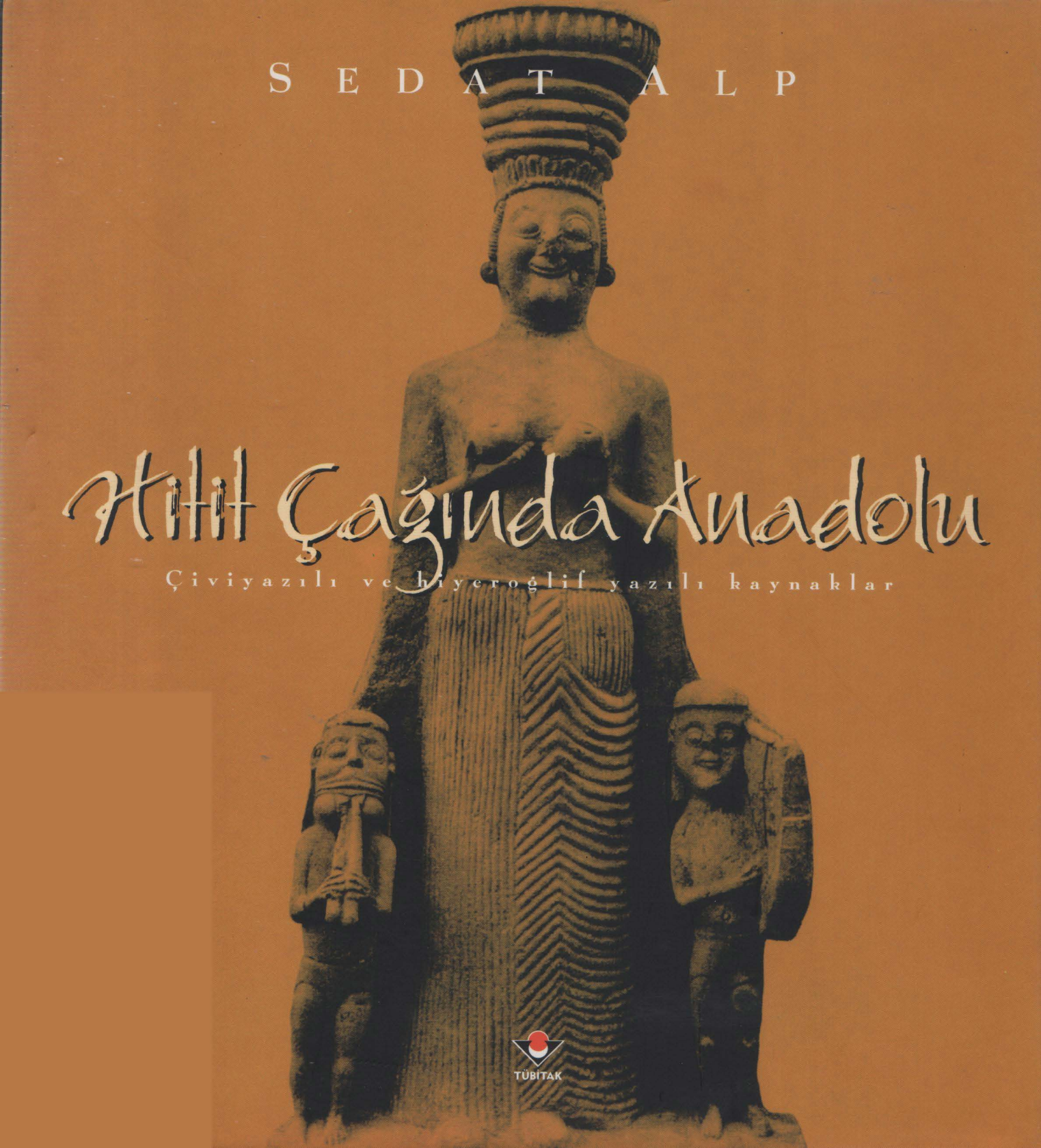
SEDAT ALP

Hitit Çağında Anadolu

Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar

TÜBİTAK

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 140

Hitit Çağında Anadolu
Sedat Alp

© Sedat Alp, 2000
© Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 2000

Bu yapıtın bütün hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan tümüyle veya kısmen yayımlanamaz.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın seçimi ve değerlendirilmesi TÜBİTAK Yayın Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

ISBN 975 - 403 - 205 - X

1. Basım Ocak 2001 (5000 adet)

Genel Yayın Yönetmeni: Sedat Sezgen
Yayına Hazırlayan: Barış Bıçakçı
Grafik Tasarım: Cemal Töngür
Teknik Hazırlık: Yılmaz Özben
Uygulama: Seval Özgül

TÜBİTAK
Atatürk Bulvarı No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara
Tel: (312) 427 33 21 Faks: (312) 427 13 36
e-posta: kitap@tubitak.gov.tr
İnternet: kitap.tubitak.gov.tr

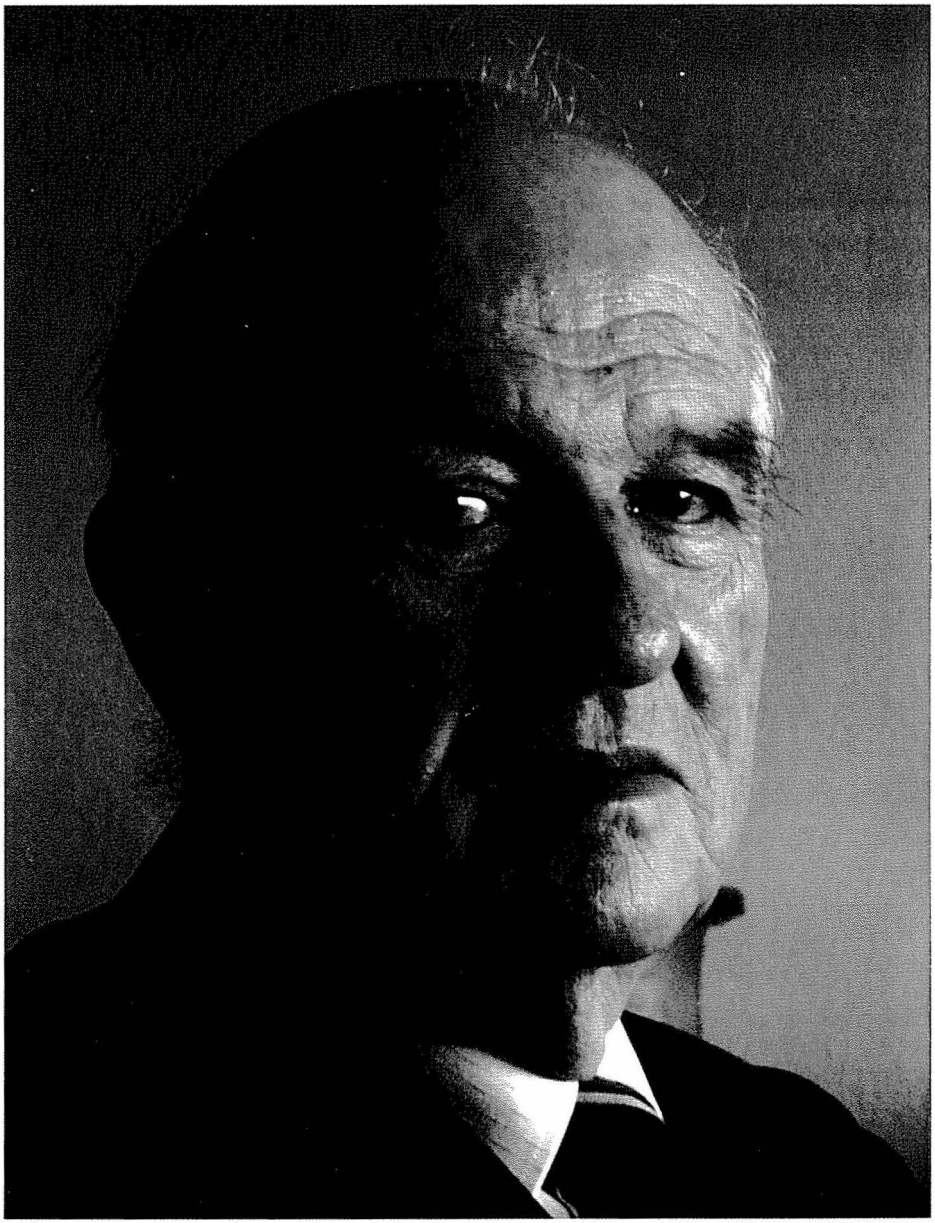
Asır Matbaacılık Ltd. Şti. - İstanbul

Hitit Çağında Anadolu

Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar

Sedat Alp

TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

Sedat Alp

SEDAT ALP, Türkiye'nin ilk Hititoloğu, 1.1.1913 Selanik-Karaferye doğumlu. Ramiz ve Ayşe Alp'ın oğlu, 1951 yılından beri Ferzan Alp ile evli.

Atatürk'ün aydınlık çağında 1932-1940 yıllarında Almanya'da Berlin, Leipzig ve tekrar Berlin üniversitelerinde Eskiçağ Tarihi, Hititoloji, Sumeroloji ve Arkeoloji öğrenimi yaptı. 1940'ta Berlin Üniversitesi'nde Hititoloji'den doktora.

1941 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji Asistanı, aynı yıl Hititoloji Doçenti. 1941-1944: askerlik hizmeti ve yedek subaylık. 1949: aynı fakültede Hititoloji Profesörü. 1958: Hititoloji Ord. Profesörü. 1956-1958: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı.

1946: Türk Tarih Kurumu üyesi, 1951'den itibaren 1983'e kadar her yıl seçimle Yönetim Kurulu üyesi, asbaşkanlık ve yirmi yıl süre ile Genel Sekreterlik. Genel Sekreter olarak üç kez Türk Tarih kongrelerini organize etti. 1982-1983: Kapatılmadan önceki Türk Tarih Kurumu'nun son başkanı.

Uluslararası Akademiler Birliği toplantılarında Türk Tarih Kurumu'nu temsil etti.

1953 yılından beri Konya-Karahöyük kazılarının başkanı.

Bazı Alman üniversitelerinde konuk profesör. 1953: Münster, 1960: Berlin, 1978: Marburg, 1979: Münih, 1981: Mainz.

1959: Londra'da konuk profesör.

Çeşitli tarihlerde dünyanın birçok üniversitesinde ya da bilimsel kuruluşunda davetli olarak konferanslar verdi. Bu üniversitelerin ya da kuruluşların bulundukları kentler, Türkiye'de: Ankara, İstanbul, İzmir, Konya; Almanya'da: Berlin, Bochum, Bonn, Giessen, Hamburg, Heidelberg, Mainz, Marburg, Münih, Tübingen, Würzburg; Birleşik Amerika'da: Michigan, Chicago; Çekoslovakya'da: Prag; Fransa'da: Paris; İngiltere'de: Londra; İsviçre'de: Bern, Zürich; İtalya'da: Floransa, Pavia, Roma, Udine; Japonya'da: Tokyo.

Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün muhabir üyesi (1953), aynı enstitünün asli üyesi (1956).

Mainz Bilimler Akademisi üyesi (1979).

Paris Collège de France madalyası (1980).

Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nın liyakat nişanı (1972), aynı ülke Cumhurbaşkanı'nın yıldızlı liyakat nişanı (1991).

İtalya Cumhurbaşkanı'nın Commendatore nişanı (1957), aynı ülke Cumhurbaşkanı'nın Grande Ufficiale nişanı (1991).

Türkiye Tanıtma Vakfı ödülü (1992).

İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü şeref üyesi (1994).

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) şeref üyesi (1994).

Uluslararası Hititoloji Kongrelerinin kurucusu. Çorum'da toplanan I. (1990) ve III. (1996) Uluslararası Hititoloji Kongrelerinin başkanı.

Çorum Belediye Meclisi tarafından Çorum'un dünyada tanıtılmasına katkılarından ötürü Çorum kentinin fahri hemşehrisi seçildi (1996).

Würzburg Üniversitesi'nden fahri doktora (1997).

British Academy üyesi (1998).

S. Alp'in Hititoloji'nin çeşitli dallarında dünyaca kabul edilmiş keşif ve buluşları vardır. Kitap ve makaleleri uluslararası bilimsel litaratürde kaynak olarak gösterilmiş ve yüzlerce kez alıntılanmıştır.

Türkçe ya da Almanca olarak yayımlanmış sekiz kitabı ve Türkçe, Almanca, İngilizce ve Fransızca olmak üzere 100'e yakın bilimsel makalesi vardır.

Yayınları

Untersuchungen zu den Beamtennnamen im hethitischen Festzeremoniell, Leipzig 1940.

Kumarbi Efsanesi "Almanca'dan tercüme", Ankara 1945.

Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften: Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında, Ankara 1950.

Zylinder-und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya, Ankara 1968.

Konya civarında Karahöyük'de Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri, Ankara 1972.

Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels, Ankara 1983.

Maşathöyük'te Bulunan Çiviyazılı Hitit Tabletleri: Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşathöyük, Ankara 1991.

Hethitische Briefe aus Maşathöyük, Ankara 1991.

Sedat Alp onuruna meslektaşları ve öğrencileri tarafından beş dilde makaleleri içeren muhteşem bir armağan kitap yayımlanmıştır: *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara 1992.

İçindekiler

	Önsöz	*I*
1.	Eski Anadolu Dilleri	*1*
2.	Hitit Çağında Anadolu Kentleri	*45*
3.	Anitta Yazıtı	*53*
4.	Zalpa Kenti ve Kaniš Kraliçesi Öyküsü	*56*
5.	Eski Hitit Çağı	*57*
6.	Telipinu Fermanı	*59*
7.	I. Hattušili'nin Orta Anadolu'da, Güney ve Güneydoğu'da Yaptığı Seferlerde Kazandığı Başarılar	*65*
8.	I. Hattušili'nin Vasiyetnamesi	*68*
9.	Orta Hitit Devleti Krallarından Arnuwanda İle Kraliçe Aš̆munikal'ın, Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ve Tanrılara Kuzey Anadolu'daki Kaškalılardan Şikayet Eden Duaları	*72*
10.	II. Hantili'nin Boğazköy'de Bulunan Orta Hitit Çağına Ait Bağış Belgesi	*76*
11.	Bir Hitit Kralının Kale Kumandanına Emirlerini İçeren Fermanı	*78*
12.	Maşathöyük'ün Boğazköy Tabletlerinde Geçen ve Tahkim Edilmiş Bir Askeri Üs Olarak Kullanılan Tapigga Kenti Olduğunu Keşfetmeye Yarayan Maşat Mektubu	*84*

13. Maşathöyük'te (Tapigga'da) Bulunan Šapinuwa Kenti (Ortaköy) İle İlgili Mektuplar *86*

14. I. Šuppiluliuma'nın 2. Suriye Seferinden Sonra, Vasalı Suriye'nin Batısında Lazkiye'nin 11 km. Kuzeyinde Bulunan ve Zengin Bir Ticaret Devleti Olan Ugarit'in (Günümüzde Ras Şamra) Kralı Niqmandu İle Yaptığı Antlaşmanın Ras Şamra Kazılarında Bulunan Metni *90*

15. I. Šuppiluliuma'nın Mitanni Kralı Tušratta'yı Yendikten ve Bağımsız Mitanni Devleti'ni Ortadan Kaldırdıktan Sonra Mitanni Tahtına Oturttuğu Tusratta'nın Oğlu Mattiwaza İle Yaptığı Antlaşmadan İki Bölüm *93*

16. I. Šuppiluliuma'nın Oğlu II. Muršili Tarafından Düzenlenen Yıllıklarından Mısır Kraliçesinin Mektubunu İçeren Kısmı *97*

17. I. Šuppiluliuma'nın Doğu Anadolu'da Bulunan Hayaša Ülkesinin Prensi Hukkana İle Yaptığı Antlaşmadan Bir Bölüm *99*

18. II. Muwatalli'nin Arinna Kentinin Güneş Tanrıçasına, Göğün Güneş Tanrısına, Şimşeğin Fırtına Tanrısına ve Diğer Tanrılara Duası *101*

19. Mısır Firavunu II. Ramses'in Hitit Kralı III. Hattušili'ye Gönderdiği Uluslararası Mısır-Hitit Antlaşması İle İlgili Mektup *108*

20. II. Ramses'in Gönderdiği, Mısır-Hitit Antlaşmasının Boğazköy'de Bulunan Akadça Metninin Türkçeye Çevirisi *115*

21. II. Muršili'nin Yaşamının İlk Yıllarını Anlatan Yıllıkların Başlangıç Bölümünün Çevirisi *125*

22. II. Muršili'nin Yıllıklarından Diğer Bir Metin Parçası *126*

23. II. Muršili'nin Yıllıklarından Bir Bölüm *127*

24. II. Muršili'nin Ölümlere Neden Olan Salgına Karşı Duaları *128*

25. III. Hattušili'nin Otobiyografisi ve Tahta Çıkmadan Önceki Olaylar İle Tahta Çıkışı Konusunda Savunması *134*

26. III. Hattušili Tarafından Düzenlenen Oğlu IV. Tuthaliya'nın Kral Olmadan Önce Koruma Kıtası Komutanı (Baş Mešedi "Zıpkıncı Başı") İken Başından Geçen Bir Savaş Macerasını Anlatan Metin *142*

27. IV. Tuthaliya'nın Suriye'nin Güneybatısındaki Kıyı Şeridinde Bulunan Amurru Kralı Šausgamuwa İle Yaptığı Antlaşmadan İyi Korunan Bölümler *143*

28. Ras Şamra'da Bulunan, Karkemiš Kralı İni-Tešup İle Ugarit Kralı II. Amištamru Arasındaki Antlaşma Tableti *146*

29. Hititlerin Devlet Teşkilatı *147*

30. Hititlerin Mektuplaşmaları (Özet) *156*

31. IV. Tuthaliya'nın Konya'nın Batısında Ilgın Bölgesinde Yalburt Mevkiinde Bulunan Havuz Anıtını Süsleyen Hiyeroglif-Luwicesi İle Yazılı Hiyeroglif Bloklarının Türkçeye Çevirisi *161*

32. Boğazköy'de "Kutsal Havuz" Bölgesinde Bulunan II. Šuppiluliuma'nın Hiyeroglif-Luwicesi Dilindeki Yazıtı ve Tercümesi *170*

33. Boğazköy'de Bir Bizans Duvarı İçinde Taş Blok Olarak Kullanılmış Olan IV. Tuthaliya'nın Steli *171*

34. Mühür Baskıları *172*

35. III. (?) Tuthaliya'nın Kale Kumandanına ve Diğer Görevlilere ya da İnsanlara Emirlerini İçeren Fermanı *175*

36. Anadolu'nun Eskiçağdaki Durumunu Gösteren Genel Tablo *177*

37. Hitit Krallarının Kronolojisine İlişkin Tablo *178*

Seçme Bibliyografya *179*

Önsöz

Eski Anadolu tarihinin en ilginç bölümü, kaynakları en zengin olan ve büyük bir çeşitlilik gösteren Hitit çağı bölümüdür.

Bu kitabın yazarının hedefi Türk okuyucusunu bu önemli kaynaklara kolayca ulaştırmaktır. Hitit araştırmalarındaki yayınların büyük çoğunluğu yabancı dildedir (Almanca, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca). Böylece Hititoloji için gerekli olan Sumerce, Akadca gibi eski dilleri ve bazen binin üzerinde işareti olan çiviyazısını öğrenmek güçlüğünü ortadan kaldırmış oluyoruz.

Yüzyılımızda Anadolu toprakları üzerinde yapılan en önemli keşif Ankara'nın 150 kilometre doğusunda bulunan Boğazköy'deki arşivlerin gün ışığına çıkarılmasıdır. 1906 yılından beri günümüze kadar sürdürülen Boğazköy kazılarında 30.000'in üstünde çiviyazılı tablet ya da tablet parçası bulunmuştur. Bu tabletlerin kısa zamanda incelenmesi sayesinde Boğazköy'ün eski çağların süper gücü Hitit devletinin başkenti Hattuša olduğu anlaşıldı. Birinci Dünya Savaşı sıralarında o zaman Viyana'da Asuroloji profesörü olan Bedrich Hrozný yaptığı araştırmalarla Hititçenin bir Hint-Avrupa dili olduğunu göstermeyi başardı. Hrozný şu Hititçe cümleler sayesinde sonuca ulaştı: NINDA-*an ezzateni watarra ekutteni* "ekmeği yiyeceksiniz suyu da içeceksiniz". İlk cümledeki NINDA ideogramının, Sumerce "ekmek" anlamına geldiği eskiden beri biliniyordu. *ezza-* sözünü Hrozný, İngilizce "to eat" ve Almanca "essen" (yemek) fiilleri ile karşılaştırdı. İkinci cümledeki *watarra*'nın ilk kısmı olan watar sözünü de Hrozný, İngilizce "water" Almanca "Wasser" ile karşılaştırdı ve Hititçede içmek anlamına gelen *eku-* fiilini Latince su anlamına gelen "aqua" sözü ile karşılaştırdı. Böylece Hititçede iki cümleye anlamlı çeviriler verdi. Hrozný'nin bu buluşları bütün dünyanın bilim çevrelerinde büyük yankılar uyandırdı. Hrozný 1917 yılında Hititçenin ilk gramerini yayımladı. Daha sonraları Münih'te Hint-Avrupa dilleri profesörü olan Ferdinand Sommer liderliğinde, Albrecht Goetze (Almanya'da Marburg Üniversitesi'nde iken Hitler Almanya'da iktidara gelince Amerika'ya kaçtı ve Yale Üniversitesi'nde Hititoloji dersleri verdi), Johannes Friedrich ve Hans Ehelolf'tan oluşan küçük bir ekip Hititoloji'yi sağlam temeller üzerine oturttu ve Hititoloji'yi bütün dünyada itibarı olan bir disiplin haline getirdi. Hititoloji Almanya'dan diğer batı ülkelerine ihraç edildi.

Türkiye Atatürk sayesinde bu atılımları yakaladı. İstanbul Üniversitesi reformu ile Almanya'dan atılan birçok değerli bilim adamını aldı. İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Bossert Hititoloji dersleri vermeye başladı. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde genç Hititolog Hans Gustav Güterbock Hititoloji profesörü olarak tayin edildi ve Hititoloji dersleri verdi. Şahsen Güterbock ile uzun yıllar birlikte çalışmak şansını elde ettim. Güterbock birçok değerli bilim adamı yetiştirdikten sonra Ankara'dan Chicago'ya gitti. Chicago Hittite Dictionary'sinin editörlerinden biriyken kısa zaman önce Amerika'da öldü.

Biz Türkler kendimizi Atatürk'ten beri kan bakımından Hititlerin varisi sayarız. Atalarımız Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya yerleşince, Orta Asya'dan getirdikleri kültür değerlerini koruyarak eski Anadolu'nun yerli halkı ile yan yana yaşadılar. Onları imha etmediler. Onlarla karıştılar ve kaynaştılar. Günümüz Anadolu Türklerinin damarlarında Hititlerin de kanı akmaktadır. Atalarımız, eski Anadolu uygarlıklarının kültür değerlerini alarak kendi kültür değerleri ile birleştirdiler ve bir kültür sentezi yarattılar. Eski Anadolu uygarlıklarını benimsedikçe ve onları korudukça dünyada saygınlık kazanırız.

Ankara'ya gelen bir yabancının görmek istediği ilk yer Avrupa müzeleri arasında birinci seçilen Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve orada sergilenen dünyada eşi olmayan Hitit koleksiyonlarıdır.

Güneşli bir ilkbahar günü Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne gittiğim zaman müze önünde gördüğüm arka arkaya dizilmiş turist otobüslerinde bulunan ziyaretçilerin sayısından bir Hititolog olarak gurur duyuyorum.

1. Eski Anadolu Dilleri

Anadolu'da ilk yazılı kaynaklar MÖ 2. binin başlarında ortaya çıktığı için daha önceki bin yıllarda Anadolu'da hangi etnik grupların yaşadığı ve hangi dillerin konuşulduğu hakkında doğrudan bilgiye sahip değiliz.

MÖ 2. bine ait olan Boğazköy kaynaklarına göre MÖ 3. bin yıllarında Orta Anadolu'da Hattice konuşan bir halkın varlığını kabul etmek gerekiyor. Hatticenin kaçıncı bin yıla kadar geriye gittiği hakkında bir bilgimiz yoktur.

Yazılı kaynaklara göre Eski Anadolu dillerini iki ayrı bölümde ele almak gerekiyor. Birinci bölümde MÖ 2. binde Anadolu'da yaşamış olan dillerden Hititçe, Luwice (çiviyazılı Luwice metinler ile hiyeroglifler ve yazılı dil anıtları, hiyeroglif Luwicesi), Palaca ve Hurrice üzerinde duracağız.

Orta Anadolu'nun kuzey kısmında ve Karadeniz bölgesinde yaşamış olan ve Hititler ile çoğu kez savaş halinde bulunan Kaškalıların dili üzerinde günümüze dek kişi ve yer adlarından başka malzeme bulunmadığından ve bu malzeme de Hititçe kişi ve yer adlarından farklı bir karakter taşımadığından Kaškalıların dili üzerinde ayrıca durmayacağız.

Boğazköy kaynakları arasında ayrıca çağın diplomasi dili olan Akadca (Babilce ve Asurca) ve başlangıçta çiviyazısı kültürlerinin yaratıcısı olan Sumerlilere ait Sumerce metinler de bulunmuşsa da, bu diller Anadolu'da herhangi bir halk tarafından konuşulmadığı için kapsam dışında kalmaktadır.

Şimdiki bilgimize göre Anadolu'da konuşulan en eski dil olan Hatticeye ait yazılı dil anıtları, MÖ 2. binde Anadolu'da yaşayan Hititler tarafından bize intikal ettirildikleri için bu bölümde önce Hatticeden söz edeceğiz.

İkinci bölümde MÖ 1. bin yıllarında Anadolu'da yaşamış belli başlı dillerden olan Urartuca, Frigce, Lidce, Karyaca, Likçe ve Sidece üzerinde duracağız.

MÖ 2. binden 1. bine yazılı kaynaklar halinde intikal eden ve 1. binde de yaşamını sürdüren tek dil Hiyeroglif Luwicesi (eskiden Hiyeroglif Hititçesi) denilen dildir. Luwice Eski Anadolu'da yaşayan diller arasında ömrü en uzun olan dildir.

Hattice

Dil örnekleri Hititler tarafından Boğazköy devlet arşivlerinde çiviyazılı metinler halinde bize ulaştırılan Hatticenin Orta Anadolu'nun kuzey kısmında Kızılırmak ve çevresindeki bölgelerde MÖ 3. binde konuşulduğu kabul edilmektedir. Hatticenin bu çağda Anadolu'nun diğer bölgelerinde de konuşulup konuşulmadığı bilinmemektedir. Hattililer ile Hititlerin Orta Anadolu'da yüzyıllar boyunca iç içe yaşadıkları kabul edilebilir. Hatticeden Hititçeye geçen birçok söz ile Hatticeden Hititçeye geçen bazı dil elemanlarının Hititçede varlığı ancak böyle bir beraberlikle açıklanabilir. Örneğin Hattice *hanwašuit* "taht" ile Hititçe *halmašuit* "taht", Hattice *Estan* "Güneş tanrısı" ile, Hititçe *Ištanu* "Güneş tanrısı", ve Hattice *Taru* "Fırtınası tanrısı" ile Hititçe *Tarhu* "Fırtına tanrısı".

Hatti uygarlığı, dini ve dili Hititleri çok etkilemiştir. Bu muhteşem uygarlığın maddi kalıntıları Alacahöyük kral mezarlarında, Mahmatlar buluntularında ve Eskiyapar'da bulunan altın ziynet eşyasında kendini sergilemektedir.

Hattililerde ve neolitik çağdan itibaren Anadolu'da anaerkil bir aile yapısı var olduğu halde Hititlerden itibaren Anadolu'da ataerkil bir aile düzeni söz konusudur, fakat anaerkil aile yapısının kalıntılarına Hitit çağında da rastlanmaktadır.

MÖ 2. binin ilk çeyreğine ait çiviyazılı Eski Asur dilindeki Kültepe metinlerinde geçen yerlilere ait kişi ve yer adlarının incelenmesinden Hatticenin Erken Hitit çağı dediğimiz bu çağda çok gerilediği ve kaybolma aşamasına yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Eski Hitit çağından (MÖ 1650) itibaren MÖ 1200 yıllarında Büyük Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar Hattice tapınaklarda ölü bir dil olarak kullanılıyor, rahipler tarafından Hatti tanrılarına Hattice ilahiler söyleniyordu.

Hitit metinlerinde geçen *hattili* "Hattice" sözü bir coğrafi bölgenin adı olan *Hatti* sözüne dayanmaktadır. Hattililerin de kendi dillerine aynı adı verip vermediklerini kesin olarak bilmiyoruz.

Hatti aynı zamanda Hatti ülkesinin başkentinin adı idi. Bu kentin adı Koloni çağında (Erken Hitit çağında) Hattuš olmuş, Hitit çağında Hattuša haline gelmiştir. Hatti sözü ülke ve kent adı olarak yaşamını sürdürmüş, Hitit çağında da kent anlamına gelen URU determinatifi ile determine edilmeye devam edilmiştir.

Yalnız Boğazköy'de bulunmuş olan Hattice metinler dinsel ve mitolojik içeriklidir. Bu metinlerin birçoğunun Hititçe tercümeleri ile birlikte verilmesi Hatticenin Hitit ça-

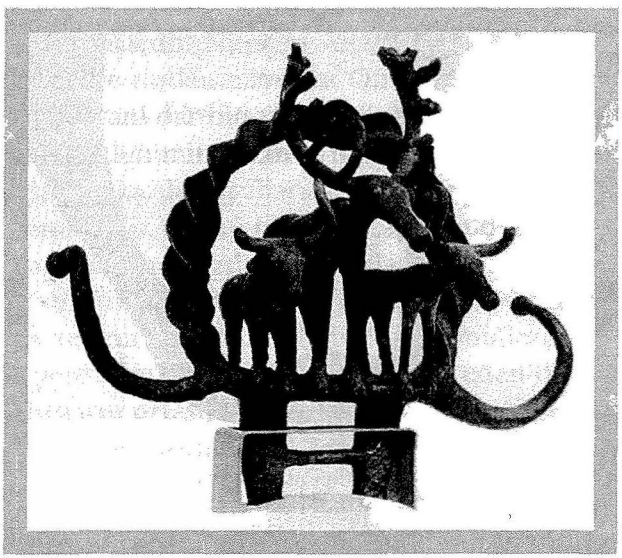
ğında ölü bir dil olduğunun kanıtı sayılmaktadır. Hatticenin Hitit çağında yaşadığına dair elimizde hiçbir kanıt yoktur.

Yapılan araştırmalar ile Hatticenin Sumerce, Hurrice, Urartuca ve Türkçe gibi aglutinant bir dil olduğu anlaşılmıştır. Bazı araştırmacılar Hatticenin Kafkas dillerine yakınlığı üzerinde durmuşlardır.

Hatticenin önemli bir özelliği dilin (fiillerin ve isimlerin) önekler (prefiksler) ile çalışmasıdır. Örneğin *binu* "çocuk" *lebinu* "çocuklar". İsimde ayrıca soneklerin (süfikslerin) varlığı söz konusudur. Örneğin *katte* "Kral", *kattah* "kraliçe".

Bazı Hatti tanrıları:

1. Teteshapi
2. Terewatte
3. Terhapati (ya)
4. Tetepiri (an)
5. İmar
6. Kahalwuzzil
7. Kastuwarit (i)
8. Tahattemuit (i)
9. Taru
10. Tasimmet (i)
11. Tuhulil
12. Wassizil
13. Wurumkatte
14. Zintuki

Hatti uygarlıklarına ait kral mezarlarında mezar hediyesi olarak bulunmuş olan geyik kütüğü ile ilgili alem. Dini törenlerde merasim alayında rahipler tarafından bir asa üzerinde taşınıyordu.

Hititçe (Neša ca)

Otuz bini aşan çiviyazılı kil tabletten (ya da tablet parçasından) oluşan Boğazköy arşivlerinin en önemli dili, aşağı yukarı yüzde sekseni, Hititçedir. Hitit kanunları, kral yıllıkları, antlaşmaların büyük kısmı, ülke içi yazışmalar, mitolojik metinler, dinsel içerikli binlerce metin, yüzlerce fal metni bu dilde yazılmıştır.

Hititçe ilk kez 1915 yılında Çek bilim adamı B. Hrozny tarafından çözüldü. Hititoloji bazı Alman bilim adamlarının (H. Ehelolf, J. Friedrich, A. Götze, F. Sommer) öncülüğünde Almanya'da kuruldu ve oradan bütün dünyaya yayıldı.

Hrozný'nin Hititçenin bir Hint-Avrupa dili olduğu hakkında görüşü (daha önce de Norveçli bilim adamı Knudson, Mısır'da Tel el-Amarna'da bulunan ve Arzawa mektupları diye anılan aynı dilde yazılı iki tabletteki dilin bir Hint-Avrupa dili olduğunu yazmıştı) ilkten kuşku ile karşılanmış ise de sonradan bütün dünyada kabul edilmiştir.

Hititçe ile Hint-Avrupa dilleri arasındaki yakınlık bakımından bazı karşılaştırmalar:

Hititçe *watar* "su", İngilizce *water* "su", Almanca *Wasser* "su", Slav dillerinde *voda* "su".

Hititçe *eku-* "içmek", Latince *aqua* "su".

Hititçe *et-* "yemek", İngilizce *eat* "yemek" , Almanca *essen* "yemek" .

Hititçe *genu* "diz", Latince *genu* "diz", Almanca *Knie* "diz", İngilizce *knee* "diz".

Hititçe *milit* "bal", eski Yunanca *meli* "bal".

Hititçe *wiyana* "şarap", eski Yunanca *oinos* "şarap", Latince *vinum* "şarap", Almanca *Wein* "şarap", İngilizce *wine* "şarap", Fransızca *vin* "şarap".

Hititçe *kuiš* "kim", Latince *quis* "kim".

Hititçe *kuiški* "bir kimse", Latince *quis quis* "bir kimse".

Sayılarda da Hititçe ile diğer Hint-Avrupa dilleri arasında benzerlikler vardır.

Hititçede geniş zaman 1. şahıs eki *-mi* ile biten fiiller eski Yunanca'da da vardır.

Hitit tabletlerinin Boğazköy'den (Hattuša'dan) başka çok sayıda bulunduğu diğer merkezler;

Maşathöyük (Tapigga), Ortaköy (Šapinuwa) -sayı bakımından Ortaköy, Boğazköy'den sonra ikinci sırayı almaktadır- ve Sivas yakınında Kuşaklı (Šariša) dır. Ayrıca münferit olarak Alacahöyük'te (Arinna), İnandık'ta (Hanhana), Tarsus'ta (Tarša), Hatay'da, Tel Atçana'da (Alalah), Suriye'de Ras Şamra'da (Ugarit), Meskene'de (Emar) ve Mısır'da Tel el-Amarna'da Hitit tabletleri bulunmuştur.

Hitit ve Hititçe sözleri Hitit İmparatorluğu'nun merkezi olan Boğazköy (Hattuša) keşfedilmeden ve Hitit dili çözülmeden önceki kullanılışa dayanmaktadır. Hititçe tabletler okunduktan sonra Hititlerin kendi dillerine *našili*, *nišili* ya da *nešunnili* "*Neša*ca" (Neša kentinin dili), kendilerine de *nešumna-* "*Neša*lı" dedikleri anlaşıldı.

Neša, Hititlerin Erken Hitit çağındaki (Koloni çağında) bir başkentinin adıdır. Bu kentin aynı çağda ve Hitit çağındaki diğer adı Kaneš'tir. Bu nedenle Hitit metinlerindeki *Kanišumnili* "Kaneşçe" sözü de Hititçenin diğer adıdır. Kaneš/Neša günümüzde Kayseri'nin doğusundaki Kültepe'dir.

Durum anlaşıldıktan sonra, Hitit ve Hititçe sözleri bir karışıklığa meydan vermemek için, kullanılmaya devam edildi.

Hititler Koloni çağında Neša ile birlikte daha eski başkentleri olan Kuššar'ı da başkent olarak kullanmaya devam ettiler ve Boğazköy'e (Hattuša'ya) Kuššar'dan taşındılar.

Hititler oturdukları coğrafi bölgenin adı olarak Hattililerden aldıkları Hatti sözünü benimsediler. Hitit krallarının kendilerine Hatti ülkesinin kralı dediklerini görüyoruz. Kendi halklarına verdikleri diğer ad da "Hatti adamları" dır.

Hititlerin çağdaşı olan Babilliler ve Asurlular da onların ülkesi için Hatti sözünü kullandılar. Onların Nešaca ve Nešalı kavramlarından haberleri olup olmadıklarını bilmiyoruz. Mısırlıların Hititliler için kullandıkları Hetta sözü ile Tevrat ve İncil'deki "het" sözü Hatti sözüne dayanmaktadır.

Boğazköy kaynakları keşfedilmeden önce Avrupalı bilim adamları İncil'e dayanarak Fransızca "Heteen" ya da "Hittite", İngilizce "Hittite", Almanca Luther'in İncil'den tercümesi esas alınarak "Hethiter" sözünü kullanıyorlardı. Ülkemizde Cumhuriyetin başlangıç yıllarında kullanılan Eti sözü, Fransızcada h'nun telaffuz edilmemesine dayanmaktadır. Bizdeki Eti sözü gibi İtalyanlar da aynı nedenle Eteo sözünü kullanmaktadırlar.

Son araştırmalara göre, Hititler MÖ 2. binin başlarında Orta Anadolu'da bir çoğunluk oluşturmaya başlamışlardı. Bu görüşe Asur Ticaret Kolonileri çağında yerlilere ait yer ve kişi adları ile bu metinlerde geçen bazı Hititçe sözler tanıklık etmektedir.

Hititlerin ve onların yakın akrabaları olan Lu(w)ililer ile Palalıların daha önce de, örneğin MÖ 3. binin sonlarına doğru, Anadolu'ya gelmiş olmaları olasıdır. Hatti dilinin ve dininin Hititçeye etkileri bu iki topluluğun yüzyıllarca iç içe yaşamalarıyla açıklanabilir. Alacahöyük kral mezarlarındaki buluntularda görülen bazı kültür elemanlarının, *litu-*

us'lar, güneş sembolleri, boğa ve geyik kültüne ait eserlerin Hitit çağında da görülmesi, Hititlerin bu çağda Anadolu'ya gelmiş olduklarını düşünmemize neden olabilir.

Neŝaca dilinde yazılı Boğazköy tabletleri MÖ 1200 tarihlerinde sona ermektedir. Bu tarihten sonra Neŝaca dilinin Anadolu'da konuşulmaya devam ettiğine dair elimizde bir buluntu yoktur. Herhalde bu dil birdenbire ortadan kaybolmamıştır. Nitekim, Helenistik çağa ait Yunanca yazıtlarda Hitit çağında kullanılan şahıs adlarına çok benzeyen kişi adlarına rastlanmaktadır.

Anadolu'da MÖ 2. binde iki tür yazı kullanılmıştır: Çiviyazısı ve hiyeroglif yazısı. MÖ 4. binde Güney Mezopotamya'da Sumerlilerin buldukları çiviyazısını ilkten MÖ 2. binin başlarında Assurlu tüccarlar Anadolu'ya getirmişler ve bu yazıyı kendi dillerinde yazdıkları ticari mektuplaşmalarda ve diğer işlerinde kullanmışlardır. Asur ticaret kolonilerinin MÖ 2. binin ilk çeyreğinin sonlarında sona ermesi ile bu yazının Anadolu'da kullanımı da sona ermiştir. Koloni çağında Kültepe, Alişar ve Boğazköy kaynaklarında yerli halkın da bu yazıyı kendi dilleri için kullandıklarına dair elimizde bir kanıt yoktur.

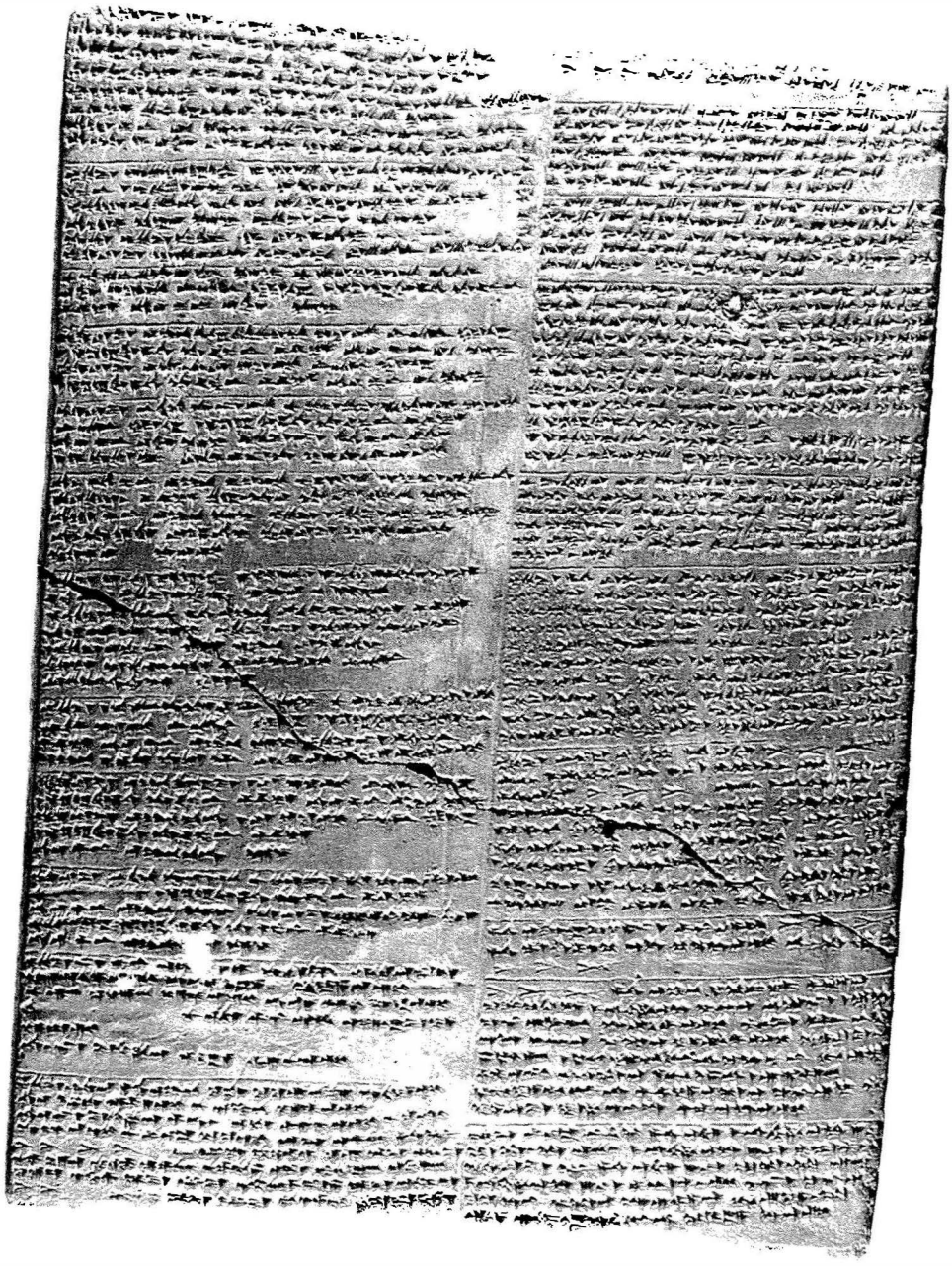
İkinci tür çiviyazısı Hititlerin MÖ 1650 tarihlerinden itibaren kullandığı kabul edilen ve MÖ 1200 tarihlerinde büyük Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması ile kullanımı sona eren eski Babil türündeki çiviyazısıdır. Bu yazının kuzey Suriye yolu ile Anadolu'ya girdiği kabul edilmektedir.

Her iki çiviyazısı türünün kullanımı arasında yüzyıllık bir boşluk varsa da son araştırmalar sonucunda bu boşluk kapanmaya başlamıştır.

Hititlerin ilk başkenti Kuŝŝar'da eski Babil türündeki çiviyazısını kullandıkları ve bu yazı ile yazılmış olan Koloni çağına ve sonrasına ait belgeleri Kuŝŝar'dan Hattuŝa'ya taşıdıkları düşünülebilir. Koloni çağı sona ermeden önce Kral Anitta'nın Hattuŝa'yı tahrip ettiği, orada insan bırakmadığı ve Hattuŝa'nın yeniden Hititler tarafından iskân edilene kadar boş kaldığı göz önünde tutulursa bu görüş üzerinde durulmalıdır.

Hiyeroglif yazısı eski Anadolu halkının kendi bulduğu ve geliştirdiği bir yazı türüdür. Bu yazı Koloni çağında semboller halinde başlamıştır. Başkanlığım altında yürütülen Konya Karahöyük kazıları Anadolu'da yazının erken aşaması ile ilgili pek çok örnek vermiştir.

Hiyeroglif yazısı eski ve orta Hitit çağlarında resim ve hece yazısı haline gelmiştir. Bu çağlarda hiyeroglif yazısı daha çok mühürler üzerinde şahıs, meslek ve tanrı adlarının

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan bir Hitit tableti.

yazılışlarında görülmektedir. İmparatorluk çağında mühürlerden başka kaya anıtları ve taş anıtlar üzerinde de hiyeroglif yazısı kullanılmıştır.

Hiyeroglif yazısı herhalde üzerine bal mumu sürülmüş ağaç tabletler üzerine de yazılıyordu. Ağaç dayanıksız bir malzeme olduğu için bu tabletlerin hiçbiri korunmamıştır. Ağaç tablet yazıcıları ve ağaç tabletler orta Hitit çağından itibaren çiviyazılı Hititçe metinlerde anılmaktadır. Güney Anadolu kıyılarındaki Uluburun deniz altı araştırmalarında bir batıkta bir ağaç tablet takımı bulunmuş ise de tabletin üzerindeki bal mumu tabakası korunmamış olduğundan söz konusu örnekte hangi yazı ya da dilin kullanıldığı bilinmemektedir.

Taş anıtlar üzerindeki hiyeroglif metinlerinin sayıları imparatorluk çağının son döneminde artmıştır.

Hititler devlet idaresi ile ilgili yazışmalarda, saray mensuplarının, aristokrasinin ve yüksek bürokrasinin gereksinmeleri için çiviyazısını kullanmışlarsa da, halka hitap eden kaya anıtları ile taş anıtlarda yanlız hiyeroglif yazısı kullanmışlardır. Bu nedenle geniş halk kitlelerinin daha çok hiyeroglif yazısını öğrendiğini düşünebiliriz.

Hititçe, "Nešaca" bir metnin hiyeroglifler ile yazıldığına dair elimizde hiçbir kanıt yoktur. Yanlız, Hititlere ait kişi, tanrı ve meslek adları ya da unvanlar, mühürler, kaya anıtları ve taş anıtlar üzerine hiyeroglifler ile yazılmıştır. Yazılıkaya'daki Hurri tanrılarının adları da bu yazı ile yazılmıştır.

Hiyeroglifler ile yazılı uzunca metinlerin Hiyeroglif-Luwicesi ile yazıldığı anlaşılmıştır. Kayseri'nin güneydoğusundaki Fraktin anıtının sağ kısmındaki kısa yazıt bile Kraliçe Putu-hepa için "tanrının sevgilisi Kazu(wa)na (=Kizzuwatna) ülkesinin kızı" ibaresinin Hiyeroglif-Luwicesi ile yazılması bu dilin geniş halk kitleleri tarafından kullanıldığının bir kanıtı olarak görülebilir.

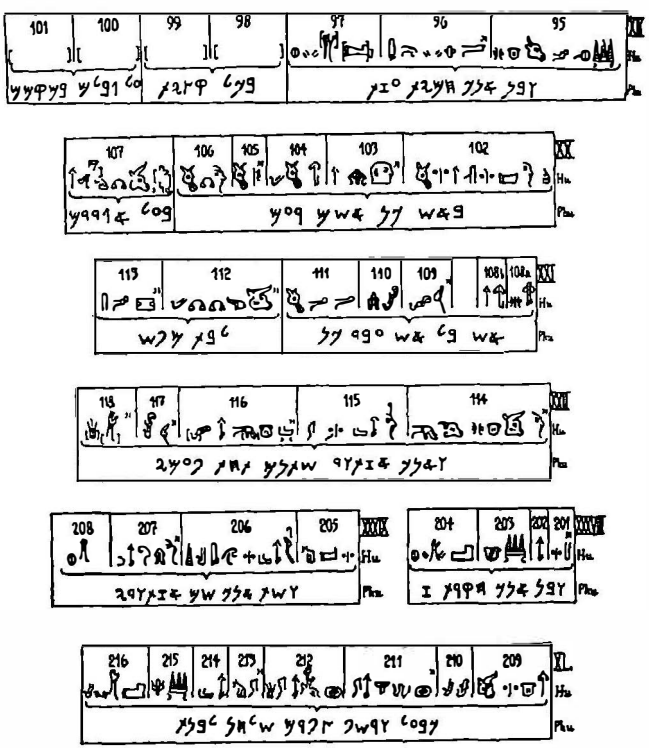
Birçok hiyeroglif anıtı Boğazköy arşivleri keşfedilmeden çok önce bulunduğu ve bu yazıtlar Hititlere mal edildiği halde çözüm çalışmaları çok yavaş yürümüştür. İngiliz bilim adamı Sayce iki yazılı ünlü "Tarkondemos" mührüne dayanarak "kral" ve "ülke" anlamına gelen önemli hiyerogliflerin anlamlarını bulmuştur. 1930'lu yıllarda birkaç bilim adamının öncülüğünde (Bossert, Hrozný, Forrer, Gelb, Meriggi) önemli atılımlar gerçekleşti. Bu bilim adamları birçok hiyeroglifin fonetik okunuşlarını buldular. 1933 yılından itibaren Boğazköy'de çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı bigraf Kral mühürlerinin bulunması ve bunların H. G. Güterbock tarafından incelenerek yayınlanması yeni bir atılıma yol açtı.

1940'lı yılların sonlarından itibaren hiyerogliflerin çözüm çalışmalarına katıldığım ve "gök", "adam" ve daha sonra da "sevgili" anlamına gelen hiyeroglifleri çözdüğüm için mutluyum. Ayrıca birçok kişi adının da doğru okunuşlarını ilk kez bulabildim.

1945 yılında Bossert ve çalışma arkadaşlarının Ceyhan nehri üzerinde Karatepe'de iki dilde, Hiyeroglif-Luwicesi ve Fenike dilinde yazılmış yazıtları keşfi, daha önce yapılan araştırmaların doğru yolda olduğunu göstermiştir.

Daha sonra kuzey Suriye Ras Şamra'da (Ugarit) bulunan bigraf mühürler ile Orta Suriye Meskene'de (Emar) bulunan bigraf mühürler hiyerogliflerin çözümüne yeni katkılarda bulunmuşlardır.

Hititlerin ve Luwililerin kullandıkları Eski Anadolu Hiyeroglifleri 400 kadar işaretten oluşmaktadır. Bunların bir kısmı ideogramlar, büyük çoğunluğu fonetik işaretlerdir. Fonetik işaretler ideogramların telaffuzundan ya da bunların kısaltmalarından doğmuştur.

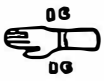

Karatepe'de bulunan Hiyeroglif-Luwicesi ve Fenike dilinde ikidilli yazıtlardan örnekler.

Bazı Önemli Hiyerogliflerin Anlamları

"Tanrı"	
"Büyük"	
"Kral"	
"Büyük Kral"	
"Büyük Kraliçe"	
"Kral oğlu, prens"	
"Kent"	
"Ülke"	
"Kahraman"	
"Kale"	
"Dağ"	

"Kutsal Dağ"	
"Irmak"	
"Yer"	
"Gök"	
"Fırtına Tanrısı"	
"Göğün Fırtına Tanrısı"	
"Güneş"	
"Güneş Tanrısı"	
"Tanrı Šarruma"	
"Erkek" (Fonetik okunuşu *ziti*)	
"Kadın, dişi"	

"Çocuk, oğul"	
"Kız çocuk, kız"	
"Sevmek, sevgili"	
"Çatışma"	
"İyilik"	
"Bağ, asma, şarap"	
"Ben"	
"Katip, tablet"	
"Efendi"	
"Rahip"	
"Araba sürücüsü"	
"Hayat"	

Bazı Hitit Krallarının ve Kraliçelerinin Hiyeroglif ile Yazılışları

Tuthaliya	
Šuppiluliuma	
Muršili	
Muwatali	
Hattušili	
Urhi - Tešup (II.Muršili)	
Malnigalal	
Danuhepa	
Puduhepa	
Arnuwanda	

Luwice (Çiviyazısı Luwicesi, Hiyeroglif-Luwicesi)

Luwice dil elemanlarına ilk kez Hititçe ile birlikte Asur Ticaret Kolonileri zamanına ait eski Asurca tabletlerde yerlilere ait şahıs ve yer adlarında rastlanmaktadır. Hititler gibi Luwice konuşan etnik grupların da MÖ 2. binin başlarından önce Anadolu'ya yerleşmiş oldukları düşünülebilir.

Hitit çağında Luwice Anadolu'da en çok konuşulan ve en uzun süre yaşamış olan dildir.

Çiviyazılı Hitit metinlerinde *lu(w)ili* "Luwice" denilen dil *Lu(w)iya* ülkesinin dilidir. Hitit kanunlarında *Lu(w)iya* ülkesi ile *Arzawa* ülkesi değişik olarak kullanılmaktadır. Bundan Luwicenin Arzawa bölgesinde konuşulduğu ve bu bölgenin dili olduğu anlamı çıkmaktadır. Güney Anadolu'da Çukurova'nın batısından itibaren Batı Anadolu'ya yerleştirilen Arzawa ülkesinin sınırları siyasal duruma göre değişmekle birlikte, Luwicenin MÖ 2. binde Güney ve Batı Anadolu'da konuşulduğunu kabul etmek gerekecektir. Birkaç yıl önce Truva'da bir Hitit düğme mührü tipinde iki tarafı hiyeroglifler ile yazılı muhtemelen bir karı-kocaya ait bir damga mührünün bulunması, MÖ 2. binin ikinci yarısında bu bölgede hiyerogliflerin bilindiğinin ve Luwi etnik grubunun burada yaşadığının bir işaretidir. Bunun dışında Luwicenin MÖ 2. binin ikinci yarısında Orta Anadolu'da da halk tarafından konuşulduğunu düşünmek gerekecektir. Boğazköy'de, Kayseri bölgesinde, Karakuyu'da, Fraktin'de, Hanyeri'nde Konya'nın doğusunda, Emirgazi'de, Konya'nın batısında Köylütolu ve Yalburt'da hiyeroglifler ile bu dilde yazılı taş ve kaya anıtlarının varlığını başka türlü açıklamak olanaksızdır.

Luwice ile Hititçenin yapısal birer parçası olan *-nt* ve *-ss* sonekleri (süfiksleri) ile oluşturulan yer adları Hitit çağında Batı, Güney ve Orta Anadolu'da çok yaygın olduğu gibi, aynı tür yer adlarına Anadolu'dan başka Ege Adalarında, Girit'te, Yunanistan'da ve İtalya'da rastlanmaktadır.

Yer adlarının çok konservatif oldukları göz önünde tutulursa, prehistorik çağlarda Ege Adaları, Yunanistan ve Anadolu'da yaşayan halklar arasında bir dil yakınlığı söz konusu olabilir. Yukarıda Hititçede sözünü ettiğimiz zamirler ile Latince'deki zamirler arasındaki sıkı benzerlik bu görüşü destekleyebilir.

MÖ 2. binde Hattuša'nın doğusundaki bölge ile Kizzuwatna'da (Çukurova ile kuzeyindeki dağlık bölge), Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de ve Yukarı Mezopotam-

ya'da Hurrice konuşan bir halkın varlığı bilinmektedir. MÖ 2. binde Çukurova herhalde Luwicenin ve Hurricenin birlikte konuşulduğu bir bölge olsa gerektir.

MÖ 1. binde Luwi dili Batı Anadolu'da büyük ölçüde varlığını yitirmekte ve onun yerine Frig dili, Lidya'nın dili, Karya'nın dili, Likya'nın dili ve Side'nin dili geçmektedir. Buna karşılık Orta Anadolu'da (Tabal bölgesinde), güneyindeki dağlık bölgede (Bulgar, Maden), Kayseri'nin doğusunda (Sultanhanı, Kululu) Elbistan Karahöyük, Maraş'ta, Malatya'da (Arslantepe), Adıyaman'da (Boybeypınarı, Ançoz'da), Karkemiš'te Çukurova'da (Ceyhan üzerinde Karatepe) ve Kuzey Suriye'de (Hamat, Cekke) Hiyeroglif-Luwicesi ile yazılı taş anıtlar yoğunluk kazanmaktadır. Böylece, Luwicenin eski Anadolu'da yaklaşık 1500 yıl yaşadığı kabul edilebilir.

Luwice için elimizde iki önemli kaynak türü vardır. Bunlardan biri çiviyazısı ile yazılan Luwi dilindeki Boğazköy tabletleri diğeri kaya anıtları ile çoğu taş anıtlar ya da diğer malzeme üzerinde olmak üzere büyük çoğunluğu MÖ 1. binin ilk çeyreğine ait hiyeroglif yazıtlarıdır. Ayrıca diğer malzeme arasında mühürler, kurşun şeritler ve gümüş tabaklar vardır. MÖ 2. binde ağaç tabletlere sürülen balmumu üzerine Hiyeroglif-Luwicesi ile yazıldığı tahmin edilen metinler ne yazık ki korunamamıştır.

Hitit metinlerinde geçen ve başlarına Almanca Glossenkeil denilen işaret konan birçok sözü de Luwi dilinden ayırmak olanaksızdır. Hititçe ile Luwicenin yakın akraba oldukları aşağıdaki karşılaştırmalardan anlaşılmaktadır:

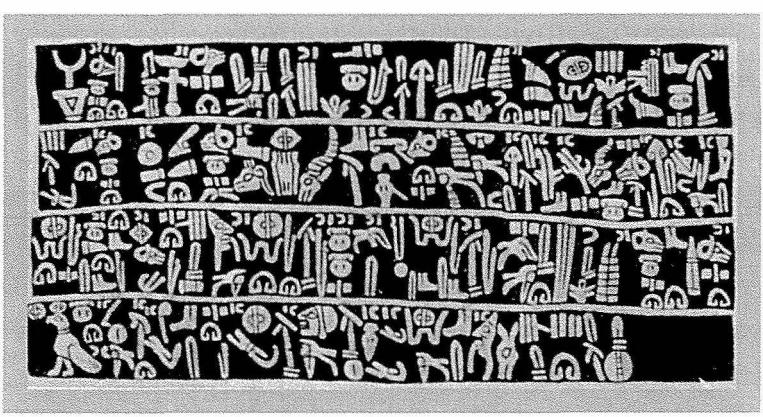
Luwice *adduwali-* "kötü", Hititçe *idalu-* "kötü".
Hiyeroglif-Luwicesi *amu* "ben", Hititçe *uk* "ben", *ammuk* "beni, bana".
Luwice *anni-* "anne", Hititçe *anna-* "anne".
Luwice *aš-* "olmak", Hititçe *eš-* "olmak".
Hiyeroglif-Luwicesi *aza-* "sevmek", Hititçe *ašiya-* "sevmek".
Luwice *aya-* "yapmak", Hititçe *iya-* "yapmak".
Luwice *haššа-* "kemik", Hititçe *haštai-* "kemik".
Luwice *hattulahi* "sağlık", Hititçe *haddulatar* "sağlık".
Luwice *kuiš* "kim", Hititçe *kuiš* "kim".
Luwice *man* "eğer", Hititçe *man* "eğer".
Luwice *tarmi-* "çivi", Hititçe *tarma-* "çivi".
Luwice *Tiwat* "Güneş tanrısı" krş. Hititçe *šiwat* "gün".

Ayrıca Luwice ile Hititçe arasında bir dizi ortak söz vardır. Bunlar arasında *arma-* "ay", *muwa-* "öz, güç", *Tarhu(n, nt)-* "Fırtına tanrısı", *walwa/walwi* "aslan" *ziti-* "adam" sayılabilir.

Luwicede ismin, zamir ve sıfatın çoğul şekli *-nzi* ile bitmesine karşılık Hititçede *-eš* ile bitmektedir.

Çiviyazısı ile yazılı Luwicenin ve hiyeroglifler ile yazılı Luwicenin iki ayrı diyalekt olduğu düşünülmektedir.

MÖ 1. binde Batı Anadolu'da yaşayan dillerden Luwiceye en yakın olanı Likçe'dir. Likya bölgesinde MÖ 2. binde *Luqqa* diye adlandırılan denizci bir kavim yaşıyordu. *Luqqa* sözü ile Likya arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Likya'nın *Luqqa*'dan geldiği düşünülebilinir. Ayrıca klasik çağlarda Konya bölgesinin adı olan Lykaonia da MÖ 2. bindeki *Luqqa* sözüne dayanmaktadır. Lykia ve Lykaonia bölgeleri MÖ 2. bindeki Luwia ülkesinin sınırları içindedir. Luwi dilinin kalıntılarının batı Anadolu'da MÖ 1. binde büsbütün ortadan kalkmış olduğu düşünülemez.

Karkemiš'te bulunan Hiyeroglif Luwice yazıt.

Palaca

Pala sözüne ilk kez MÖ 2. binin ilk çeyreğine ait eski Asurca metinlerde rastlanmaktadır.

Palalılar da, Hint-Avrupalı bir dil konuşuyorlardı. Yakın akraba olan Hititler ve Luwiyalılar ile aynı çağlarda Anadolu'ya gelmiş ve yerleşmiş olmalıdırlar.

Hitit metinlerindeki Pala ve Tummana ülkelerine klasik çağlardaki *Blaene* ve *Domanitis* uymaktadır. Pala klasik çağlarda Blaene'nin bulunduğu Kastamonu bölgesine yerleştirilmektedir. Hitit metinlerinde Palaca için *palaumnili* sözü kullanılmaktadır.

Palaca metinlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu dildeki metinlere Tanrı Ziparwa'nın kültünde rastlanmaktadır. Hitit kanunlarında Pala, Luwia gibi Hitit ülkesinin (Hatti ülkesinin) dışında bir ülke olarak kabul edilmektedir.

Palaca ile Hititçe (ya da Luwice) arasındaki yakınlık aşağıdaki karşılaştırmalardan anlaşılmaktadır:

Palaca *ahu-* " içmek", Hititçe *eku-* "içmek".

Palaca *ani(ya)-* "yapmak, icra etmek", Hititçe *aniya-* "icra etmek".

Palaca *apa-* "o", Hititçe *apa-* "o".

Palaca *ar-* "varmak", Hititçe *ar-* "varmak".

Palaca *aš-* "olmak", Hititçe *eš-* "olmak".

Palaca *ad-* "yemek", Hititçe *et-* "yemek", Luwice *ad-* "yemek", Hiyeroglif-Luwicesi *ad-* "yemek".

Palaca *azzik-* "sık sık yemek", Hititçe *azzik-* "sık sık yemek".

Palaca *ešhar-* "kan", Hititçe *ešhar* "kan", Luwice *ašhar* "kan".

Palaca *hapna* "nehir, ırmak", Hititçe *hapa-* "nehir, ırmak".

Palaca *haš-* "doyasıya içmek", krş. Hititçe *haššik-* "içmeye doymak".

Palaca *iyannai-* "yürümek", Hititçe *iyannai-* "yürümek".

Palaca *ka-* "bu", Hititçe *ka-* "bu", Luwice *za-* "bu".

Palaca *kart-* "yürek, kalp", Hititçe *ker/kart-* "yürek".

Palaca *kiat* "burası, buraya", Hititçe *ket* "burası, buraya".

Palaca *kuiš* "kim", Hititçe *kuiš* "kim", Luwice *kuiš* "kim".

Palaca *kuit* "çünkü", Hititçe *kuit* "ne, çünkü".

Palaca *mayanaza* "yetişkin", Hititçe *mayanza* "yetişkin".
Palaca *malitanaš* "ballı", krş. Hititçe *melit-* "bal", Luwice *malli(t)* "bal".
Palaca *mān* "eğer", Hititçe *mān* "eğer", Luwice *mān* "eğer".
Palaca *-mi-* "benim", Hititçe *-mi* "benim".
Palaca *-mu* "beni, bana", Hititçe *-mu* "beni, bana".
Palaca *nu* "şimdi", krş. Hititçe *nu* "sonra, şimdi".
Palaca *papa-* "baba", krş. Hititçe *atta-* "baba", Luwice *tati-* "baba".
Palaca *parkui-* "temizlemek", Hititçe *parkui-* "temiz".
Palaca *šawidar* "boynuz", Hititçe *šawatar* "boynuz".
Palaca *šena-* "doldurmak", Hititçe *šunna-* "doldurmak".
Palaca *ti-* "sen", krş. Hititçe *zik* "sen".
Palaca *Tiyaz* "Güneş Tanrısı", Luwice *Tiwat* "Güneş Tanrısı", Hititçe *šiwat* "gün".
Palaca *tu-* "seni, sana", krş. Hititçe *ta-* "seni, sana".
Palaca *wite-* "inşa etmek", Hititçe *wete-* "inşa etmek".
Palaca *waşu-* "iyi", Luwice *wašu-* "iyi", krş. Hititçe *aššu-* "iyi".

Hurrice

Boğazköy kaynaklarında Hititçeye komşu diller arasında Hurrice metinler en geniş yeri tutmaktadır. Hitit metinlerinde Hurrice için *hurlili* sözü kullanılıyordu. Hurrice MÖ 2. binde Doğu Anadolu'da ve Kuzey Mezopotamya'da en çok konuşulan dil idi. Son araştırmalara göre, Hurrililer MÖ 3. binde Doğu Anadolu dağlarında ve Kuzey Mezopotamya'da yerleşmişlerdi. Kısa zaman önce elde edilen kaynaklarda Akkad Kralı Naram-Suen zamanında Asur bölgesinde ve Yukarı Mezopotamya'da Hurrice olarak açıklanan kent adları ile kişi adlarına rastlanmıştır. Doğu Anadolu dağlarında, madencilik ve onun ticareti önemli bir rol oynuyordu. Bu tarihlerde Kuzey Mezopotamya'da Hurrice konuşan bölgenin adı Subartu idi.

Hurrililerin Güney Kafkasya'dan ve Hazar Denizi'nin güney bölgesinden Doğu Anadolu'ya geldikleri sanılmaktadır.

Anadolu'da MÖ 2. binin ilk çeyreğine tarihlenen Koloni çağına ya da Erken Hitit çağına ait Eski Asurca metinlerde yerlilere ait kişi ve yer adlarında Hurrice dil elemanlarına pek rastlanmıyorsa da, bu çağda Hurrililerin Doğu ve Güney Anadolu'da yaşadıklarına kuşku yoktur. Nitekim Kaneš Kralı Waršama'ya mektup yazan Mama Kralı Anumhirbi'nin Hurrice bir ad taşıdığı anlaşılmaktadır. Kısa zaman önce Suriye'den geldiği kabul edilen I b katına ait bir Kültepe tabletinde Hurrice şahıs adlarına rastlanmıştır. Bu durum bu çağda Suriye'de Hurrililerin varlığına işaret etmektedir.

Eski Hitit çağında Hititler I. Hattušili'nin Güneydoğu seferinde Hurrililer ile yakından tanışmışlardı. Muhtemelen onun torunu olan I. Mursili, Halep'i ve Babil'i zapt etmeden önce herhalde Hurrilileri yenmek zorunda kalmıştı. MÖ 2. binin ortalarında Hurrililer, Çukurova bölgesi ile kuzeyine (Hitit metinlerinde Kizzuwatna), Hatay bölgesine, Güneydoğu Anadolu'ya, Kuzey Mezopotamya'ya, Kuzey Suriye ile onun Akdeniz bölgesine ve Filistin'e kadar yayılmışlardır. Bu çağlarda Kizzuwatna'da Hurrice ile birlikte Luwice konuşan etnik grubun bir arada yaşadığı görülmektedir.

Hurrice tabletlerin belli başlı buluntu yerleri Boğazköy'den başka Ortaköy (Šapinuwa), Kuzey Suriye'de Ras Şamra (Ugarit), Suriye'nin orta Fırat bölgesinde Meskene (Emar)'de, yine Suriye'de Tel Hariri (Mari)'de, Yukarı Mezopotamya'da Tel Berak ve Mısır'da Tel el-Amarna'dır. Boğazköy'de bulunan Hurrice metinlerin büyük çoğunluğu dinsel içeriklidir.

Hurri diline ait zengin şahıs adı malzemesi Akadca yazılı Nuzi (Kuzey Irak'ta Kerkük civarı) tabletlerinde ortaya çıkmış ve işlenerek yayınlanmıştır. Hurrice kişi adlarına diğer bazı merkezlerde özellikle Tel Atçana'da (Alalah) bulunan tabletlerde de rastlanmaktadır.

Hurrililer Ari menşeli bir hanedan tarafından yönetiliyordu. Devletin adı Mitanni idi. Mitanni devletinin merkezi olan Waŝukanni'nin yeri henüz bulunamamıştır. Ari menşeli kral adlarından başka Hurri panteonunda Sanskrit kaynaklarından tanınan *İndra*, *Mitra* ve *Varuna* gibi Ari tanrılarının bulunması Hurrililerde Ari bir hanedanın varlığının kanıtıdır.

Hititler savaş arabalarının atları için yetiştirici olarak Mitanni ülkesinden getirilen uzmanları kullanıyorlardı. Boğazköy tabletleri arasında Mitanni ülkesinden *Kikkuli* adındaki bir uzmanın at yetiştirmeye ait eseri bulunmuştur. Bu eserde kullanılan teknik terimler arasında Sanskrit dilinde kullanılan sayılara benzer sayıların bulunması Mitanni ülkesinde Ari bir dilin kalıntılarının varlığına işaret etmektedir.

Hurrice en önemli dil anıtı Mısır'da Tel el-Amarna arşivlerinde bulunan Mitanni Kralı Tuŝratta'nın Mısır Firavunu III. Amenofis'e gönderdiği 400 satırdan oluşan mektuptur. Tuŝratta'nın aynı konularda Mısır firavununa gönderdiği Akadca mektupları Hurrice mektubun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Mektubun konusu firavun ile evlenen Mitanni prenseslerinin çeyizleridir.

Diğer çok önemli bir dil anıtı da 1983 yılında Boğazköy'de bulunan Kuzey Suriye menşeli "Serbest Bırakma Destanı"dır. Halep'in 65 km. güneyindeki Ebla'nın Kralı Megi'nin Fırtına tanrısı Teŝup'un emri üzerine köleleri serbest bırakmayı istemesini ve bu isteğe bölgedeki güçlü ailelerin karşı çıkmasını ve buna karşı Ebla'yı Teŝup'un tehdit etmesini işleyen Hurrice eser Hititçe tercümesi ile birlikte düzenlendiği için Hurri dilinin araştırılmasında yeni atılımlara neden olmaktadır.

Bu eser, Orta Bronz çağında Suriye'deki etnik durumu çok iyi canlandırmaktadır. İkidilli metin Orta Hitit çağında yazılmışsa da Hurrice orijinalinin yazılışı çok daha gerilere, belki de Orta Bronz çağın başlangıcına gitmektedir. Hurrice destanın şimdiye kadar Ebla kazılarında bulunmamış olması dikkat çekicidir.

Ras Şamra (Ugarit)'da bulunan dört dilli yazıt da araştırmalara yararlı olmaktadır.

Hititlerde Hurri etkisi, I. Hattuŝili'nin ve I. Muršili'nin güneydoğu seferleri ile başlamış olabilir. Bu seferler esnasında Hititler ile Hurrililer zorunlu olarak birbir-

leriyle yakından temas ettiler. Orta Hitit çağında Hurri etkisinin çok arttığını görüyoruz. II. Tuthaliya'nın eşi Nikalmati ve I. Arnuwanda'nın eşi Aŝmunikkal ve III. Tuthaliya'nın eşleri Taduhhepa ile Šata(n)tuhepa birer Hurrice ad taşıyorlardı. Hatta III. Tuthaliya'nın tahta çıkmasından önceki adı Hurrice bir ad olan Taŝmiŝarri idi. Bu durum imparatorluk çağında da artarak sürmüştür. Nitekim II. Muwatalli'nin Hurrice adı Šarri-Teŝup, III. Muršili'nin Hurrice adı Urhi-Teŝup, IV. Tuthaliya'nın Hurrice adı Taŝmi-Šarruma idi. Bunların yanında imparatorluk çağında da Hurrice birer ad taşıyan II. Muwatalli'nin eşi Tanuhepa'yı ve III. Hattuŝili'nin eşi Puduhepa'yı anabiliriz.

İmparatorluk çağında Hurri kültürünün ve özellikle Hurri dininin Hitit kültürüne çok etkisi olduğunu görüyoruz. Hitit panteonunda Hurri tanrılarının çok önemli bir yeri vardır. Bunlar arasında Fırtına tanrısı Teŝup, onun eşi Hepat, oğulları Šarruma, kızları Alanzu, Teŝup'un boğaları Šerri ve Hurri, Güneş Tanrısı Šimegi, Ay Tanrısı Kuŝuh, Savaş ve Aşk Tanrıçası Šauŝga (En eski formu Šauŝa, III. Ur çağı metinlerine kadar geriye gidiyor. Tanrı İštar'ın Hurrice adı.), Savaş Tanrısı Aŝtabi anılabilir.

IV. Tuthaliya zamanına ait olan Boğazköy'ün kuzeyindeki Yazılıkaya açık hava kaya tapınağında hiyerogliflerle yazılı tanrı adlarının büyük ölçüde Hurrice oluşu Hitit kültürüne Hurri etkisinin zirvesini oluşturmaktadır.

Mitoloji'de Kumarbi efsanesi ile Ullikummi destanı Hurri kültürünün Hitit kültürüne etkisine diğer bir kanıtdır.

Bağımsız Mitanni Devleti'nin Hitit İmparatorluk çağının kurucusu I. Šuppiluliuma tarafından yıkılması, Hattuŝa'da Hurri etkisini azaltmamış olmakla birlikte Hurri dili Çukurova ve kuzeyinde, Doğu Anadolu'nun batı kısmında ve Kuzey Suriye'de Hiyeroglif-Luwicesi karşısında yavaş yavaş gerilemeye başlamış ve MÖ 1. binin ilk üç yüzyılında yerini büyük ölçüde Hiyeroglif-Luwicesi ile daha güneyde Sami dillerine bırakmıştır. MÖ 1. binin ilk yarısında Hurricenin kalıntıları Güneydoğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde yaşamış olabilir.

Hurrice, Sumerce, Hattice ve Urartuca, Türkçe gibi bitişken bir dildir. Bu dillerden yalnız Urartuca Hurricenin yakın akrabası ve onun (belki de yakın bir kolunun) MÖ 1. binin ilk yarısında Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesindeki devamıdır.

Hurricede Türkçede olduğu gibi gramerde cinsiyet ayrımı yoktur. Hurricede önek (prefiks) yoktur. Gerek isimler gerek fiiller sonekler (süfiksler) ile çalışmaktadır.

İsimde sonekler ile ilgili bazı örnekler:

Akkade "Akkad", *Akkaduhe* "Akkad'lı".
Hatti "Hatti ülkesi", *Hattuhi* "Hitit".
Hurri "Hurri ülkesi", Hurruhe "Hurrili".
aše "kadın", *ašuhhi* "kadına ait, dişi".
pabani "dağ", *papanhi* "dağlık".
ahari "buhur", *ahrušhi* "buhurdanlık".
halzi "kale", *halzuhli* "kale komutanı".

Hurricede kollektif:

attai "baba", *attardi* "babalar, ecdad".
šeni "kardeş", *šenardi* "kardeşler".

Hurricede fiillerden oluşturulan isimler:

haz- "yağlamak", *hazarni* "(sıvı) yağ".
šid- "lanet etmek", *šidarni* "lanet".
urb- "kesmek", *urbarinni* "kasap".

Hurricede soyut isim:

tad- "sevmek"'ten *tadugari* "sevgi, aşk".

Hurricede isimler *-ni* eki ile belirginleşmektedir:
Mašrianni ewirni "Mısırlı'nın efendisi, Mısırlı'nın kralı, Mısırlı'nın firavunu" (*ewri* "efendi, kral").

Hurricede iki türlü fiil kategorisi vardır: *-ab* ve *-ib* ile biten fiiller. Bunlardan birincisi geçişsiz fiiller, ikincisi ise geçişli fiiller için kullanılmaktadır. Kişi adları çoğu kez bir cümleden oluşmaktadır. Örneğin, *Unap-šenni* "kardeş geldi" (*un-* "gelmek", *šenni* "kardeş"), *Paššip-tilla* "(tanrı) Tilla gönderdi" (*paš-* "göndermek").

Hurricede olumsuzluk (negation) *oia* sözü ile anlatılmaktadır.

Hurrice sözlerden bazılarının anlamları:

ambaššī (bir kült yeri).
ar- "sevmek".
attai "baba".
ela "kız kardeş".
eše "gök".
ewri "efendi".
ḫaš- "işitmek".
ḫawurni "yer".
ḫešmi "parlak".
ḫeyari "altın".
ḫil(l)- "konuşmak".
ḫubidi "dana".
ḫubrušhi "tabak".
itkalzi "temiz, temizleme".
kaluti "daire".
kešhi "taht".
nera "anne".
pal- "bilmek".
šala "kız çocuk"
šena "erkek kardeş".
šeheli "temiz".
šidarni "lanet".
šiduri "genç kız".
šinapši (Tapınağın kült salonunun giriş yeri).
uli "diğer".
umini "ülke".

Hurricenin araştırılmasında son yıllarda büyük ilerlemeler kaydedilmiş ise de bu dilin Hititçenin anlaşılma düzeyine ulaşılabilmesi için daha uzun yıllar araştırmak gerekecektir.

Urartuca

MÖ 9.-7. yüzyıllara ait yeni Asur çiviyazısı ile yazılmış taş yazıtlar halinde ele geçen Urartuca metinler MÖ 2. binde Çukurova bölgesi ve kuzeyinde, Doğu Anadolu'nun büyük kısmında, Suriye'de ve Kuzey Mezopotamya'da yaşamış olan Hurricenin devamıdır ve onun gibi bitişken bir dildir.

Urartuca Hurrice kadar geniş bir alana yayılmamıştır. Merkezi Van bölgesi olmakla birlikte batıda Erzincan, kuzeydoğuda Kars, doğuda Ermenistan ve Azerbaycan'ı, Urumiye Gölü bölgesini ve güneyini içine alan bir bölgede konuşuluyordu.

Urartu dilinde ele geçen yazıtların sayısı 180'i aşmaktadır. Elde pek az iki dilli yazıt (bilinguis) olduğu için bu dil üzerindeki araştırmalar çok yavaş ilerlemektedir. Irak-İran sınırı üzerinde Kelişin geçidinde bulunan Kelişin steli ve onun yakınında bulunan Topzave steli, Urartu dilinde Asurca tercümeleri ile birlikte yazıldıkları için, Urartu dilinin araştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yazıtlardan Urartu dilindeki bazı sözlerin anlamı ve Urartucanın grameri hakkında bazı bilgiler elde edilmiştir.

Urartu dilindeki yazıtlar inşaat ve tanrılara adak metinlerinden, savaş haberlerinden ve kısmen kral yıllıklarından oluşmaktadır.

Urartuca ile Hurrice arasında ortak sözler:

Urartuca	Hurrice
ag(e)- "getirmek".	*ag-* "getirmek".
aru- "vermek".	*ar-* "vermek".
pabani "dağ".	*pabani* "dağ".
ebani "ülke".	*umini* "ülke".
ewri "efendi, kral".	*ewri* "efendi, kral".
ḫaš- "işitmek".	*ḫaš-* "işitmek".
ḫuradie "asker".	*ḫuradi* "asker".
kuri "ayak".	*ugri* "ayak".
muš "doğru".	*mušu* "doğru"
pili "kanal".	*pala* "kanal".
pura "hizmetkâr".	*purame* "hizmetkâr".

qarqarani "zırh".
šeheri "canlı".
šivini.
taršuani "insanlık".
uli "diğer".

karkarni (bir silah).
šuhuri "hayat".
šimegi "güneş".
taršuwani "insanlık".
uli "diğer".

Urartu Hiyeroglifleri

Urartulular MÖ I. binde Orta ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan ve birçok hiyeroglif anıtı bırakan Doğu Luwililerin etkisinde kalarak çiviyazısı yanında hiyeroglif yazısını da kullanmışlardır. Bu yazı daha çok kaplar üzerindeki lejantlarda görülmektedir.

Van Kalesinde kayaya oyulmuş odalar ve Urartu yazıtları

Frigce

Frigcenin yayılış alanı Orta Anadolu'da Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar bölgelerinden Kızılırmak bölgesine ve hatta onun biraz ötesine ve kuzeyde Kastamonu bölgesine kadar uzanmaktadır. Bulunan Frigce yazıtlar iki gruba ayrılıyor. Eski Frigce yazıtlar MÖ 8.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yeni ya da geç Frigce yazıtlar Romalıların imparatorluk çağında yazılmışlardır.

Frig alfabesinin ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığına dair bilgi yoktur. Yunan alfabesi ile aşağı yukarı aynı tarihlerde başladığı düşünülebilir. Frig alfabesi Frig kültürünün zirvesini oluşturan 8. yüzyıldan önce bulunmuş olmalıdır. Lidya, Karya ve Likya alfabeleri ile büyük benzerlik göstermektedir.

Yeni Frigce metinler çoğu kez Yunanca ve Frigce olarak birlikte yazılmışlardır. Mezar taşlarına yazılan bu yazıtlarda Yunanca metinlerin altına Frigce olarak bir lanet formülü de eklenmiştir. Frigce lanet formüllerinin ilk kısmı anlaşılabilmektedir. Mezara zarar verene cezayı içeren son kısmı henüz anlaşılamamaktadır. Mezar yazıtları arasında yalnız Frigce olanlar çok nadirdir. Frigcenin bir Hint-Avrupa dili olduğu çoktan beri biliniyor. Son araştırmalar sonucu Frigcenin eski Anadolu'nun Hint-Avrupalı dilleri arasında Hititçe-Luwice ve Palacaya en uzak dil olduğu anlaşılmıştır.

Araştırıcılar eski Frigce metinlerin transkripsiyonunu Latin harfleri ile yeni Frigce metinlerin transkripsiyonunu Yunan harfleri ile yapmayı uygun görüyorlar.

Yeni araştırmalara göre, Friglerin ataları ile eski Yunanlıların ve Makedonların atalarının Balkan yarımadasının orta ya da güney kısmında birbirlerine yakın bölgelerde yaşamış oldukları kabul edilmektedir. Özellikle Frigler ile Makedonların atalarının dil bakımından birbirlerine daha yakın oldukları sanılmaktadır. Makedonca ile Frigce arasında yakın benzerlikler saptanmıştır. Frigce ile eski Yunanca arasında da bazı benzerlikler saptanmışsa da bu yakınlık Makedonca'ya olduğu kadar değildir. Frigce bazı bakımlardan Latince'den çok Yunanca'ya yaklaşmaktadır.

Bazı arkaik elemanların korunmasında Frigcenin Makedonca ile ortak yanları vardır. Bu konuda Frigce Yunanca'dan ayrılmaktadır.

Frigler Balkan yarımadasında iken Eski Yunanlıların güneye göçmesi aralarındaki komşuluklarını sona erdirmiştir. Eski Yunanlılar güneyde Miken Devleti'ni kurmuşlar ve Linear B yazısını kullanmışlardır. Friglerin Anadolu'ya göçmeden önce Balkan yarımadasında yazısız bir çağ yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Friglerin Balkan yarımadasından Boğazlar üzerinden Anadolu'ya göç etiklerini antik yazarlar ve özellikle Herodotos yazmaktadır.

Yakın zamanlara kadar Frig göçünün, deniz kavimleri ile birlikte, MÖ 1200 tarihlerinde Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olduğu sanılıyordu. Şimdi ise Friglerin Anadolu'ya göçü MÖ 1000 hatta 900 tarihlerine kadar indirilmektedir.

Frigler Anadolu'da Hitit-Luwi-Pala çağından kalan yerli halklar ile tanışmışlar, hatta onlardan bazı kişi adları ile yer adları almışlardır. Nitekim Hitit metinlerinde geçen ve MÖ 13. yüzyılda yaşamış olan Pahhuwa Prensi Mita'nın adı MÖ 8. yüzyılda yaşamış olan Frig Kralı Midas'ın adında tekrar yaşamaktadır.

Genellikle Frigce yazıtların bulunduğu bölgelerde aynı çağa ait Hiyeroglif-Luwice dil anıtlarına rastlanmamaktadır. Tyana'da (Hitit kaynaklarında Tuwanuwa = Bor) Midas'ın adını anan bir anıtın bulunması Frig etkisinin Hiyeroglif-Luwi alanına girdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Asurlular Muški ülkesinin kralı Mita'dan haberdardı. Bunun Frig Kralı Midas olduğu uzunca bir zamandan beri kabul edilmiştir. Bu eşitlikten ilk bakışta Frigya ile yalnız Asur kaynaklarından tanınan Muški ülkesinin aynı ülke oldukları akla gelse de, ilk kez Ekrem Akurgal'ın gösterdiği gibi, Friglerin maddi kalıntılarına MÖ 8. yüzyıldan önce Anadolu'da rastlanmadığı ve Muški ülkesinin ise daha I. Tiglatpileser zamanında (tahminen MÖ 1112-1074) yukarı Dicle bölgesinde varlığını gösterdiği göz önünde tutulursa, Frigler ile Muškililerin aynı kavim olduklarını kabul etmek zordur. Olsa olsa Asurlular bunu yakıştırmış olabilirler. Asurluların Friglerden söz etmemesi dikkat çekicidir. Belki de Friglerin siyasal açıdan Muškililer üzerine etkili olmaları onların Muškililer ile ilişkilendirilmelerine neden olmuştur.

Friglerin Balkan yarımadasından Anadolu'ya geldikleri bilinmesine rağmen Muškililerin nereden geldikleri bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar onların Kafkasya'dan gelmiş olabileceğini düşünüyorlar. Muškililerin dili hakkında da hiçbir bilgimiz yoktur.

Friglerin Anadolu'ya hakimiyeti Kimmerlerin istilası ile MÖ 750-650 tarihlerinde zayıflamıştır.

Frigler Asurlulardan başka Urartulular ve Hiyeroglif-Luwilileri ile çağdaştılar ve onlarla siyasal ve ekonomik ilişki içindeydiler.

Friglerin Yunanlılarla ilişkileri her zaman dostça olmamıştır. Bazı Frigyalılar Yunanistan'a zorla köle olarak getirilmiş ve onların yalnız dayakla çalışkan yapılabileceği yazılmıştır.

Büyük İskender'in Anadolu'yu zaptı ile Friglerin oturduğu bölgeler süratle Helenize olmuştur. İskender'in MÖ 334 tarihinde Frigya'nın başkenti Gordion'da ünlü Gordion düğümünü kılıcı ile kesmesi Anadolu'da ve Doğu'da yapacağı fetihlerde ona karşı koymak isteyenlere karşı çok önemli psikolojik destek sağlamıştır.

Eski Frigce metinler ile yeni Frigce metinler arasında 500 yıllık bir boşluk vardır. Artık eski Frig alfabesi unutulmuş, Yunan alfabesi ile Frigce yazılmıştır. Frigcenin son emarelerine MS 5. yüzyılda rastlanıyor.

Boğazköy'de Frig stadeli kapısında bulunan Tanrıça Kubaba

Lidce

Lidce, MÖ 1. binde Uşak bölgesinden itibaren Batı Anadolu'da Gediz, Küçük ve Büyük Menderes nehirleri havzalarını içine alan Lidya'da konuşulan dildir. Lidya'nın başkenti Salihli'nin batısındaki Sart'tır. Eski İzmir, Eski Manisa, Eski Aydın (Tralles), Foça, Teos, Efes ve Priene Lidya'nın önemli kentleri arasındadır.

Büyük Hitit İmparatorluğu MÖ 1200 tarihlerinde yıkıldıktan sonra, Lidya bölgesinde ilk yazılı kaynaklar MÖ 700 tarihlerinde ortaya çıkıncaya kadar bir boşluk vardır. Hitit çağında Batı Anadolu'nun kıyı şeridinde herhalde ticaretle başlamış olan Miken kolonizasyonu döneminde ve onu izleyen karanlık çağda batıdan gelen etnik grupların dillerinin Hititçe ve Luwice konuşan yerli halkların dili ile kaynaşması suretiyle Lidce ortaya çıkmıştır.

Lidya'nın tarihinin yeniden kurulması büyük ölçüde Herodot'a ve diğer Yunan tarihçilerine dayanmaktadır. MÖ 680 tarihinde Lidyalılar Asurlularla ittifak yaparak Rusya steplerinden gelen Kimmerlilerin istilasına karşı koymaya çalışmışlar, Frig devletinin yıkılması üzerine sınırlarını Kızılırmak nehrine kadar genişletmişlerse de MÖ 6. yüzyılda Pers işgalini önleyememişler, başkent Sart bir Pers Satraplığı'nın merkezi olmuştur. MÖ 334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'yu zaptetmesi ile ülke Helenize olmaya başlamış ve Helenizasyon İskender'in halefleri çağında da sürmüştür.

Lidce metinler Yunan alfabesinden etkilendiği sanılan Lidya alfabesi ile yazılmıştır. Belki de Lidya ve Frig alfabeleri de birbirlerinden etkilenmişlerdir. Sart'ta bulunan Synagog yazıtı yakın akraba olmakla birlikte biraz farklı bir alfabe izlenimi bırakmaktadır.

Lidce epigrafik malzemenin çoğunluğu Sart'ta yapılan Amerikan kazılarında bulunmuştur. Yuvarlak bir rakamla yüz yazıttan oluşmaktadır. Yazıtların sayılarının artması beklenebilir. Ayrıca mühürler ve sikkeler üzerinde kısa lejantlar vardır. Yazıtların çoğunluğu MÖ 5.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yazıtların küçük bir kısmı 6. yüzyıla, az sayıda sikke lejantı ve grafitto 7. yüzyıla aittir. Devlet tarafından onaylanmış ilk sikkelerin MÖ 7. yüzyılda Lidya'da kullanılması dünya ticaret tarihinde bir dönüm noktasıdır. Yazıtların çoğunluğu Sart'daki Nekropol'de ve Artemis tapınağında bulunmuştur. Sayı bakımından mezar stelleri üzerindeki yazıtlar önemli bir yer tutmaktadır. Bir rahibin emirlerini içeren iki yazıt ile şiir oldukları düşünülen yazıtlar da vardır. Ayrıca Lidce ve Yunanca iki kısa yazıt bulunmuştur.

Yazıtlar arasında en önemli eser Lidce-Aramca Bilinguis'tir. Bu yazıt Lidcenin araştırılmasında ve meydana çıkarılmasında çok önemli rol oynamıştır. İkiclilli yazıtın konusu Pers Kralı Artaxerxes'in 10. yılında Sart'ta inşa edilen bir anıt mezar ve steli ile ilgilidir. Yazıt, stele ve anıta zarar vereni lanetlemektedir. İkidilli yazıtın Lidce ile birlikte Aramca yazılmasının nedeni Pers işgali altındaki Anadolu'da Aramca'nın uluslararası bir dil olarak kullanılmasıdır.

Lidcenin Hititçeye ve Luwiceye yakın bir Hint-Avrupa dili olduğu anlaşılmıştır. Lidcenin Luwiceden çok Hititçeye biraz daha yakın olduğu izlenimi vardır. Lidce *bira* "ev", Hititçe *pir* "ev", Lidce *kud* "nerede", Hititçe *kuit* "ne", *kuwat* "neden".

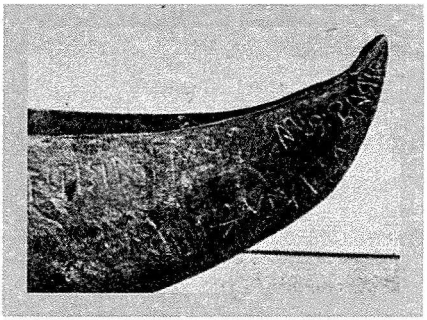
Lidce kişi adları da Hititçe ve Luwice kişi adlarına benzemektedir.

Lidcede "kral" için kullanılan *qalmu* sözü, anlamı tarafımdan uzun yıllar önce bulunan ve Hitit büyük kralının simgesi olarak kullanılan ve Hititçe "Lituus, ucu kıvrık asa" anlamına gelen *kalmuš* sözünü anımsatmaktadır.

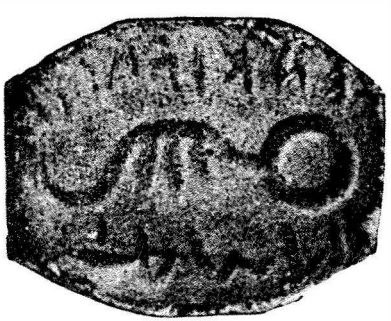
Lidce kişi adlarının çoğunluğu Hitit-Luwi kişi adlarına benzemektedir. Lidce metinlerde bazı Pers kişi adlarına da rastlanıyor.

Lidyalıların dini de Hitit çağı dininin kalıntılarını içermektedir. Bir kişi adının elemanı olarak ele geçen tanrı *arma*, Hitit-Luwi Ay Tanrısı Arma'dan başka bir şey değildir. Asur Ticaret Kolonileri çağından beri Anadolu'da bir Ana Tanrıça olarak tapılan ve özellikle hiyeroglif yazıtlarında geçen tanrıça Kubaba Lidce metinlerde *Kufav* olarak geçmekte ve Sart'ta bulunan Yunanca metinlerde Kybebe olarak görülmektedir. Kubaba'nın eşi Santa da (Babilonya'da Marduk) Lidce metinlerde Santa olarak geçmektedir. Luwililerin Güneş Tanrısı Tiwata Lidce bir şahıs adında Tiv olarak görülmektedir. Ayrıca birçok tanrı adı da Yunanlılardan Lidyalılara geçmiştir.

Anadolu'dan İtalya'ya göçtükleri sanılan Etrüsklerin dili ile Lidce arasında herhangi bir yakınlık kanıtlanamamıştır.

Lidya kültürüne ait bir gemi modeli

Lidya mühürü

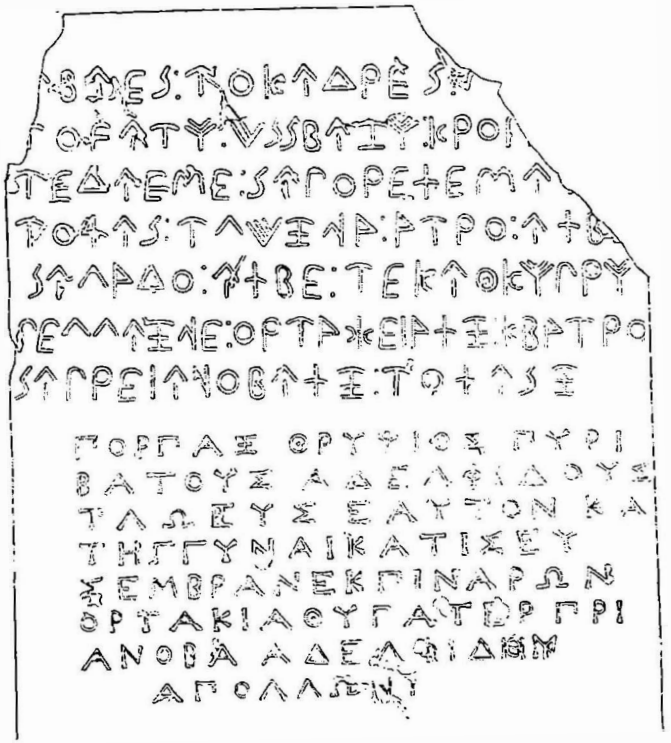
Lidyalılara ait bir mezar yazıtı

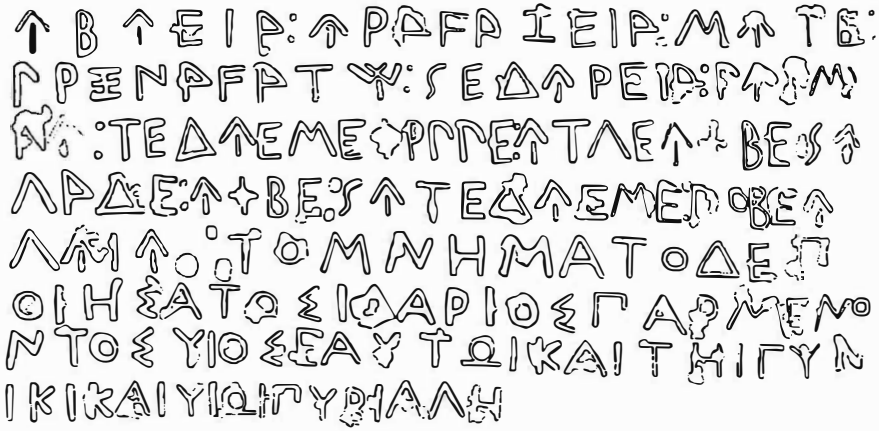
Lidya Kralı Gyges'den Asur Kralı Asurbanipal'a MÖ 668-627'de giden elçilik heyetinden söz eden Asurca çiviyazılı tablet

Lidya Alfabesi		*Likya Alfabesi*	
𐤀	*a*	𐊀	*a*
𐤄	*e*	𐊁	*b*
𐤁 𐤃	*b*	𐊃	*d*
𐤅	*β*	𐊄	*e*
𐤇 𐤉	*g*	𐊅	*v*
𐤊	*d*	𐊇	*i*
𐤋	*i*	𐊈	*ʔ*
𐤍	*w*	𐊊	*k*
𐤏	*z*	𐊋	*l*
𐤐	*ϑ*	𐊌	*m*
𐤑	*j*	𐊍	*n*
𐤒	*c*	𐊏	*o*
𐤓	*q*	𐊐	*r*
𐤔	*l*	𐊒	*s*
𐤕	*m*	𐊓	*ś*
𐤖	*n*	𐊔	*t*
𐤗	*m̃*	𐊕	*u*
𐤘	*ñ*	𐊖	*f*
𐤙	*u*	𐊗	*p*
𐤚	*p*	𐊘	*x*
𐤛	*x*	𐊙	*ã*
𐤜	*r*	𐊚	*τ*
𐤝	*s*	𐊛	*ẽ*
𐤞	*ł*	𐊜	*λ*
𐤟	*τ*	𐊝	*γ*
𐤠 𐤡 𐤢 𐤣 𐤤	*ã*	𐊞	*χ*
𐤥 𐤦 𐤧 𐤨 𐤩	*ẽ*	𐊟	*φ*
𐤪	*h*	𐊠	*θ*
𐤫 𐤬 𐤭 𐤮	*k*	𐊡	*ψ*

Friedrich, Kleinasialtische Sprachdenkmäler'e göre

Lidce Yunanca Yazıt

Lidce Yunanca Yazıt

Karca

MÖ 1. binde Güneybatı Anadolu'da Lidya ile Likya arasındaki kıyı bölgesinde bulunan Karya'nın diline ait metinlerin büyük çoğunluğu Anadolu dışında Mısır'da ve Nubya'da bulunmuştur. Yazıtların sayısı 150'yi aşmakta ve MÖ 8. ile 4-3. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Büyük çoğunluğu çok kısa olan bu yazıtlar Mısır Kralı I. Psammetih (MÖ 663-609) ile II. Psammetih'in (MÖ 593-588) Karya kökenli paralı askerlerine aittir.

Karyalılar iyi asker ve iyi denizci olarak tanınıyordu. Karya, Ahemenid Kralı Kyros'un MÖ 547 tarihinde Lidyalıları yenmesinden sonra Ahemenid krallığına katılmış ve Herodotos'un verdiği bilgiye göre Karyalılar Eski Pers donanmasında görev almışlardır.

Kısa bir Karca yazıtı içeren tahminen 6. yüzyıla ait bir tabak İran'da Kirmanşah'ın güneyinde bulunmuştur.

Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılan Karya adının MÖ 2. bine ait Hitit kaynaklarında Karkiša ya da Karkiya olarak anılan coğrafya adının bir devamı olduğunu kabul etmek gerekecektir. W. Eilers'in de gösterdiği gibi Karya'nın MÖ 1. bine ait Pers kaynaklarındaki adı Karka'dır. Xanthos'da (Letoon) bulunan Aramca, Yunanca ve Likçe dillerinde yazılı üçdilli yazıtta da Karya'nın adı *krk* olarak geçmektedir. Karyalıların kendi ülkelerine ya da dillerine ne gibi bir ad verdikleri bilinmemekle birlikte onların da kendi ülkelerine ve dillerine benzer bir ad vermiş oldukları düşünülebilir.

Karya'nın dilinde Lidce ve Likçe gibi Hititçe ve Luwiceye yakın bir eski Anadolu dili aramak gerekecektir.

Karya yazısı bir hece yazısı ile bir harf yazısının karışımından oluşmaktadır. 1996 yılında Prof. Baki Öğün başkanlığındaki Kaunos kazılarında Karya dilinde ve Yunanca tercümesi ile birlikte bir ikidilli metnin keşfinin Karya dilinin araştırılmasında önemli adımların atılmasına neden olacağına inanıyorum.

Karca - Yunanca Yazıt

Likçe

Likçe, Güneybatı Anadolu'da Karya'nın güney sınırından başlayarak Fethiye'den itibaren Eşen çayı vadisinin doğusuna uzanan, Antalya'nın batısında Phaselis'i içine alan, batısı ve güneyi Akdeniz ile sınırlanan Likya'da MÖ 1. binde konuşulan dildir. Likyalılar metinlerinde kendilerine *trmmili* diyorlardı.

Eşen çayı vadisinde Likya'nın başkenti Xanthos ile Pinara, Tlos ve Katyanda kentleri, doğu bölgesinde Arykanda, Myra, Limyra kentleri, deniz kıyısında Telmessos (Fethiye), Patara, Antiphellos (Kaş), Myra (Demre) ve Phaselis gibi liman kentleri bulunuyordu. Kuzeydoğuda Elmalı bölgesi de Likya'nın sınırları içinde idi. Likya'nın kıyı bölgesinde şimdiye dek prehistorik çağ kalıntılarına rastlanmamıştır. M. Mellink başkanlığındaki Amerikan kazılarının gösterdiği gibi Elmalı bölgesinde prehistorik çağda güçlü bir yerleşim vardı.

Likya'nın önemli kentlerinden Tlos kenti Hitit çağındaki Dalawa kenti ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Xanthos ile Katyanda kentleri ve Cevdet Bayburtluoğlu'nun kazdığı Arykanda kenti Hititçe ve Luwicede var olan *-nt*, Telmessos ise *-ss*, Limyra, Myra, Patara ve Pinara kentleri yine Hitit çağında kullanılan *-ra* (ya da *-ura*) eki ile teşkil edilmiştir. Bu kentlerin varlığı Hitit çağına kadar geriye gidebilir.

MÖ 2. binde Likya bölgesinde Luwice konuşan bir halk yaşıyordu. Likya sözünün Hitit kaynaklarındaki Luqqa sözünden gelmiş olması büyük bir olasılıktır. Klasik çağlardaki Lykaonia (günümüzdeki Konya bölgesi) sözünün de Luqqa sözüne dayandığı göz önünde tutulursa, Luqqalıların Konya bölgesinden Likya'ya gittikleri ya da MÖ 1. binin ilk yarısında hem Likya'da hem de Konya bölgesinde yaşadıkları düşünülebilir.

Likçe metinler genellikle taş anıtlara yazılmıştır. 170 kadar olan bu yazıtların çoğunluğu mezar anıtlarıdır. Yazıtların en önemlileri altı adet Likçe-Yunanca metin ile Xanthos'ta Letoon tapınağında bulunan, Lex Sacra diye adlandırılan Likçe-Yunanca-Aramca üçdilli metin ve Kral Cherci'nin icraatını anlatan Xanthos Steli üzerindeki Likçe metindir. Yazıtların çoğunluğu Telmessos, Tlos, Pinara, Xanthos, Antiphelos ve Limyra'da bulunmuştur. Bunlara kaplar üzerindeki kısa yazılar (graffiti) ve sikkeler üzerindeki kısa lejantlar eklenmelidir. Likçe metinler MÖ 6.-4. yüzyıllara aittir.

Likya yazısı Fenike yazısına dayanan Yunan yazısından etkilenmiştir. MÖ 540 tarihinden itibaren Ahamenidlerin işgalinde kalan Likya, Büyük İskender'in Anadolu'yu istilasından sonra Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi Helenize olmuş ve artık Likya dilinde ve yazısı ile yazılmamıştır. Likçe yer ve kişi adları Yunanca metinlerde geçmeye devam etmektedir.

Likçe üzerindeki çalışmalar 1820 yılından beri sürmektedir. Bu araştırmalarda ikidilli metinler ile özellikle 1973 yılında bulunan üçdilli metnin büyük katkıları olmuştur.

Likçe bir Hint-Avrupa dilidir ve Hititçe ve özellikle Luwice ile yakın akrabadır. Likya'nın dili A ve B diye iki diyalekte ayrılmaktadır. B diyalektine aynı zamanda Milyaca da denilmektedir.

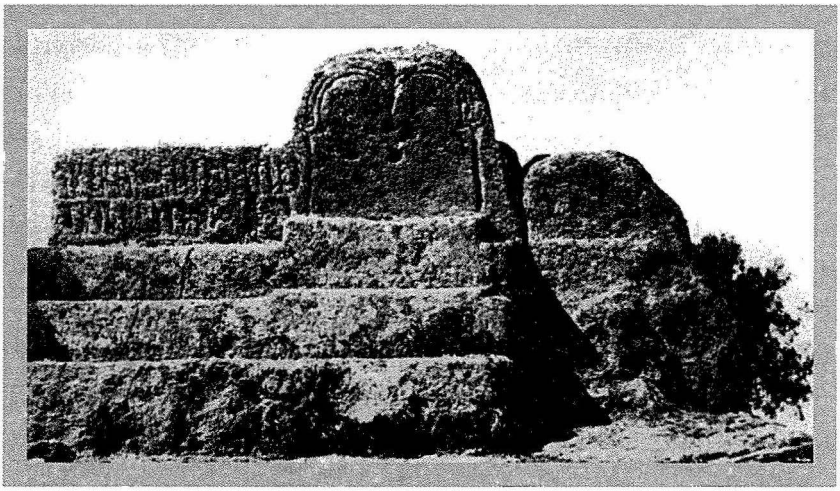
Güneybatı Anadolu'nun en büyük kültür zenginlikleri arasında yer alan çoğu kez kabartmalarla süslü bulunan, Likya mezar anıtlarındaki yazıtlar büyük ölçüde anlaşılmaktadır. Bu eserlerin çoğu MÖ 5.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Likçenin grameri büyük ölçüde meydana çıkarılmıştır. İsimde ve zamirde Hititçe ve Luwicede olduğu gibi iki cins (erkek ve dişi için ortak cins ile bir de Neutrum) vardır. Fiilde iki zaman, geniş zaman (aynı zamanda gelecek zaman) ile geçmiş zaman (Präteritum) vardır.

Hititçe, Luwice ve Likçe fiil formları arasında bazı benzerlikler de dikkat çekmektedir.

	Hititçe	Luwice	Likçe
Geniş Zaman			
1. Şahıs eki :	*-mi*	*-wi*	*-u*
3. Şahıs tekil :	*-zi*	*-ti*	*-ti/di*
3. Şahıs çoğul :	*-nzi*	*-nti*	*-nti*
Geçmiş Zaman			
1. Şahıs eki :	*-(n)un*	*-ha*	*-ka/ga*
3. Şahıs tekil :	*-t/ta*	*-ta*	*-te*
3. Şahıs çoğul :	*-er/ır*	*-nta*	*-nte*
Emir			
3. Şahıs tekil :	*-du*	*-du/tu*	*-tu*
3. Şahıs çoğul :	*-ndu*	*-ndu/ntu*	*-ntu*

Likçe yazıtlarda geçen tanrı adları ile Hitit çağındaki bazı tanrı adları arasında büyük benzerlik vardır. Likyalıların baş tanrısı Trqqas, Hitit-Luwi Fırtına Tanrısı Tarhu ya da Tarhunt'a; Tanrı Erınma, Hitit-Luwi Ay Tanrısı Arma'ya; Tanrıça Chba, Hitit çağında Anadolu'da ve Suriye'de tapılan Hurri tanrıçası Hepa(t)'a dayanmaktadır. Ayrıca Yunanca'dan Likçeye geçmiş tanrı adları da vardır.

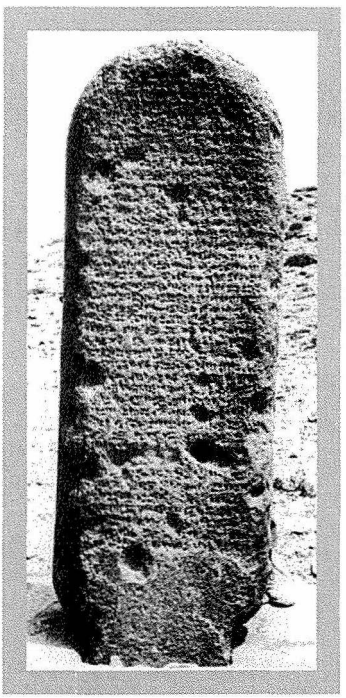
Yazılı kaya Midas şehri anıtı

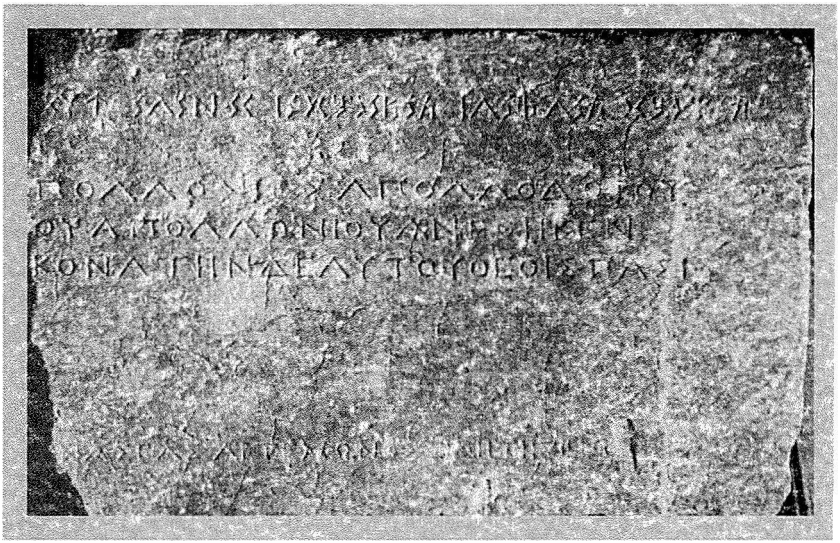
Alacahöyük ve Boğazköy'de bulunan Frigce yazıtlar

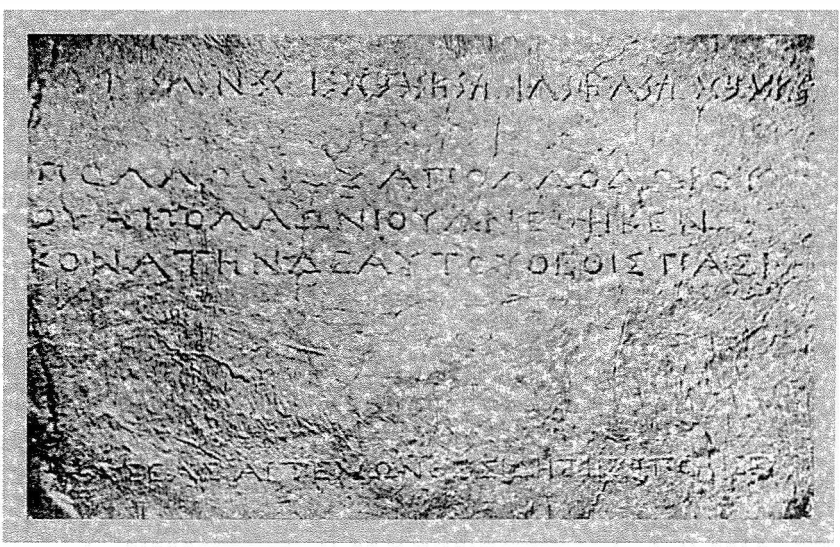
Sart' ta bulunan Lidce - Aramca yazıt

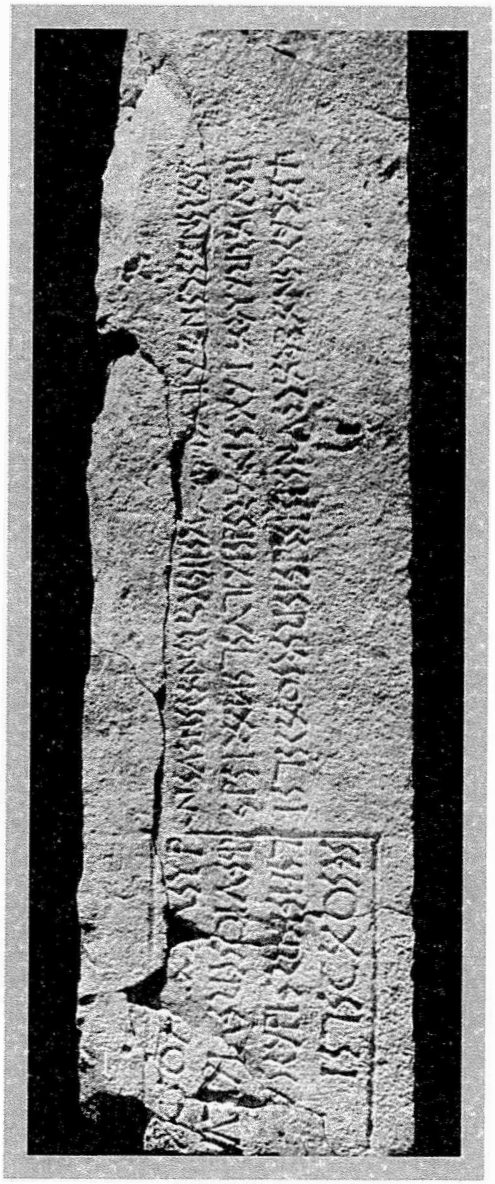
Kelişin yazıtı

Side Apollonios yazıtı

Side Apollonios yazıtının estampajından çekilmiş fotoğrafı

Side doğu şehir kapısı yazıtı

Nr.	Wert	Ap.	Art.	Münzen
1	ṗ	𐤀	𐤀	𐤀 𐤀 𐤀
2	o	𐤏	𐤏	𐤏
3	l	𐤊		𐤊
4	n	𐤍	𐤍	𐤍
5	i	𐤉	𐤉 𐤉	𐤉 𐤉 𐤉 𐤉
6	u	𐤅	𐤅	
7	r	𐤓	𐤓	
8	d	𐤃		
9	z?	𐤆	𐤆	𐤆
10	a	𐤄	𐤄	𐤄 𐤄 𐤄
11	m	𐤌	𐤌	
12	ś	𐤎		𐤎 𐤎 𐤎 𐤎
13	k?	𐤒		𐤒
14	t°	𐤕		𐤕 𐤕
15	g?		𐤂 𐤂	
16	th		𐤈	𐤈 𐤈
17			𐤆	𐤆 𐤆 𐤆 𐤆
18	t		𐤕	
19	b?		𐤁	
20	w			𐤅 𐤅 𐤅
21				𐤐
22				𐤐
23	ss	Pamphylisch Ψ		

Brandenstein'nın Sidece harfler listesi

Van kalesi altında Urartu yazıtları ve kayaya oyulmuş odalar
MÖ 8. yüzyıl

	Sesk.	Ap.	Art.	sikke	Doğu sur y.
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					
16					
17					
18					
19					
20					
21					
22					
23	ss Pamphylia				
24					
25					
26					
27					
28					
29					
30					

Karşılaştırmalı Side yazı işaretleri listesi (Darga)

Sidece

MÖ 2. binde Luwice konuşulmuş olan Arzawa bölgesinde yer alan Antalya'nın doğusundaki Side'de, 19. yüzyıldan itibaren Helenistik çağa ait sikkeler üzerinde eski Yunancadan başka bir eski Anadolu diline ait yazıtlar bulunmuştur. Yazıtların kısalığı yüzünden Sidecenin çözümünde bir ilerleme olamamıştı. Antik yazarlardan Arrian'ın Anabasis adlı eserinde Yunancadan ayrı bir dil olan Sideceden söz edilmekte idi. Diğer bazı antik yazarlar da Sidece üzerinde durmuşlardır. 1914 yılında İtalyan arkeologları Paribeni ve Romanelli tarafından Side'de Yunanca ve Side dilinde bir yazıt bulunduysa da bu yazıt da kısalığı yüzünden Sidece yazısının ve dilinin çözümü için yeterli olamamıştı.

1949 yılında A. M. Mansel başkanlığındaki Side kazılarında keşfedilen Sidece ve Yunanca ikidilli yazıt, H. Th. Bossert tarafından ilk ciddi adımların atılmasına neden oldu. Yazıt Apollonios adlı bir kişinin tanrılara sunduğu bir adak anıtıdır. Kişi adı Apollonios, Hitit Kralı II. Muwatalli ile Wiluša Kralı Alakšandu arasındaki antlaşmada tanıklığa çağrılan tanrılar listesinde Wiluša tanrıları arasında bulunan Appaliuna'yı anımsatmaktadır. Sidece ve Yunanca metinleri karşılaştıran Bossert, Side yazısını çözmeyi başarmış ve daha önce bulunan ikidilli metnin (Artemon bilinguis'ı) anlaşılmasında da ilerlemeler kaydetmiştir. Bossert'ten sonra Avusturyalı bilim adamı W. Brandenstein da bu yazıtlar üzerinde çalışmış ve bazı noktalarda ilerlemeler kaydetmiştir.

Daha sonra 1964 yılında yine Side kazılarında doğu şehir kapısı civarında yalnız Side yazısı ile ve Side dilinde yazılmış bir yazıt bulunmuştur. Bu yazıtı inceleyen ve 1967 yılında Belleten XXXI sayı 121'de yayımlayan değerli meslektaşım Muhibbe Darga, daha önce yapılan bütün araştırmaları gözden geçirmiş ve Side yazısı ve dili üzerinde detaylı olarak durmuştur.

Darga, elde ettiği sınırlı sayıdaki ipuçları karşısında bu dilin eski Anadolu dillerinin çoğunluğu gibi bir Hint-Avrupa dili olduğu kanısındadır. Bu görüşe katılmakla birlikte yukarıda belirttiğim gibi, Side'nin MÖ 2. binde Luwice konuşulmuş olan bir bölgede oluşu nedeniyle, MÖ 1. binin ikinci yarısına ait Side dilinde Luwicenin kalıntılarını aramak yanlış olmayacaktır. Hitit çağında yine Luwice konuşulmuş olması muhtemel olan ve Kuzeybatı Anadolu'ya yerleştirilmesi gereken Wiluša'nın bir tanrısı olan Appaliuna ile Side'li Appollonios arasındaki benzerlik de bu görüşe uygun düşmektedir.

2. Hitit Çağında Anadolu Kentleri

Bilindiği gibi eski çağlara ait yerleşim yerlerini saptamak höyükler sayesinde oldukça kolaydır. Höyükler eski uygarlık katlarının üst üste gelmesiyle oluşmaktadır. Bunlar arasında çeşitli zamanlarda terk edilmiş olanlar mevcut olduğu gibi en eski çağlardan günümüze kadar iskân edilmiş olanlar da vardır. Höyükler daha çok orman varlığının az olduğu, kerpiç yapıların ağırlıklı olduğu bölgelerde sıkça görülmektedir. Ağacın ve ağaç yapılarının bol olduğu kıyı bölgelerinde düz yerleşim yerleri vardır ki, bunların büyük bölümü erozyonların ve rüzgârların taşıdığı dolma toprak altında kalmıştır. Bu gibi eski yerleşim yerlerini saptamak oldukça güçtür. Üstleri örtülmüş düz yerleşim yerleri ancak tesadüflerin yardımı ile bulunabilir.

Yerleşim yerleri genellikle su kaynaklarına yakın olan ve doğa koşullarının uygun olduğu yerlerde kuruluyordu.

Hitit çağında bir Anadolu kentinin planını, 1953 yılından beri başkanlığım altında yürütülen Konya-Karahöyük kazılarında üstten birinci katta genişliğine inceleyebildik. Asur Ticaret Kolonileri (Erken Hitit) çağına tarihleyebildiğimiz bu katta, kentin teras kısmı erozyonun etkisi ile yer yer 5-8 metre kalınlıkta dolma ya da aluviyal toprak tabakasının altında kalmıştır. Konya kentinde yapılan incelemelerde antik Iconium kentinin de aynı şekilde dolma toprak altında kaldığı saptanmıştır. Karahöyük'ün, zirve kısmının çapı 700 metre olması karşısında, dolma toprak altında kalmış olan kısmı ile birlikte bir kilometrenin üstünde olduğu tahmin edilebilir. Günümüzdeki höyüğün güney kısmında höyük dışında tarlalar altında kalmış olan, çağının en önemli şehir surlarından birinin bir kısmını meydana çıkarabildik. Şehir suru, sandık duvar sisteminde bir ikiz duvar ile arkasında yan yana mekânlar ile dış kısımda belirli aralıklarla kuleler ve dış duvar kısmında kuleler arasındaki çıkıntılar ve belirli aralıklarla yinelenmesi gereken şehir kapılarından oluşuyordu. Kazımızda yalnız bir kule ile bir adet şehir kapısını meydana çıkarabildik. Sur yapısının birçok kulesi ile birçok şehir kapısı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bunların sayısını saptamak ancak surun tamamını kazarak meydana çıkarmak suretiyle mümkündür. Böyle bir girişimi gerçekleştirmek için çok büyük paralar gerektiği düşünülürse böyle bir çalışmanın yapılması şimdilik olanak dışıdır. Şehrin suru güçlü taş temeller üzerine oturtulan bir kerpiç yapı kompleksi idi. Taş temeller kazdığımız kısımlarda tamamen korunduğu halde üzerlerindeki kerpiç yapı büyük ölçüde harap olmuştur.

Araştırmalarımıza göre şehir kapılarından gelen yollar kentin merkezine ulaşıyordu. Kentin içindeki ulaşımı sağlayan yollar uzun bir gelişme sürecinin ürünüdür. Konya-Karahöyük'te yaptığımız incelemelere göre, yerleşmenin derin katlarında çok dar olması gereken yollar daha geç çağlara ait üst katlarda gittikçe genişlemekte, insan hayvan ve arabaların rahatlıkla geçebilecekleri bir genişliğe ulaşmaktadır. 2-3 ya da 4 metrelik genişlik arasında değişen yollar kum, küçük çakıl ve bazen seramik parçalarından oluşuyordu.

Karahöyük'ün oldukça düzenli bir kent planına sahip olduğu anlaşılıyor. Şehir planı, araştırabildiğimiz kısımlarda bazen meydanlar ile birbirini kesen ve birbirine hemen hemen paralel olan yollar ve bunların arasında yan yana ve sırt sırta inşa edilmiş olan evlerden oluşuyordu. Evler çoğunlukla iki, bazen üç ya da dört odadan oluşuyordu. Sokaktan ve bir kapı ile avludan geçiliyordu. Avlu ve odalar arasındaki bağlantı ağaçtan kapılar vasıtası ile kuruluyordu. Kapılardan hiçbiri korunmamış olmakla birlikte bazen kapılara ait söve taşlarına rastlanmaktadır. Karahöyük'te evlerin duvarları çoğunlukla bazen bir bazen de iki sıra olan taş temeller üzerine yan yana ve üst üste konan kerpiçler ile inşa edilmişti. Taş temel ile kerpiç yapı arasında yatay olarak boylu boyuna ağaç hatıllar kullanılmıştı. Nadiren de olsa duvarı keser durumda birbirine paralel kısa hatıllara da rastlanmaktadır. Taş temel ile kerpiç duvar arasında çamur harç kullanıldığı gibi kerpiçler arasında da çamur harç kullanılmıştır. Duvarlar çamur sıva ile sıvalanmış ve kireç ile bazen renkli olmak üzere badanalanmıştır. Duvarlarda çok nadir olarak pencere boşluğuna da rastlayabildik. Binaların çatıları herhalde Anadolu'da günümüze kadar gelmiş olduğu gibi, ağaçtan tavan üzerine hasır konarak üzerine yığılmış olan düz toprak damlardan oluşuyordu. Odaların zeminleri çamur sıva ile sıvanmıştır. Odalarda sık sık duvar önünde ve köşelerde sekilere rastlanmaktadır. Evlerin demirbaş eşyası arasında daha çok zahire ambarı olarak kullanılmış olan küpler dikkati çekmektedir. Küpler çoğunlukla duvar kenarlarına dizilmiş olarak ele geçmiştir. Küplerin karınlarının bulundukları odaların kapılarından daha geniş oldukları gözlenmektedir. Bu nedenle evlerin duvarları inşa edilmeden önce küplerin yerlerine yerleştirilmiş olması gerekiyor.

Evlerin mobilyası herhalde elimize geçmemiş olan ağaçtan iskemle, masa, dolap ve sandıklardan oluşuyordu. Arkeolojik anıtlarla mühürler üzerindeki tasvirlerde iskemle ve masa tasvirlerine rastlanmaktadır. Karahöyük'te ve diğer bazı kazı yerlerinde sandıkları veya çekmeceleri süslemek maksadıyla onların üzerine monte edilmiş olması gereken çeşitli desenler ile süslü kemik şeritler bulunmuştur.

Evlerde kullanılan eşya arasında en önemli yeri olağanüstü form zenginliği ve çeşitlilik gösteren seramik kaplar alıyordu. Bunlar arasında gaga ağızlı destiler, hayvan biçimli içki kapları, tek ya da iki kulplu yonca ağızlı vazolar (kantaroslar), gövdeleri halka biçimli gayet zarif libasyon kapları, matara biçimli vazolar ve diğer birçok örnek, o çağların seramik ustalarının zarafet anlayışlarını ve üstün becerilerini sergilemektedir. Yine evlerde bulunmuş olan yün eğirmeye mahsus ağırşaklar ile dokuma tezgâhı ağırlıkları gelişmiş bir tekstil endüstrisinin varlığını kanıtlamaktadır. Çoğu bronz olan çeşitli madeni aletler (bıçaklar, oraklar, keskiler ve baltalar) metal endüstrisinin ulaştığı düzeyi göstermektedir.

Evlerin ısınma, yemek ve ekmek pişirme gereksinmelerini çeşitli biçimlerdeki ocaklar ve fırınlar karşılıyordu. Kazılarda ocak ve fırınlara ait güzel örnekler çıkarılmıştır. Boğazköy talbetlerinden öğrendiğimize göre Hititlerin çok zengin bir gıda maddeleri repertuvarı vardı. Özellikle ekmek, börek, çörek ya da pasta türünden gıda maddeleri büyük çeşitlilik gösteriyordu.

Alkollü içkilerin de Hititlerde önemli bir yeri vardı. Dinsel bayramlarda tanrılara şarap, bira ve diğer alkollü içkiler sunuluyordu. "Şarap" ve "bira" sözlerinin Hititçelerini biliyoruz. Bağcılık ve meyvecilik Hitit çağında Anadolu'da çok gelişmiş durumda idi. Karahöyük kazılarında kömürleşmiş badem kabukları ile vişne ve üzüm çekirdekleri bulunmuştur.

Evlerin su ihtiyacı herhalde taşıma su ile karşılanıyordu. Evlerde genellikle tuvalete rastlanmamıştır. Kent sokaklarında sık sık meydana çıkarılan çöp çukurları belki de aynı zamanda tuvalet atıkları için kullanılıyor ve kokuyu önlemek için üzerlerine de herhalde toprak atılıyordu.

Kerpiç evlerin bitişken denilen düzende birbirine bitişik olarak inşası herhalde kışın soğuğuna ve yazın sıcağına karşı korunma gereksinmesi ile ilgilidir.

Hitit çağındaki kentlerin büyüklükleri nispetinde güçlü surlara sahip oluşları düşmanların ani hücumlarına ve istilaya karşı etkili bir savunma gereksinmesi ile ilgilidir.

Boğazköy ve Maşat tabletlerinden şehirlerin savunulmasına nasıl önem verildiğini, uzunca sürebilecek kuşatmalara karşı nasıl tertibat alındığını öğreniyoruz. Alınan güvenlik önlemleri arasında düşman hareketlerinin gözlenmesi önemli bir yer tutuyordu. Kent kapıları akşamları kapatılıyor, sabahları açılıyordu. Halkın mal varlığının önemli bir kısmını oluşturan sığırlar ve koyunlar düşman tehlikesinin olmadığından emin olmadıkça kent dışına bırakılmıyordu. Uzunca bir zaman sürebilecek kuşatmalara karşı gerekli gıda maddeleri ile diğer ihtiyaç maddelerinin depolanması da alınan güvenlik önlemleri arasındaydı.

Hitit çağında Anadolu kentlerinin adları için en önemli kaynak 1906 yılından beri Boğazköy'de (Hattuša) yapılan ve günümüzde de devam eden kazılarda meydana çıkarılan çiviyazılı tablet arşivleridir. Sayıları 30 bini aşan bu tabletlerde 1500'den fazla yerleşim yeri adı geçmektedir. Tarafımdan yayımlanmış olan Zile'nin güneybatısındaki Maşat tabletlerinde bulunan yer adları da bunlara eklenmelidir. Bunlardan bir kısmı Maşat metinlerinde ilk defa geçiyor. Hitit çağındaki kentlerin büyük çoğunluğunun günümüzdeki yerleri henüz bulunamamıştır. Eski Anadolu'ya ait yerleşim yeri adları için diğer önemli bir kaynak da Kayseri'nin 20 km. doğusunda bulunan Kültepe'de meydana çıkarılan Eski Asur dilinde yazılmış olan ve sayıları 15.000 ile 20.000 arasında bulunan çiviyazılı tabletlerdir. Bu tabletlere Alişar ile Boğazköy'ün Koloni çağı tabakalarında bulunan tabletler de eklenmelidir.

Önemli bir bölümü Asur ile Kaneš (Kültepe) arasında ticari mektuplaşmalardan oluşan Kültepe tabletleri, eski Anadolu'ya ait birçok yerleşim yeri adını da içermektedir. Bu tabletlerde geçen yer adları ile Boğazköy kaynaklarında geçen yer adları arasında büyük bir yakınlık vardır. Koloni çağındaki yer adlarının Hitit çağında da bazen ufak tefek değişikliklere uğrayarak aynen yaşadığı görülmektedir. Bu durum herhalde Koloni çağı ile daha sonraki Hitit çağı arasında etnik bakımdan büyük bir değişiklik olmaması ile ilgilidir. Diğer nedenleri de dikkate alarak uzun yıllar önce Koloni çağının Erken Hitit çağı olduğunu ortaya koymuştuk.

Bilim adamlarının yaptıkları yer belirleme çalışmalarında, klasik çağlardan tanınan yer adları ile ses benzerliği önemli bir rol oynamaktadır. Bu gibi yaklaşımlar tarih ve coğrafya verileri ile uyumlu oldukları takdirde bilimsel değer taşır. Şimdi bazı önemli kent adları üzerinde duralım. Kaynaklara göre Hitit çağının en önemli kentleri Orta Anadolu'da Hattuša (Boğazköy, koloni çağındaki adı Hattuš), Hititlerin en önemli dinsel merkezi ve Güneş Tanrıçası'nın başkenti Arinna (yapılan araştırmalara göre Boğazköy'e çok yakın olması gereken bu kentin günümüzdeki Alacahöyük olması güçlü bir olasılıktır), Hititlerin önemli kült merkezlerinden Hanhana (Çankırı'nın 20 km. güneyinde günümüzdeki İnandık, fevkalade önemli dinsel sahneleri canlandıran ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen, Hitit sanatının şaheser kült vazosu burada bulunmuştur) ve Hanhana'nın kuzeyinde aranması gereken dinsel merkez Nerik'tir.

Hattuša, Büyükkale'deki sarayları ve yönetime ait diğer yapıları, şimdilik 30'a ulaşan tapınakları, çağının çok güçlü savunma surları, şehir kapıları ve şehir dışındaki muhteşem Ya-

zılıkaya tapınağı ile MÖ 2. binde bir süper güce layık gerçek bir metropoldür. Tamamen resmi yapılarla doldurulmuş olan bu kentte halkın yaşamını sürdürdüğü özel evlerin nerede olduğu sorulabilir. Belki halk güçlü surların dışında yaşıyordu. Böyle olduğu takdirde onların düşman hücumlarına karşı savunmasız bırakılması düşünülemez. Onların da bir dış surla korunmuş olması gerekir. Boğazköy'de surların dışında bu yerleşimin mevcut olup olmadığı araştırılması gereken bir konudur. Yeşilırmak bölgesinde günümüzdeki Turhal'a yerleştirilen Gaziura ya da Gazimara ya da Kizzimara (bu kent Klasik çağlarda da Gaziura olarak anılmaktadır), Hititlerin dinsel merkezi Anziliya (Klasik çağlarda Zela, günümüzdeki Zile, bu kentin yakınında ünlü Roma İmparatoru J.Caesar Kral Pharnakes'e karşı savaşmış ve "geldim, gördüm ve yendim" demişti), Zile'nin 32 km. güneybatısında Hititlerin önemli askeri üssü Tapigga (günümüzdeki Maşat), Turhal civarında Tahazimuna (Bizans çağında Dazimnon, günümüzde Dazmana), bölgedeki önemli kentler arasındadır. Maşathöyük'e çok yakın olması gereken diğer bir kent de önemli tapınak kenti Karahna'dır. Yine Maşat bölgesinde Hariya, Zamišhuna, Išteruwa ve Zišpa kentlerinin bulunması güçlü bir olasılıktır. Maşat'ın kuzeyinde Kaškalılarla sınır bölgesinde Išhupilta kentinin aranması gerekir. Maşat'ın batısında önemli garnizon kenti Šapinuwa(=Ortaköy) bulunmaktadır.

Hitit çağında Kuzey Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri Zalpuwa ya da Zalpa'dır. Boğazköy'de bulunan Kaneš kraliçesine ait masal tabletlerine göre Zalpuwa Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yere yakın bir yerde belki de Bafra yakınlarındadır. Zalpuwa'nın yeri bütün aramalara rağmen henüz bulunamamıştır.

Hitit hanedanının ilk başkenti Kuššar'dır. Son yıllarda yaptığım araştırmalara göre Kuššar kenti için en güçlü aday Aksaray'ın batısındaki Acemhöyük'tür. Diğer bazı verilerin yanında Acemhöyük'te koloni ya da Erken Hitit çağına ait sarayların bulunması görüşümüzü desteklemektedir.

Hititlerin ikinci ve Hattuša'dan önceki başkenti Neša'dır. Hititler kendi konuştukları dile "Nešaca" dediklerine göre Anadolu'da ilk Hitit yerleşiminin Neša'da yoğunlaşmış olması gerekir. Neša kentinin Kaneš kenti ile aynı kent, yani günümüzdeki Kültepe olduğunu, uzun yıllar bazı batılı ünlü bilim adamlarının karşı çıkmalarına rağmen savunmuştum. Biraz önce sözünü ettiğim Kaneš kraliçesi konusundaki tablet tezimizin isabetini doğrulamıştır.

Kayseri bölgesinin doğusunda bulunan önemli bir kült merkezi de Kumanni'dir. Bu kentin klasik çağlarda Kapadokya bölgesindeki Komana ile aynı kent olduğu birçok

araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Komana Kayseri'nin güneydoğusundaki Şar'a yerleştirilmiştir. Şar'ın doğusundaki Elbistan-Karahöyük'ün Hitit çağındaki Lawazantiya olması çok güçlü bir olasılıktır.

Orta Anadolu'nun önemli merkezlerinden Niğde'nin Hitit çağındaki adı Nahita'dır. Bor kentinin (Klasik çağda Tyana) Hitit çağındaki adının Tuwanuwa olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.

Daha güneydeki Ereğli (klasik çağda Kybistra)'nin Hitit çağındaki adı Hupišna'dır.

Koloni çağı ile Erken Hitit çağının en önemli kentlerinden Purušhanda'nın (Eski Asurca Purušhattum, Hititçe nadiren Paršuhanta) Konya-Karahöyük'e yerleştirilmesi gerekiyor. Bunun nedeni Eski Hitit Kralı Telipinu'nun fermanında bu kentin Lušna kenti ile yan yana anılmasıdır. Hitit kenti Lušna Klasik çağdaki Lystra'dır ve günümüzdeki Hatunsaray'a yerleştirilmektedir. Bilindiği gibi Hatunsaray Karahöyük'e çok yakındır.

Hitit çağında özellikle Batı ve Güney Anadolu'da Hititçeye çok yakın akraba bir dil olan Luwice konuşuluyordu. Bu dilin halk tarafından Orta Anadolu'da da konuşulduğuna dair bazı işaretler vardır. MÖ 1. binde Batı Anadolu'daki Lidya'nın diliyle Likya'nın dili Hititçeye ve Luwiceye çok yakın akraba dillerdir. Hitit metinlerinde anılan Lukkalıların herhalde Güneybatı Anadolu'da daha sonra Likyalıların oturmuş olduğu bölgede yaşamış olmaları gerekiyor.

Kuzeybatı Anadolu'ya ait olması gereken önemli kentlerden birinin adı Taruiša'dır. Son araştırmalara göre Taruiša'nın Troya'nın (Truva) Hitit çağındaki adı olması gerekiyor.

Hitit çağında Batı Anadolu'nun önemli kentlerinden biri Eski İzmir (Bayraklı, klasik çağda Smyrna)'dir. Smyrna'daki *urna* Eski Anadolu dillerine ait bir ek olmalıdır. Smyrna Koloni çağı tabletlerinden tanınan Tišmurna'yı anımsatıyor. Tišmurna'daki *Ti* elemanı eski substrat bir dile ait bir önek olabilir. Bu düşünce doğru olduğu takdirde Eski İzmir'in Hitit çağındaki adının Tišmurna olması olasıdır.

Batı Anadolu'da Arzawa ülkesinin merkezi olan Apaša'nın, Efes kentinin Hitit çağındaki adı olması oldukça güçlü bir olasılıktır. Efes'in güneyindeki Milet'in (klasik çağda Miletos) Hitit tabletlerindeki adı büyük bir olasılıkla Milawata ya da Milawanda'dır.

1986 yılında Boğazköy'de keşfedilen bronz tabletten anlaşıldığına göre klasik çağlarda Güney Anadolu'nun önemli kıyı kenti Perge'nin Hitit çağındaki adının Parha olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Perge'nin Hitit çağı tabakalarının aranması ve bulunması kaçınılmazdır.

Bronz tablet, Hitit Kralı IV. Tuthaliya ile Tarhuntaššа Kralı Kurunta arasında bir antlaşma metnini içermektedir. Bir ara Hitit Devleti'nin merkezi Hitit Kralı II. Muwatalli tarafından kuzeydeki Kaškalıların hücumları karşısında Hattuša'dan Tarhuntaššа'ya nakledilmiştir. Orta Anadolu'nun güney kısmında aranması gereken bu önemli kentin yeri henüz bulunamamıştır. Tarhuntaššа'nın, eğer yanılmıyorsam, Çumra'nın kuzeydoğusundaki Kızıldağ'da aranması gerekiyor.

Güney Anadolu'nun önemli kentleri Çukurova'daki Tarša ile Adaniya'dır. Çukurova'nın kuzeyindeki Toroslar ile birlikte Hitit çağındaki adı Kizzuwatna'dır. Tarša günümüzdeki Tarsus, Adaniya ise günümüzdeki Adana'dır. Tarsus'ta Gözlükkule'deki Amerikan kazılarında Hitit çağına ait önemli buluntular elde edilmiştir.

Güneyin diğer önemli merkezlerinden biri de Hatay'da Antakya civarındaki Tel Atçana'dır. İngiliz kazılarında bulunan tabletlerden Tel Atçana'nın Hitit çağındaki adının Alalah ya da Alalha olduğu anlaşılmıştır.

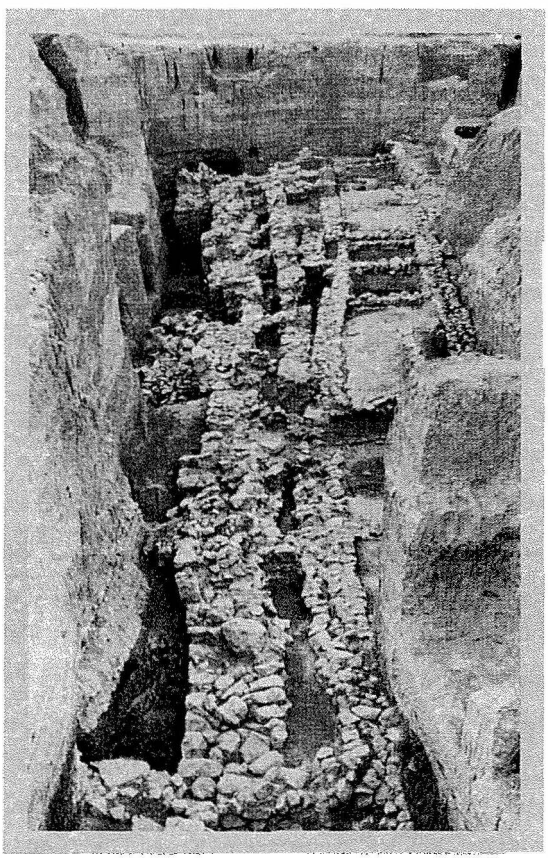
Doğu Anadolu'ya ait önemli merkezlerden Malatya'nın Hitit çağındaki adı Maldiya (Asurcası Milit)'dır. Maldiya'nın uzun yıllardan beri kazılmakta olan Malatya civarındaki Aslantepe'de aranması gerekir. Aslantepe'de MÖ 1. binin başlangıcına ait önemli anıtsal eserleri ile hiyeroglif yazıtları meydana çıkarılmıştır.

Güneydoğu Anadolu'nun Hitit çağındaki en önemli kenti kuşkusuz günümüzde Suriye sınırında Fırat üzerinde bulunan Karkemiš'tir. Hitit İmparatorluk çağında I. Šuppiluliuma tarafından kurulan ve kendi soyundan gelen bir hanedan ile yönetilen bu kent Hitit Devleti'nin güneydoğu politikasının belirlendiği yerdi. Karkemiš'te yürütülen İngiliz kazılarında Geç Hitit çağına ait pek çok anıtsal eser meydana çıkarılmıştır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen bu eserler arasında hiyeroglif yazıtları da önemli bir yer tutmaktadır. Karkemiš hiyeroglif yazıları bakımından en önemli merkezdir. Ne yazık ki, Karkemiš Akropol'unda yeteri kadar araştırma ve kazı yapılamamıştır. Buradaki araştırmalarda bulunabilecek tabletler ile Güneydoğu Anadolu tarihinin karanlık kalan bazı kısımlarını aydınlatabiliriz.

Güneydoğu Anadolu'nun diğer çok önemli bir merkezi de I. Šuppiluliuma tarafından yıkılan güçlü Hurri-Mitanni Devleti'nin merkezi Wašukanni'dir. Ne yazık ki, Wašukanni'nin yeri henüz bulunamamıştır. Bu kentin bulunması ve kazılması halinde eski Önasya dünyasının araştırılmasında yeni ufuklar açılacaktır.

Orta Büyüklükte Bir Hitit Çağı Kentinin Nüfusu

Maşat tabletleri üzerinde yaptığımız araştırmalara göre orta büyüklükteki bir Hitit kasabası 300 haneden oluşuyordu. Boğazköy tabletlerinden bir Hitit ailesinin en az 8-10 kişi olduğu anlaşılıyor. Bu durumda orta boydaki bir Hitit kasabasının nüfusunun ortalama üç bin kişi olması gerekiyor. Hitit çağındaki höyüklerin çoğunun çapı 300 metreyi aşmamaktadır. Kayseri civarındaki Kültepe, Aksaray civarındaki Acemhöyük ve Konya'daki Karahöyük Anadolu'nun en büyük höyükleri arasındadır. Bu kentlerin nüfuslarının on bin civarında olduğu tahmin edilebilir. MÖ 2. binin ikinci yarısında Hattusa ve MÖ 1. binde Karkemis gibi iki metropolün nüfuslarının otuz bin civarında olması gerektiğini düşünüyorum.

Bir erken Hitit şehrinin suru (Konya Karahöyük)

3. Anitta Yazıtı

Öy. 1 Kuššara kralı Pithana'nın oğlu Anitta (şöyle der): Konuş:
2 Göğün Fırtına Tanrısına (karşı) iyi idi,
3 ve Fırtına Tanrısına (karşı) iyi olunca,
4 Neša kralı Kuššara kralına (karşı) savaş açtı [ ]

---

5 Kuššara [kr]alı şehirden aşağıya [ki]tle halinde ge[ldi,]
6 [ve Ne]ša'yı geceleyin güçlü bir saldırı ile al[dı].
7 [N]eša kralını yakaladı ve Nešalılardan
8 hiçbirine kötülük yapmadı.
9 [Onları] (kendisinin) anaları, babaları yaptı.

---

10 Babam [Pi]thana'dan sonra aynı yılda
11 Bir savaş kazandım. Güneş Tanrısı tarafından (doğudan)
12 [ha]ngi ülke başkaldırdı ise, onların hepsini [y]en[dim].

---

13 [ ] Ullama'yı . . [
14 [ ]. Arkadan H[(atti)] kralı [(gel)di.]
15 [Onu da . . . .]'de yendim. [ ]
16 [N]eša. [ ]
17 Ha[rk]iuna'yı sıcak bir zaman [da yendim.]
18 [Ulla]ama'yı geceleyin güçlü (bir saldırı) ile aldım.
19 [. . . .]'yı sıcak bir zaman[da yendim.]

---

20 Onu Göğün Fırtına Tanrısına adadım.
21 [ ] Fırtına Tanrısına tekrar . . . ettik.
22 Kim benden sonra kral olursa,
23 [. . .]'yı ve Harkiuna'yı Ne[ša'dan]
24 tekrar hiç kimse iskân etmesin. Ne[ša] onun
25 düşmanı olsun. Ve bütün ülkenin

26 [düşmanı] olsun. Ve (bir) arslan gibi [bütün] ülke [onu yensin?].
27 [. . .] bir şey [. . . .] sa, [
28 [ ] iskân ederse, onu Fırtına Tanrısına [. . . . . sınlar]
29 . . . . . [

---

30 Babam [Pithana'dan] sonra
31 deniz [kenarındaki] Zalpuwa'ya [sefere gittim.]
32 [Ve] deniz [kenarındaki Zalpuwa'yı yendim.]

---

33 Tablet üzerindeki bu sözleri [Neša'daki] büyük kapıma [koydum . . .]
34 Gelecekte [hi]ç kimse bu [tableti] kırmasın.
35 Kim onu kıra[rsa Neš]a'nın düşmanı o[lsun].

---

36 İkinci kez tekrar Hatti kralı Piušti ge[ldi,]
37 getirdiği yardımcılarını Šalampa'da [yendim.]

---

38 Zalpuwa'dan denizden içeride olan bütün ülkeleri [zaptettim.]
39 Eskiden Zalpuwa kralı Uhna Tanrı Šiušumm[i'yi] (tanrı heykelini)
40 Neša'dan Zalpuwa'ya götürd[ü].
41 [Ar]kadan da (ben) Büyük Kral Anitta Tanrı Šiušummi'yi
42 [Z]alpuwa'dan tekrar Neša'ya gö[türdüm.]
43 Zalpu[wa] kralı [H]uzziya'yı da sa[ğ olarak]
44 Neša'ya götürdüm. Hattuša . . [

ay. 45[d]okundu(?). Onu (bir yana) bıraktım. O
46 sonra aç kalınca, onu tanrı Šiušmi
47 taht tanrısına teslim etti. Onu geceleyin
48 güçlü (bir saldırı) ile aldım, yerine üzerlik otu (?) ektim.
49 Kim benden sonra kral olursa
50 ve Hattuša'yı tekrar iskân ederse,
51 Göğün Tanrısı onu ezs[in!]

---

52 Yüzümü Šalatiwara'ya çevirdim,
53 Šalatiwara karşı . . . . [. . . . .]
54 [şehir]den askerlerini çekti. Onları Neša'ya götür[düm.]

55 Neša'da surlar inşa ettim. Şehir (surlarından) sonra
56 Göğün Fırtına Tanrısının Tapınağını ve Tanrı Šiunašummi'nin tapınağını inşa ettim.

---

57 Taht tanrısının tapınağını, efendim Fırtına Tanrısının tapınağını ve Tanrı Šiunašummi'nin tapınağını inşa ettim.
58 Seferden getirdiğim ganimetle [onları] donattım.

---

59 Ve bir adak yaptım ve lanet [ettim].
60 Aynı gün iki arslan, yetmiş domuz, altmış yaban domuzu,
61 yüz yirmi yaban hayvanı??, ya leopar, ya arslanlar, ya geyikler,
62 ya dağ keçisi, ya da [. . . . .]
63 Neša'ya, (baş) kentime, getirdim.

---

64 Aynı yıl içinde [Šalatiwa]ra'ya karşı savaşa gittim.
65 Šalatiwara adamı çocukları (halkı) ile birlikte baş kaldırdı
[ve bana kar]şı
66 geldi. Ülkesini ve şehri terk etti.
67 ve Hulanna ırmağını tu:tu.

---

68 Ne[ša . . . . . onun] arkasından gitti.
68 Şehir surlarını ateşe verdi. Onları orada (?).
69 şehirde bin dörtyüz! miktarında (?) asker (bekliyordu?).
70 Kırk koşum atları, gü[müşü (ve) altını]
71 o çekti, ve o gitti.
72 . . . [. . . . .] sefere çıkınca,
72 Purušhanda adamı benim yanıma hediyelerimi (getirdi).
73 O, bana demirden bir taht, demirden bir asa hediye olarak getirdi.
74 Ben tekrar Neša'ya gelince,
75 Purušhanda adamını yanımda götürdüm.
76 (Kabul) salonuna girince, o
77 önümde sağda oturacak!

4. Zalpa Kenti ve Kaniš Kraliçesi Öyküsü

Kaniš k[raliçesi] bir defada 30 oğlan doğurdu. O şöyle (dedi): "Ne biçim yaratık(lar) doğurdum?". Sandıkları zift ile sıvadı ve oğullarını içine koydu. Onları ırmağa bıraktı. Irmak (onları) Zalpuwa ülkesinde denize götürdü. [Tan]rılar çocukları denizden yukarı aldılar ve onları büyüttüler.

Aradan yıllar geçince, k[rali]çe tekrar bir defada 30 kız çocuğu doğurdu. Onları kendisi büyüttü. Oğlan çocukları tekrar Neša'ya (yola) çıkarlar. Eşe[kler]i sürerler. Onlar Tamar[mara]'ya varınca, (şöyle) derler: "Burada yatak odasını ısıttınız. Ve eşek(ler) (dişi hayvanın üstüne) tırmanır (?)" Kentin adamları şöyle (derler): "Nereye vardı isek eşek(ler) (dişi hayvanın üstüne) tırmanır (?)." Oğlanlar şöyle (derler): "Biz nereye vardı isek (bir) kadın [bir defada] (bir) çocuk [ya da iki çocuk doğ]urur. Bizi ise (annemiz) bir defada doğurdu." Kentin adamları şöyle (derler): "Bizi[m] Kaniš kral[içe]miz (de) bir defada 30 kız çocuğu doğurdu." Bunun üzerine oğlanlar (birden bire) kayboldular ve oğlanlar yüreklerinden kendi kendilerine (şöyle) dediler: "Kimi arıyoruz? (İşte) annemizi bulduk. Gelin, Neša'ya gidelim!". Neša'ya gidince, tanrılar onların içine başka bir yürek koydular. Anneleri [onla]rı tanımadı ve kızlarını oğullarına verdi. İlk oğlanlar kız kardeşlerini tanımadılar. Sonuncusu ise [şöyle dedi:] "Kız kardeşlerimizi almayalım. Zina yapmayın! [Böyle bir hareket] doğru [değildir.]" Ve onlarla ya[tmadılar.]

Öykünün devamı tabletin kırık kısmında kalıyor. Paralel metinlerde ve tabletin arka yüzünde Zalpa ve diğer kentlerle ilgili tarihi olaylar işleniyor.

5. Eski Hitit Çağı

Eski Hitit çağı Hattuša'da başladı. Karum Hattuš ile Eski Hitit çağı arasında ne kadar zaman geçtiği kesin olarak bilinmiyorsa da en az yüzyıl geçmiş olması gerekir. Bu çağın gerçek kurucusu olan I. Hattušili bildiğimiz ilk Hitit başkenti olan Kuššar'dan Hattuša'ya geldi. Bu hanedanın erken Hitit hanedanına mensup olan Pithana ve oğlu Anitta ile aynı hanedana mensup olup olmadıkları kesin olarak bilinmiyor. Pithana ile Anitta'dan Eski Hitit kaynaklarında söz edilmemesi ve Anitta tarafından lanetlenen Hattuša'nın I. Hattušili tarafından yeniden iskâna açılışı ve Hitit Devleti'nin başkenti yapılışı onların aynı hanedana mensup olduklarından kuşku duyuruyor.

Eski Hitit çağının en önemli tarihsel kaynağı olan Telepinu fermanına göre çağın ilk kralı I. Labarna idi. I. Labarna muhtemelen Kuššar'da hüküm sürüyordu. Bu Kral Pithana ve Anitta'dan uzun süre sonra Hitit ülkesini birleştirmek için tekrar önemli adımlar attı. Orta Anadolu'nun güney kısmındaki kentlerini kendi idaresi altına aldı. Ondan sonra gelen II. Labarna aynı zamanda Hattušili adını taşıyordu. Hattušili adının anlamı Hattušlu ya da Hattušalı demektir. Hattušili'ye böyle bir ad verilmesi Hattuša'nın onun tarafından başkent yapılması ile açıklanıyor. Hattušili adı babası I. Labarna tarafından verilmiş olabileceği gibi kendisi tarafından da alınmış olabilir. Hattuša'nın Hattušili tarafından başkent yapıldığı düşünülebileceği gibi babası I. Labarna zamanında da başkent yapılmış olabileceği düşünülebilir.

Hattuša yeniden iskânını izleyen yüzyıllarda, Büyükkale'deki sarayları ve yönetim binaları, Aşağı ve Yukarı Şehir'deki tapınakları, görkemli şehir surları ve şehir kapıları ve şehir dışındaki Yazılıkaya tapınağı ile yakındoğu kültür dünyasının en önemli metropolleri arasına girdi ve eski Anadolu'nun Erken Hitit çağında (=Koloni çağında) en önemli kentleri olan Kuššar, Kaneš-Neša ve Purušhanda'nın yerine geçti.

Hattuša'da, en büyük olduğu MÖ 2. binin ikinci yarısında şehir surları içinde kalan kısımda, Büyükkale'de saraylar ve yönetim binaları, Yukarı ve Aşağı Şehirler'de tapınaklar bulunduğundan halkın oturduğu özel evleri surların dışında aramak gerekecektir. Kazılarda şimdiye kadar surların içindeki en önemli yapıların meydana çıkarılması büyük vakit aldığından bu konuda henüz bir adım atılamamıştır. Bu da yapıldığı zaman Hattuša'yı bütün genişliği ile ortaya koymak mümkün olacaktır.

Boğazköy'de bulunan ilk otantik tarihsel belgeler I. Hattušili zamanına aittir. Eski Babil yazısına yakın olan Hitit çiviyazısının bu kralın Güneydoğu Anadolu'ya ve Kuzey Suriye'ye yaptığı seferler sonunda Suriye'den alındığı ileri sürülmüştür. Fakat bu kral zamanında Akadca çevirileri yanında Hitit dilinde yazılan belgeler o kadar mükemmeldir ki, bu tür metinlerin daha önce aynı yazı ile Kuššar'da yazılmış olabileceği düşünülebilir. Boğazköy'de bulunan daha eski çağlara ait tarihi gelenekle ilgili Sargon ve Naramsin metinleri ile Anitta metni eğer sonradan Hattuša'da düzenlenmemişlerse -ki bunu kanıtlayan bir veri yoktur- Kuššar'daki arşivlerden Hattuša'ya taşınmış olabilirler.

Hitit çiviyazısı ilk defa Kuzey Suriye ile yakın teması olan Kuššar'da I. Hattušili'nin selefleri zamanında hatta belki de Pithana ya da Anitta zamanında geliştirilmiş olabilir. Anitta metninin arkaik karakteri bu konuda bazı ipuçları vermektedir. Bazı arkaik yazı formları da dikkate alınırsa Anitta Metni'nin Kuššar'da, kendi zamanında yazıldığını düşünmemek için hiçbir neden yoktur. Bu metnin Hattuša'da sonradan düzenlendiği ya da Hatticeden Hititçeye tercüme edildiği konusundaki eski görüşler bugün geçerliliğini kaybetmişlerdir.

Genellikle kabul edildiği gibi Karum çağından sonra Anadolu'da yazısız bir devir yaşanmamış olabilir.

I. Hattušili'nin vasiyetnamesinden anladığımıza göre eski başkent Kuššar ile ilişki devam ediyordu. Vasiyetnamenin alt yazısında Hattušili'nin Kuššar'da hastalandığı bildirilmektedir.

6. Telipinu Fermanı

Büyük Kral Tabarna "hükümdar" Telipinu [şöyle] (der):

[Es]kiden Labarna Büyük kral idi. Oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler.

Ülke küçük idi. O nereye savaşa gitse, düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omzu ile) yenerdi.

Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi.

Hupišna, Tuwanuwa, Nenaššа, Landa, Zallara, Paršuhanda, (ve) Lušna'yı ve (bütün) ülkeyi yönetirlerdi. Büyük kentler (onun eline) konmuşlardı.

Sonra Hattušili kral oldu. Onun da oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler, o nereye savaşa gitse, o da düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yenerdi.

Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman, oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi. Onun da eline büyük kentler konmuşlardı.

Arkadan hizmetkârlar (ve) prensler bozulunca, ailelerini kemirmeye başladılar. Efendilerine karşı (halkı) devamlı olarak doldurmaya başladılar. Devamlı olarak kanlarını dökmeye koyuldular.

Muršili Hattuša'da kral olunca, onun da oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler. Düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yendi ve ülkeleri buyruğu altına aldı. Onları denizlere sınır yaptı.

O Halep'e gitti. Halep'i imha etti. Halep'ten alıp getirdiği kişileri ve ganimetini Hattuša'ya getirdi. Sonra o, Babil'e gitti ve Babil'i imha etti. Hurrili askerleri yendi. Babil'den alıp getirdiği insanları ve ganimetini Hat[tuša'ya] sundu. (O zaman) Hantili saki idi. Muršili'nin kız kardeşi Harapšeli'yi karı(sı) olarak tutuyordu. Zidanta, Hantili ile birleşti. Kötü bir iş yaptılar ve Muršili'yi öldürdüler. Kan döktüler (cinayet işlediler).

[Han]tili korktu (ve şöyle dedi): "Korunacak mıyım?. "[Tan]rılar onu ko[rudu]lar. [. . . .] o nereye gitti ise, ülke halkı [onu tutmadı (?)]. Aš[tata], [Šukzi]ya, Hurpana, Kargemi[š] [asker vermeme]ye başladılar ve askerler[i . . . . .] [H]antili Tegarama'ya

var[ınca şöyle de]meye [başladı: "b]unu neden yaptım? Ne[den damadım] Zidan[ta'nın sözlerini di]nledim?" [. . . . .]tı. Tanrılar [Muršili'nin kanının intikamını aldılar.]

[. . . . .] tilkiler (tarafından?) f[undalıklara] sürülen Hurri askerleri bağırdılar (?)[. . . Hurrili düşman?] Hatti ülkesine geldi ve [. . . . .]ti. [. . . . . ül]keye dönd[ü . . . . .]. [. . . . .]leri? çağırdılar ve o[. . . . .

. . . . . .

[. . . . . v]e [Šukziy]a kraliçesi [. . . . . krali]çe ölüm yatağında idi. [. . . . . İlal]iuma saray [oğlan]larını gizlice gönderdi ve (şöyle) dedi: "Šukziya kraliçesi ölsün!". Onu [yakaladılar] ve onu [oğulları ile birlikte öld]ürdüler.

Hantili Šu[kziya] kraliçesi [ve oğullarını ve] onları kimin öl[dürdüğünü] araştırınca, saray oğlanlarının başı haber getirdi. Sonra [ai]lesini topladılar ve onları Tega[rama'ya gönderdiler.] ve onları fundalıklara sürdüler ve onlar öl[düler].

Hantili de yaşlanınca, tanrı olmaya başladı (ölüm yatağına düştü). Zidanta, Hantili'nin oğlu [Pišeni'yi] oğulları ile birlikte öldürdü. Önde gelen hizmetkârlarını da öldürdü.

Zidanta da kral oldu. Tanrılar Pišeni'nin kanının intikamını aldılar. Ona oğlu Ammuna'yı tanrılar düşman ettiler. Babası Zidanta'yı öldürdü.

Ammuna da kral oldu. Tanrılar babası Zidanta'nın kanının intikamını aldılar. Onun elinde ekinler, bağlar, sığırlar (ve) koyunlar [iyi ol]madılar . . . . . elinde mahvoldular (?)

Ülke ona düşman oldu: H/Zagga, [Ma]tila, Galmiya, Adaniy[a], Arzawiya ülkesi, Šallapa, Parduwata ve Ahhula. Askerleri nereye savaşa gitti ise, iyi olarak geri gelmediler. Ammuna da tanrı olunca (ölünce), koruma kıtasının başı ("zıpkıncı başı") Zuru da o günlerde gizlice, ailesinden, oğlu altın mızrak adamı Tahurawaili'yi gönderdi. O, Titti'nin ailesini oğulları ile birlikte öldürdü.

Haberci Taruḫšu'yu da gönderdi; o Hantili'yi oğulları ile birlikte öldürdü. Huzziya kral oldu. Telepinu da onun ilk (büyük) kız kardeşi Išṭapariya ile evli idi. Huzziya onları (az kaldı) öldürecekti. Konu meydana çıktı. Telepinu onları sürdü.

(Huzziya'nın) beş kardeşi vardı. Onlara evler tahsis etti: "Gitsinler, otursunlar, yesinler, içsinler. Onlara kimse kötülük yapmasın!" Ben diyorum ki: "Onlar bana kötülük yaptı, ben onlara kötülük yapmayacağım!"

(Ben) Telipinu babamın tahtına oturunca, Haššuwa'ya karşı savaşa gittim ve Haššuwa'yı imha ettim. Askerlerim Zizzilippa'da idi. Zizzilipa'da savaş oldu.

(Ben) kral Lawazantiya'ya gelince, Lahha [bana karşı düşmanlık] yaptı ve Lawazantiya'yı karıştırdı. [Tanrılar] onu elime verdiler. Önde gelenlerden, binbaşı [Tarhu . . .] mabeyinci başı Karruwa, sakilerin başı Inara, [. . . . lerin başı] Killa, Asa adamlarının başı Tarhumimma, Zinwaṣeli ve Lelli -onlar çok idiler- asa adamı Tanuwa'ya gizlice (haber) gönderdiler.

Ben, [Kr]al, haberim yoktu. [O, Huzziy]a'yı ve kardeşlerini öldürdü. Ben kral işitince Tanuwa'yı, Tahurwaili'yi ve Taruḫš[u'yu] getirdiler. Asiller meclisi onları ölüme mahkum etti. (Ben) kral da (şöyle) dedim: [Onlar ne]ye ölecekler? Onların gözlerine perde çekecekler. "(Ben) kral (onları) gerçek (?) çiftç[i] yaptım. Omuzlarından silahlarını aldım. Onlara sapan(?)ları verdim.

Kral ailesinde kan (dökmeler) çoğaldı. Kraliçe Išṭapariya öldü. Üstelik Prens Ammuna da öldü. Tanrının insanları da (şöyle) dediler: "İşte Hattuša'da kan (dökmeler) çok arttı." Bunun üzerine (ben) Telipinu Hattuša'da (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren Hattuša'da kral ailesinin bir çocuğuna hiç kimse kötülük yapmayacak, ona bıçak çekmeyecek!

Yalnız öndeki (en büyük erkek) çocuk, prens, kral olsun! Eğer öndeki (bir prens) yok ise, kim ikinci sıradaki oğul ise, kral o olsun! Eğer varis (olacak) bir prens yok ise, hangi kız çocuk öndeki ise, ona bir içgüveysi alsınlar, o kral olsun!

Gelecekte kim benden sonra kral olursa, kardeşleri oğulları, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik olsunlar! Geleceksin, düşman ülkesini, (güçlü) el(in) ile (omuzun ile) yenik tutacaksın. (Şöyle) deme: "Tamamen temizleyeceğim". Fakat hiçbir şey temizleyemezsin. Daha çok sıkıntıya sokarsın. Kral ailesinden hiç kimseyi öldürme. (Bu) iyi değil(dir).

Ayrıca, kim kral olursa ve erkek (ve) kız kardeşlerine karşı kötülük tasarlarsa, siz de onun (asiller) meclisi iseniz, ona kesin olarak (şöyle) deyin!: "Bu kan (dökme) konusu-

nu tabletten gör! Eskiden Hattuša'da kan (dökme) artmıştı. Tanrılar onu büyük aileden (kral ailesinden) aldılar."

Kim erkek ve kız kardeşleri arasında kötülük yaparsa, kralın (kral olarak) başı ile (sorumluluk) yüklenir. (Bu durumda) (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırın! Eğer konusu kesinleşirse, başı ile ödesin! Zuru, Danuwa, Tahurwaili ve Taruhšu gibi gizlice öldürmesinler! Evine, karısına, (ve) çocuklarına kötülük yapmasınlar! Eğer (bir) prens suç işlerse, yalnız başı ile ödesin! Evine, ve çocuklarına kötülük yapmasınlar! Prensler hangi (suçtan) dolayı ölüme giderlerse, (bu suç) evlerine, tarlalarına, bağlarına, hizmetkârlarına, uşaklarına, sığırlarına (ve) koyunlarına (dokunmasın!).

Şimdi eğer bir prens suç işlerse, yalnız başı ile ödesin! Fakat evine ve oğluna kötülük yapmayın! Prenslerin kırıntısını bile (başkasına) vermek doğru değildir. Kötü işler yapan bunlar, [Büyük adamlar] "evin babaları", saray oğlanlarının başı, koruma kıtasının ("zıpkıncılar kıtasının") başı ve "şarabın başı" ki, onlar prensin evlerini almaya arzularlar ve şöyle [d]erler: "bu kent benim olabilir", ve kentin beyine kötülük yaparlar.

Şimdi bugünden itibaren Hattuša'da siz saray oğlanları, korumacılar ("zıpkıncılar"), (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, aşçılar, asa adamları, araba savaşçıları (?), savaş alanı binbaşıları bu konuyu arkadan bilin! Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu sizin önünüzde (bir) işaret olsun! Eğer bir kimse tekrar kötülük yaparsa, ister "evin babası", ister saray oğlanlarının başı (ya da) "şarabın başı", (ya da) koruma kıtasının ("zıpkıncılar" kıtasının) başı, (ya da) savaş alanı binbaşılarının başı, ister arkadaki (ya da) öndeki (biri olsun), siz cle (asiller) meclisi olarak (onu) yakalayın ve onu dişiniz ile kemirin!

Hattuša'da(ki) büyük adamlar, "evin babaları", saray oğlanlarının başı, şarabın başı, koruma adamlarının başı ("zıpkıncı başı"), (savaş arabalarının) savaşçılarının başı, ordu müfettişlerinin başı, [onları? ayr]ıca? (suç işleyenlerin?) sonuncuları (olarak) alsınlar! [Ayrıca Hat]tuša'da inşa edilmiş (olan) surlar korunmuş [olsunlar! On]ları terk etme! İnşa edilmiş (olan) surlar [. . . . oraya s]u ve erzağı on kez, yirmi kez gönder.

[. . .] . Fakat Telipinu büyük kral [. . .]'da [. . . .] . . [

. . . . . H[ittaša? . . . . . .] . ve onla[rı]

[. . . . .] "mühür evlerinin" (mühürlü depoların?), surları [. . . . . Taga]l? muha, Harkiya, W[a . . . . .], [. . . . .] Zelmuta, Tapaśpa. [. . . . .], [. . . . . Š]ukziya, Aśurna, Anza[ra . . . . ś]a, [. . . . .] Šamuha, Mariśta, Ku [- . . . . .], [. . . . H]urm[a], Warga[ś]śa [. . . . .],

[. . . . . Nen]aśśaśś[a], Šalitta, [. . . . .], [. . . . .]Šamluśna, Gulpina, Ša[r . . . . .], [. . . . . -].ma?, Piśa, Pawazziya, [. . . . .], [. . . . .-]riya, Šenzana, Watiśś[a, . . .]nuanda, [. . . . .-i]śśa, Kuwaśariya, Wint[a-. . . .]. -ha.a-.-a, Ikkuuwaniya, Hurniya, [. . . . .], Hadawa-,-e, Hurutta, Terummna, Na[-. . . . .], Ulaśś[a], Parminiya, Parśuhanda, dağ . . . . . , Walimu?da, Iyaruma, Waśuwatta [. . . . .], Šuplanda, ve Hulaya ırmağı. Toplam: "mühür evi" (mühürlü depo?) (olan) 60 [. . ?], [ke]nt

[. . .-]a, [. . . . . .-] haśśa, [. . . . . .-]antaśśa?, [. . . . . -]niya Kuwanna, [, ...], Lahhuruma, Ha[- . . . . ,] Harahara, Malit[aśkuriya, ...], Harśuwa, Tıpala Kurśa- . [. . . . .], Šuwanzuwanna, Tamluta, Pikumi[ya], Demmaśhuna, Šiharna, Halippaśśuwa, Kalaśummiya, Hulanta. Toplam: (yem) karışımı için (kullanılan) "mühür evi" (mühürlü depo?) (olan) 34 kent.

Sonra ekinleri arttırdım. [. . . . .] . . çiftçiler o tarlaları (ve) araziyi iş[te eksinler ve ürünleri mü]hürlesinler! O köylüler ha[sat? sonunda?] hile yap[ma]sınlar! (Eskiden) (ürün) miktarında 1 ya da 2 arşın (?) (boyunda ürünü) daima bağladılar (iç ettiler). Böylece devamlı olarak ülkenin kanını içtiler. Şimdi (artık bunu) yapmasınlar! Kim onu yaparsa, ona kötü (bir) ölüm [versinler]!

Gelecekte kim benden sonra kral olursa, ekinleri (ekin anbarlarını) onların adları ile mühürle! Artık yöneticiler senin mühür evini (mühürlü anbarını rahat) bırakırlar. Onlar sana şöyle diyecekler: [" . . . . . se]n? onu kendin için mühürleme! Daima [onların adları ile?] mühürle." İşte seni kaldıracakla[r . . . Seni?] . . .'ler yaşatmaya[caklar? . . . . . .

[. . . . s]öz[. . . . [. . . . g]irdiler [. . . .]

[Kim bu a]ndan itibaren be[nden sonra kral olursa] [. . . . . . ay]rıca? küçük düşür[ürse? ve sana şöyle derse:] . . . . . sen (onu) dinleme! [Bir göçmeni (herhangi bir işe) koşmuşsan,] aletleri? (silahları?) öde. Askerler [. . . . . onu ya karına ya d]a çocuklarına?

Sütünun başında tahminen 8 satırlık kısmı kırık.

[. . . . .] yaparlar [] [. . . . .] bir *hali* ekmeği [. . . .]maz [] [. . . . .] fakat onlar bira, şarap. [] [. . . . .] başka? (bir yerde?) yaparlar ve . [ ] [. . . . .] ve şimdi, bu andan itibaren [] hançeri arkadan omuzuna

[. . . . .] (ne olursa olsun) herkese karşı saygılı idiler. Eğer baba [. . . . .] sonra ağızdan hangi istek. [] [. . . . .] Eğer? baba (ve) anne ölürlerse, akrabaları? bayram [yaparlar ?] [. . . . .]. Lanet bir savaş ile değil [ ] [. . . .] yumuşatılmış idiler. Fakat kendileri için ne yaparlarsa, [. . . .] olur.

[Arka]dan da insanlar babalarına karşı kızgınlık (gösterdikleri) zaman [e]vde bölmeye başladılar ve ne olursa olsun her şeye karşı geldiler. (Onlar) saygılı değildiler. Onlar bu yüzden tanrı tarafından (hastalığa) mahkum edildi. Şimdi bu andan itibaren [çocuk günahının cezasını çeksin!] Eğer o babaları hayatta iken hisse(si) için herhangi (bir talepten) söz ederse, o hisse(si) için ağz(ı) ile (isteğinden) söz ettiğinden onu evden atsınlar! O, hisse(sin)den mahrum olsun!

Kan (dökme) konusu da şöyledir: Kim kan dökerse, cinayetin sahibi (ölenin varisi) ne derse (o olsun!). Eğer "o ölsün!" derse, o ölsün! Fakat "tazminat ödesin!" derse, tazminat ödesin! Krala hiçbir şey (ödemeyecek!).

Hattuša'da büyücülük (konuları): Eşyayı her zaman temiz tutun! Kim aile arasında büyücülük bilirse, siz onu aile içinden yakalayın! Onu saray kapısına getirin! Kim onu getirmezse, gelecek, O insana kötü şeyler olacak.

1. Tablet Telipinu'nun (Fermanı). Bitti.

7. I. Hattušili'nin Orta Anadolu'da, Güney ve Güneydoğu'da Yaptığı Seferlerde Kazandığı Başarılar (Üzerindeki Yazıtların Daha İyi Korunmuş Olan Akadca Nüshasından Türkçeye Çeviri)

Ben Tawananna'nın kardeşinin oğlu Tabarna (Hititçe nüshada: Hattušili) Hattuša'da krallık yapıyordu(m). Šahuitta'ya gittim. Onu yıkmadım ama topraklarını imha ettim. Askerlerimi iki noktada geride bıraktım ve onlara her çeşit ganimet malı(nı) verdim. Zalbar'a karşı gittim ve onu imha ettim. Tanrılarını (tanrı heykellerini) ve üç *mayaltum*-arabasını Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya, gümüşten bir boğa (ritonunu) Fırtına Tanrısının tapınağına ve dokuz tanrı (heykellerini) Tanrıça Mezulla'nın tapınağına yukarıya getirdim.

Ertesi yıl Alalha'ya (Hatay'da Tel Atçana) karşı gittim ve onu imha ettim. Arkadan Uršu'ya karşı gittim. Uršu'dan İgakališ'e karşı gittim. İgakališ kentinden Tišhiniya'ya (Tašhiniya) yürüdüm. Dönüşümde Uršu ülkesini imha ettim ve evimi hazinelerle doldurdum.

Ertesi yıl Arzawa ülkesine karşı gittim. (Onlardan) sığırları ve koyunları aldım. Arkamdan Hanigalbat ülkesi düşmanı ülkeme girdi ve bütün ülkeler benden ayrıldı. Yalnız Hattuša kenti (bende) kaldı. Güneş Tanrısı sevgilisi Tabarna'yı kucağına oturttu, elini tuttu ve (savaşta) onun önünde koştu. Cezalandırmak için Nenaššа'ya karşı gitti(m). Yaklaşınca (korkudan kapılarını) açtılar. Ulumma'ya karşı savaşa gitti(m); (bu kent) iki kez bana karşı silaha başvurdu. İkisinde de onları hezimete uğrattım. Ulumma kentini imha ettim. Toprağında artık çift sür(dürt)medim. Onu boş (?) bıraktım. Yedi tanrı (heykelini) Arinna'nın Güneş Tanrıçasına getirdim; onlardan birinin adı Tanrı Nikatiti ve Aranhapila Dağı'dır. Geriye kalan tanrıları (tanrı heykellerini) tanrıça Mezulla'nın tapınağına getirdim.

Ullum'dan geri döndü(m) ve Šallahšuwa'ya karşı yürüdü(m). Šallahšuwa kenti ateşle yakıldı. (Orada oturanlar) benim hizmetkârlarım olarak geri döndüler. Sonra Hattuša'ya eve döndüm.

Ertesi yıl Šanahut'a karşı gittim. Beş ay (boyunca benimle) savaştılar, altıncı ayda Šanahut kentini imha ettim . . . .

Ertesi yıl Güneş Tanrısı el(imi) tuttu, Allalha düşman olduğundan gittim ve Allalha'yı imha ettim.

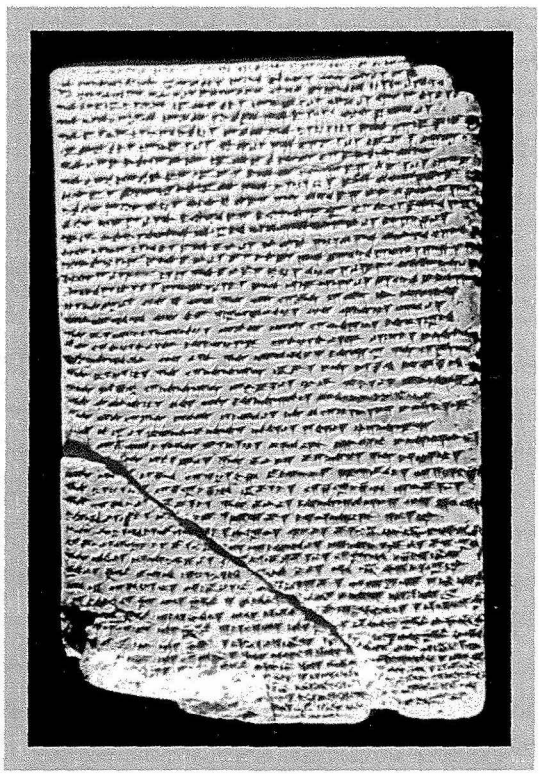
Ertesi yıl Zarunti kentine karşı gittim ve Zarunti'yi imha ettim. Haššu'ya karşı gittim. (Benden) önce (düşman) cephe kurmuştu. Halap (Halep) kenti orduları onun yanında idi. Adalur Dağı yakınında onları hezimete uğrattım.

(O) günlerde gitti(m), Büyük Kral bir arslan gibi Puran (Fırat) ırmağını geçti, Haššu kentini bir arslan gibi pençesi ile ezdi. Üstüne toz yığdı ve onun (ganimet) malı ile Hattuša'yı doldurdu. Gümüş ve altının ne başı vardı ne sonu. Amaruk'un efendisi Fırtına Tanrısını, Halap'ın efendisi Fırtına Tanrısını, Allatum'u, Adalur'u (ve) Liluri'yi, gümüşten iki boğayı, gümüşten ve altından üç (?) heykeli, iki hamri evini (?) . . . altınla kaplattım. İyi altından bir masayı . . . . ., gümüşten üç masayı, iyi altından kolluklu bir tahtı (kıymetli) taşlarla ve altınla kaplattım, (bütün bu . . .) Haššu'dan Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdim. Tanrıça Allatum'un kızı Hepat'ı, gümüşten üç heykeli, altından iki heykeli Mezulla'nın tapınağına yukarıya getirdim . . . . . .

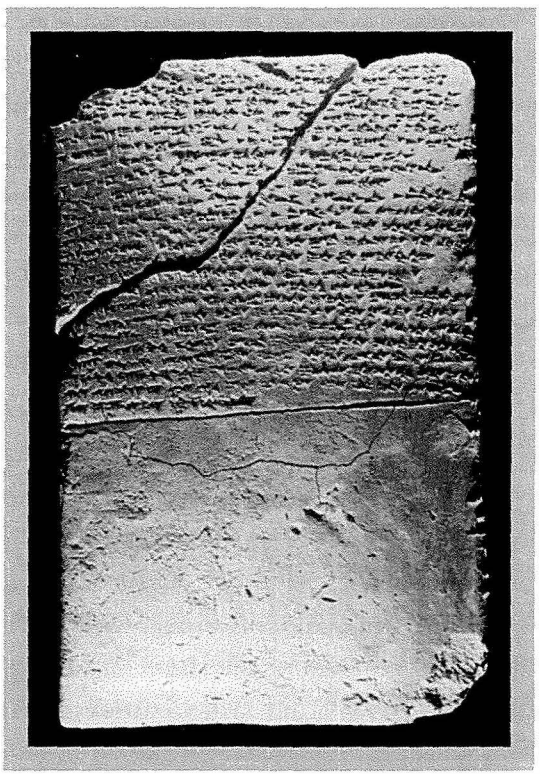
(Ben) Büyük Kral Tabarna Zippašna'ya yürüdüm ve Hahhu kentini bir arslan gibi (yere serdim). Zippašna kentini imha ettim ve tanrılarını (tanrı heykellerini) Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdim. (Sonra) Hahhu'ya karşı gittim ve savaşı üç kez kent kapısına karşı taşıdım ve (kenti) tahrip ettim. (Ganimet) mallarını (baş) kentim Hattuša'ya getirdim. İki yük arabası altın, iki gümüşten *mayaltum* - arabası, altından bir masa, gümüşten bir masa. Hahhu'nun bu tanrıları, bir tane gümüşten güçlü bir boğa, ön kısmı gümüşten bir gemi. (Bunları) Büyük Kral Tabarna Hahhu kentinden aldı ve (Arinna'nın) Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdi.

Büyük Kral Tabarna cariyelerinin ellerini değirmen taşından, kölelerinin ellerini (zahmetli) işlerden aldı. (İş için devamlı oturan) popo(lar)ını serbest bıraktı. Onları Arinna'nın Güneş Tanrıçasının tapınağına teslim ettim ve onları gök(yüzü) altında hürriyete kavuşturdum . . . . . .

Fırat nehrini (benden önce) hiç kimse (hiçbir kral) geçmemişti. Büyük Kral Tabarna onu yürüyerek geçti. Arkasından askerleri (de) onu yüreyerek geçtiler. Bir kral ve dava adamı (?) olarak onu geçti (ve) Hahhu'nun askerlerini yendi. Hahhu kentine karşı hiçbir zaman (kötülük) yapılmadı, ateşe verilmedi, (göğe) Fırtına Tanrısına duman çıkarılmadı (?) Büyük Kral Tabarna Haššu kralını ve Hahhu kralını imha ettiği zaman (kentleri) ateşe verdi ve dumanı (göğe) Göğün Güneş Tanrısına ve Fırtına Tanrısına çıkardı (?). Ve Hahhu Kralını yük arabasına koştum.

I. Hattušili'nin güneydoğu seferine ait Akadca tabletinin ön yüzü

I. Hattušili'nin güneydoğu seferine ait Akadca tabletinin arka yüzü

8. I. Hattušili'nin Vasiyetnamesi (Akadca ve Hititçe İkidilli Metnin Türkçeye Çevirisi)

§ 1. [Büyü]k K[ral] Tabarna "hükümdar" asiller topluluğunun (?) askerlerine ve önemli kişilere (şöyle) dedi: "İşte ben hastalandım. Size (halefim olarak) genç Labarna'yı söyledim: "O, (tahta) otursun!" Ben, kral, onu oğlum (diye) çağırdım. Onu kucakladım (?) ve onu yücelttim (?). Daima onun arkasından koştum. O, bir oğul gibi davranmadı. O, gözyaşı dökmedi, acımadı. O (buz gibi) soğuk ve acımasızdır.

§ 2. Ben kral onu tuttum ve onu yatağıma getirdim (ve şöyle dedim): "Bu ne? (demek) hiç kimse kız kardeşinin oğlunu büyütmesin! O, kralın sözüne aldırmadı. Bir yılan olan anasının sözünü dinledi. Ona erkek kardeşleri ve kız kardeşleri her zaman soğuk sözler götürdüler. O, onların sözlerini dinledi. Ben kral bunları işittim. (Şimdi) savaşa karşı savaş açıyorum.

§ 3. Bırak (şunu)! (Artık) o, benim oğlum değildir! Anası bir sığır gibi böğürdü (?): "Benim, canlı sığırın rahmini kopardılar. Onu mahvettiler! Sen onu öldüreceksin!" Ben kral herhangi bir kötülük yaptım mı? Onu rahip yapmadım mı? Onu (herkesin arasından) öne, (daha) iyiye, her zaman çekmedim mi? (Fakat) o, kralın arzusuna sempati ile bakmadı. O, kendi isteği ile nasıl Hattuša'ya sevgi gösterir?

§ 4. Annesi bir yılandır! Gelecekte o annesinin, erkek kardeşlerinin ve kız kardeşlerinin sözlerini her zaman dinleyecek! Sonra yaklaşacak! İntikam almaya yaklaşacak! Kralın tarafında bulunan askerlere, önemli kişilere ve hizmetkârlara yemin edecek (ve şöyle diyecek): "İşte onlar kral yüzünden ölüyorlar!" Ve öyle olacak ki, o onları bitirecek ve sık sık kan dökmeye başlayacak! Ve o, (hiçbir şeyden) korkmayacak!

§ 5. Gelecekte Hatti'ye ait insanlara şöyle yaklaşacak. Kimin sığırı, koyunu (varsa, onları alıp) götürmek için yaklaşacak. Etraftaki düşmanlarımı kılıç[la(?) yendi]m (?) v[e ülkemi huzura kavuştur]dum. Öyle olmasın ve ark[ada]n [ülkemi karıştırma]sın!

§ 6. Şimdi (artık) ve hiçbir zaman kesinlikle (şehirden) aşağıya inmesin! İşte oğlum Labarna'ya bir ev verdim. O[na ço]k [tarla] verdim. Ona çok sığır verdim. [Ona çok koyun] verdim. Yesin (ve) içsi[n! İyi davrandığı takdirde] şehre yukarıya gelsin! E[ğer kin]dar davranırsa, ya da herhangi bir kötü[lük (?) ya da] herhangi bir [isy]an (tasarlarsa), yukarıya gelmesin! O [evinde kals]ın!

§ 7. İşte Muršili benim oğlum[dur]. On[u tanıyın!] Onu (tahta) oturtun! [Tanrı tarafından onun yüreğine iyilik] verilmiştir. [Tanr]ı ancak ars[lanı] arslanın yerine [koyar. N]e [za]man bir savaş sözü olu[rsa, ya da] bir [isyan sözü ağırlık ka]zanırsa, hizmetkârlarım ve büyükler(im) [oğluma yardımcı o]lsun!

§ 8. Üç [y]ıl [geçince], savaşa gitsin! Şi[mdiden onu kahraman bir kra]l yapacağım! O henüz (kral olmasa da) şim[diden ona bir kral gibi saygı gösterilsin! Sizin için] o Majestenizin oğludur! Onu kahra[man bir kral olarak y]etiştirin! [Eğ]er [onu delikanlı iken] savaşa götürürsen[iz, onu salimen] geri getirin! Soyunuz *wetna-* hayvanı sürüsü gibi (kurdunki (?) gibi) [birlik] olsun! Artık [düşmanlık] olmasın! Onun hizmetkârları bir [ann]eden doğdular!

§ 9. [Sizin] karaciğeriniz, dalağınız (?) ve [duygu]nuz bir (bütün) olarak düzenlenmiştir. Üstünlük tasla[ma]yın! (Aranızdan) hiçbir düşman (çıkmasın!). Sonra hiç kimse kural(lar)ı çiğnemesin! Šinahuwa (?) ve Ubariya kentlerinin (yaptığı gibi) böyle [bir şey] yap[ma]yın! (Size) kötülük kondurulmasın! [Size] de oğlum benim onlara yaptığım (aynı şeyi) yapar!

§ 10. Hiç kimse (şöyle) demesin!: "Kral gizlice canının istediğini [yapar]. Ben onu ona bağışlarım!" - İster olsun ister olmasın! - [öyle bir k]ötülük (içinize) konmasın! Şimdi [siz ki,] benim düşüncelerimi ve ilkelerimi (aklımın keskinliğini) [bi]lirsiniz (?), oğlumu akıllı bir kişi olarak yetiştirin!

§ 11. Biri diğerini arkaya it[me]sin! (haksızlık yapmasın!) Biri diğerini [öne (?) sürme]sin! (İltimas yapmasın!) - İhtiyarlar heyeti mensupları sözleri söylemesinler! (Dedikodu (?) yapmasınlar!) [Oğlum (?) kendi (?) çıkarla]rı (?) için (?) çağrılmasın! Seninle (oğlum) Hatti'nin ihtiyarlar heyeti mensupları (seni kandırmak için?) konuşmasınlar! [Kuššar (?) adamı], Hemmuwa adamı, Tamalkiya adamı, [Zalpa (?) adamı], taşradan biri, (onlardan) hiçbiri seninle konuşmasın!

§ 12. [Oğlum] Huzziya'ya [bakın!] Ben, kral, onu Tappašanda'nın [efendisi yapt]ım. Onlar onu yakaladılar, onu kötü yola sevk ettiler! [Onu bana düşman yapt]ılar. Sen babanın başına yaslan! [Tapaššanda'ya] ait olan [sa]raylar (henüz günahtan) [temizlen]me[di]. (Onları) sen temizle!

§ 13. [(Ben) kral Huzziya'yı az]lettim (?). Hatti'liler [Hattuša'da bana düşman old]ular. Kızı(mı) yakaladılar. Onun soyundan [erkek çocuğu olduğu için bana] karşı savaş açtılar (ve şöyle dediler): Babanın [tahtı için erkek çocuğu yoktur. Bir hiz]metkâr

(babanın tahtına) oturacak! Bir hizmetkâr [kral olacak! O, son]ra Hattuša'yı ve sar[ayı bana karşı kışkırttı (?) Büyükler] ve saray oğlanları (bana karşı) düşmanlık yaptılar. [O, bütün ülkeyi is]yana sürükledi.

§ 14. (İç) savaşta [kardeş kardeşi] öldürdü, [Arkadaş, arkadaşı öld]ürdü. Hatti'nin çocukları [öldüler. Kimin sığırı, k]imin koyunu, [kimin evi, kimin harman yeri, ba]ğı ve tarlaları, [kimin altını (?), güm]üşü (?), mücevheri (?), ba[kırı (?)], bronzu (?) arta kal]dı ise, onun d[a büt]ün [varlığı felaket]te (?) yok oldu (?)]

§ 15. [. . . . .] ve bunları [. . . . .] kralın hizmetkârları [. . . . .] silah adamları . [. . .] . [. . . . . o]nun bunlar be[nim . . . . . bi]l[mi]yorum.

§ 16. [Tanrılar kızı(mı) elime koydular (?) O,] Hatti'nin [çocuklarını] ölü[me gönderdi ve ben kral onun bütün malını elinden al]dım. Eğer sana [biraz bıraksaydım Hatti'liler beni dilleriyle (?) tutacaklar (?) (benden hesap soracaklardı). O, (şöyle dedi: "Sen beni ölüme te]rkettin! Bunun üzerine [kız(ım)a biraz (mal) verdim. O, (şöyle) dedi: "N]eclen bana bu kadar az verdin ?" [Ben kral şöyle (dedim): Az mı?] Sana çok sığır verseydim [ya da çok tarla v]erseydim, [ülkenin] kanını [emer]dim!

§ 17. [Kız(ım) başımı] ve adımı [küçülttü. Ve ben kral kız(ım)ı a]ldım ve onu Hattuša'dan [götürdüm]. Toprak üstüne toprak koydum. [Sığır üstüne sığır koy]dum. O, babasının sözünü hep (bir yana) itti. [Hatti'nin çocuklarının ka]nlarını emdi. Şimdi o, [kentten aşağıya sürüldü. E]ğer o, evime gelirse, evimi [yıkacak, eğer o,] Hattuša'ya gelirse, onu ikinci kez (benden) öte yana çevirecek. Ona ülkede [ev gösteril]di. (Orada) yesin! [İç]sin!

§ 18. [Sizler ona kötülük y]apmayın! O, kötülük yaptı. [Ben ona karş]ı [kötülük] yapmayacağım! O, beni baba (diye) [çağırmadı.] Ben de onu kızım (diye) çağırmayacağım!

§ 19. Şimdiye dek [ailemden] hiç kimse arzumu kabul etmedi. [Sen oğlu]m Muršili sen onu kabul et! [Babanın sö]zlerini koru! - Babanın sözlerini korursan, [ekmek yiye]ceksin, su da içeceksin! [Yüreğ]ine olgunluk çağı (gelince), günde iki kez, üç kez ye! Kendine iyi bak! Yüreğine yaşlılık (çökünce), doyuncaya kadar ye! (O zaman) [babanın] sözünü (bir kenara) at!

§ 20. Sizler benim [ön]de (gelen) hizmetkârlarımsınız! Benim, kralın, sözlerini [koru]yun! (Böyle olursa), ekmek yiyeceksiniz, su da içeceksiniz! [Böylece Hattu]ša yücele-

cek, ülkem (de) [huz]ur içinde (olacak!). Eğer kralın sözünü korumazsanız, [gelecek]te (?) yaşamıyacaksınız ve yok olacaksınız! [Kim] kralın sözüne karşı çıkarsa, o şimdi [ölsün (?)!] (Öyle biri) benim memurum (?) olmasın! O, benim önde gelen hizmetkârım olmasın! [Onun] (cinsel) organını kessinler! - Büyük babam [Pu-šarruma'nın (?) k]ararı böyle (idi): Oğullarını öte yana çevir[m]ediler mi? Büyük babam oğlu [Laba]rna'yı Šanahuitta'da (veliahtlığa?) atadı. [Arkadan] hizmetkârları ve büyükler emirlerine karşı çıktılar [ve] Papahdilmah'ı (tahta) oturttular. (O zamandan beri) kaç yıllar geçti! [Kaç] (kişiler) (öte yana) göçtü? (O zamanki) büyüklerin evleri nerede? Onlar yok olmadılar mı?

§ 21. [Sizler] benim, Büyük Kral Labarna'nın, sözlerimi koruyun! [Eğer on]ları korursanız, Hattuša yücelecek! Ülkemi de [hu]zura kavuşturacaksınız! Ekmek yiyeceksiniz, su da içeceksiniz! Eğer koru[ma]zsanız, ülkemiz başka birinin olacak! (Düşman yönetimine girecek!) Sizler [tanrılar ko]nusuna (da) saygılı olsun! Onların kurban ekmekleri, kurban içkileri, yağlı (ekmek) kırığı (?) yemekleri (paparaları?) da (ve) buğday kırması (kurban masasının üstünde) hazır dursun! Ve (sen Muršili) öte yana dönme! Arkaya düşme! (Sıkı dur!) [Öte yana] dönersen, kötü (olaylar) eski(si gibi olabilir!) O (güzel şeyler) olsun! (Amin!)

§ 22. [Ayrıca Büyük Kr]al Labarna oğlu Muršili'ye (şöyle) dedi: "Sana aktardığım (verdiğim) sözlerimi (içeren) bu [table]ti senin önünde her ay (yüksek sesle) okusunlar! Böylece [söz]lerimi (ve) bilgeliğimi yüreğine kazıyasın, [ve hizmetkârlarım] ile büyüklerimi merhametle yönetesin! Herhangi birinin suçunu [gör]ürsen, - ya bir kimse bir tanrıya karşı günah işler ya da bir kimse herhangi bir (kötü) söz söyler - asiller meclisine tekrar sor! Dedikodu (?) asiller meclisinden geri çevrilmelidir! Oğlum yüreğ[in]den ne geçerse, onu hep öyle yap! (Doğru bildiğini yap!)

§ 23. Büyük Kral Labarna (kraliçe) Hastayar'a (şöyle) der: Bana karşı çıkma! Onun için [k]ral ya da saray oğlanları şöyle demesin!: "Bu (kadın) her zaman yaşlı (falcı ?) kadınlara sorar." Kral (onun hakkında) [şö]yle de(me)sin!: "(Acaba) şu anda yaşlı kadınlara mı [sora]r, (böyle bir şeyi) bilmek istemiyorum". Buna karşı çıkma! Hayır! Bana her zaman tekrar sor! [Sana] görüşlerimi her zaman [bil]direceğim. (Öldüğüm zaman) [beni] iyice [yıka!? Beni göğ]sünde [tut!] Beni göğsünde [toprağa taşı!] (Beni) toprakta ko[r]u!

Büyük Kral Tabarna'nın ("hükümdar"ın) tableti. Büyük Kral Tabarna Kuššar'da hastalanınca ve genç Mu[ršili'yi] kral olarak atadığı zaman.

9. Orta Hitit Devleti Krallarından Arnuwanda İle Kraliçe Aš̆munikal'ın, Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ve Tanrılara Kuzey Anadolu'daki Kaš̆kalılardan Şikayet Eden Duaları

[Majes]te Büyük Kral Arnuwanda ile [Büyük Kraliçe Aš̆munikal şöyle (derler): ..... Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ve bütün tanrılara sesleniyoruz. Bizi işitin!] Arnuwanda ve Aš̆munikal ne [ ] . . . . . [ ]

[Yalnız] Hatti ülkesi siz tanrılar (için) [gerçekten temiz] bir ülkedir. Yalnız Hatti ülkesinde size temiz, büyük ve lezzetli kurbanlar ver[iriz ve] siz tanrılara yalnız Hatti ülkesinde saygı duyarız.

Siz tanrılar tanrısal duygunuzla bilirsiniz. Eskiden beri hiç kimse sizin tapınaklarınızla bizim gibi ilgilenmedi.

Sizin [tapınak]larınıza böyle saygı göstermedi. Hiç kimse siz [tanrıların] malı, gümüşü, altını ve hayvan biçimli içki sunma kapları, (ve) giysileri ile bizim gibi ilgilenmedi.

Ayrıca siz tanrıların gümüşten ve altından olan heykellerinizde hangi tanrının vücudanda (bir şey) eskimiş ise, hangi tanrıların aletleri eskimiş ise bizim gibi hiç kimse onları yenilemedi.

Ayrıca kurbanların temizlik konusuna hiç kimse bizim gibi saygı göstermedi. Sizin günlük, aylık ve yıllık (yıl başılık) kurbanlarımızı ve bayramlarımızı hiç kimse (bizim gibi) sunmadı.

Ayrıca siz tanrıların hizmetkârlarınızı ve şehirlerinizi tımar ve imece yükümlülükleri ile ezdiler. Siz tanrıların erkek ve kadın hizmetkârlarınızı aldılar ve onları köle ve cariye yaptılar. [. . .] . .

[. . . siz tanrılara] ben Büyük Kral Arnuwanda ve Büyük Kraliçe Aš̆munikal her bakımdan [saygı göster]dik.

[. . . . .] . . verilen kurban ekmeklerini, kurban içkilerini siz tanrısal duygunuzla biliyorsunuz.

[Biz Büyük Kral Arnu]wanda ile Büyük Kraliçe Aš̆munikal tekrar semiz ve iyi (kaliteli) sığır ve koyunlar, iyi (kaliteli) kurban ekmeği ve kurban içkisi [tekra]r verece-

ğiz. [.....
.....
.....]

[. . . bizim yanımıza] geçin!

Düşmanlar Hatti ülkesine [saldırınca . . .] ülkeyi yağmalayan, onu alınca ve onu ....., size, tanrılara kesinlikle söyleyeceğiz ve onlardan davacı olacağız!

Siz Göğün tanrılarına kurban ekmeği, kurban içkisi ve vergi veren ülkelerden rahipler, "tanrı anaları", kutsal rahipler, merhemli (rahipler), müzisyenler, şarkıcılar uzaklaştırıldılar ve tanrılara ait vergileri ve kurban malzemesini oradan alıp götürdüler.

Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ait olan gümüşten, altından, bronzdan, bakırdan güneş sembollerini, ay sembollerini, ince (kaliteli) giysileri, bayram giysilerini, gömlekleri, cübbeleri, kurban ekmeklerini, kurban içkilerini oradan alıp götürdüler.

Kurban hayvanlarını, besili boğaları, besili inekleri, besili koyunları, besili tekeleri oradan alıp götürdüler.

Nerik ülkesinden, Hurŝama'dan, Kaŝtama ülkesinden, Šeriŝa ülkesinden, Himmuwa ülkesinden, Taggaŝta ülkesinden, Kammama ülkesinden, Zalpuwa ülkesinden, Kapiruha ülkesinden, Hura ülkesinden, Dankuŝna ülkesinden, Tarugga ülkesinden, Ilaluha ülkesinden, Zihhana ülkesinden, Šipidduwa ülkesinden, Waŝhaya ülkesinden (ve) Patalliya ülkesinden.

Bu ülkelerde sizin sahip olduğunuz tapınakları Kaŝkalılar yıktılar ve siz tanrıların heykellerini yok ettiler.

Gümüşü, altını, gümüşten ve altından hayvan biçimli içki sunma kapları (ile) kadehleri, bakır ve bronz aletleri, (ve) giysilerinizi yağmaladılar ve (aralarında) bölüştüler.

Rahipleri, kutsal rahipleri, "tanrı analarını", merhemli rahipleri, müzisyenleri, şarkıcıları, aşçıları, ekmek yapanları, çiftçileri ve bahçevanları (aralarında) bölüştüler ve onları köle yaptılar.

Boğalarınızı ve koyunlarınızı bölüştüler. Kurban ekmeği (veren) tarlalarınızı ve arazinizi (ve) kurban içkisi (veren) bağlarınızı bölüştüler ve onları Kaŝkalılar aldılar.

Sonra ülkelerde artık hiç kimse siz tanrıların adını anmıyor. Sizin aylık ve yıllık (yıl başılık) kurbanlarınızı hiç kimse sunmuyor. Bayramlarınızı ve kurban merasimlerinizi (artık) hiç kimse yapmıyor kutlamıyor.

Buraya Hatti ülkesine de artık hiç kimse haraç ve kurban malzemesi getirmiyor. Rahipler, kutsal rahipler, "tanrı anaları", müzisyenler ve şarkıcılar artık hiçbir yerden gelmiyorlar.

Artık siz tanrılara ve Arinna'nın Güneş Tanrıçasına gümüşten, altından, bronzdan ve bakırdan güneş (ve) ay sembollerini, ince (kaliteli) giysileri, bayram elbiselerini gömlek ve cübbeyi hiç kimse getirmiyor.

Siz tanrılara hiç kimse kurban ekmekleri, kurban içkileri, besili boğalar, besili inekler, besili koyunlar, besili tekeler (olarak) kurban hayvanları sevk etmiyor.

[.....
.....
.....] [Bundan böyle . . . rahipleri], "tanrı analarını" biz tayin edece[ğiz . . . .
. . . . .] biz . [. . .]

[Si]ze suçsuz ülkeleri sayıyoruz. [K]aštama, Taggašta, Šerišša, Taštareššа, Tahkupša, Kam[mama], Zalpuwa (ve) Nerigga.

[Şim]di biz Büyük Kral Arnuwanda [ve] Büyük Kraliçe Aśmunikal siz tanrılarla [ ] ilgilendik, siz tanrılara tekrar tekrar yakarıyoruz.

Kaškalılar . . . [ ] siz tan[rılara .....
.....
.....] geldiler. Burada Hattuša'd[a Tuhaśuna'ya saldırdılar] [. . . .] Tahatariya'ya saldır[dılar . .] . kentin kapısına aşağıya geldiler. Sonra Hum [. . . . .] kentine [. . . . .]

Biz tanrılara saygılı olduğumuzdan onların bayramları ile ilgileniyoruz. Kaškalılar Nerik ülkesini aldıklarından biz Nerik'in Fırtına Tanrısı için ve Nerik'in tanrıları için kurbanları Hattuša'dan Hakmiš'e gönderiyoruz: Kurban ekmeklerini, kurban içkilerini, sığırları (ve) koyunları.

Kaškalıları çağırıyoruz ve onlara hediyeler veriyoruz. Onlara yemin ettiriyoruz: "Nerik'in Fırtına Tanrısı için gönderdiğimiz kurbanları (iyi) karşılayın! Onlara yolda kimse saldırmasın!" (diyoruz).

Onlar geliyorlar. Hediyeleri alıyorlar. Ayrıca yemin ediyorlar. Geri gittikleri zaman yemini bozuyorlar. Siz tanrıların sözlerinizi küçümsüyorlar ve Fırtına Tanrısının (huzurunda edilen) yemine (antlaşmaya) ait (tabletin) mührünü kırıyorlar.

Hatti ülkesinde hediyeleri kapıyorlar. [Nerik]'in Fırtına Tanrısının [kur]banlarını, kurban ekmeklerini (ve) kurban [içkilerini vermiyorlar (?)]

.....
..... Daha sonra tabletin kırık kısımlarında (yemin törenine katılan?) Kaška kentlerinin adları ile yöneticilerinin adları bildiriliyor.

Kırık bir kısımdan sonra tabletin alt yazısı: İkinci tablet: [Tanrıların] önünde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile ilgili [duayı] söylemeleri konusunda . Bitti.

10. II. Hantili'nin Boğazköy'de Bulunan Orta Hitit Çağına Ait Bağış Belgesi

Büyük Kral Tabarna'nın ("hükümdar"ın) mührü (mühürlü bağış belgesi):

Koyunlar için kışlık ve yazlık mera(yı), sığırlar (?) (ve?) koyunlar (?) için mera(yı) ve tarla(ları) (?) (ve)

Uhhiwa kentinin evinin (tapınağının?) koyun çobanlarını Büyük Kral sağdaki (toplantıda kralın sağında oturan ya da savaş düzeninde sağ kanatta yer alan) *uriyanni*'lerden ve koruma kıtasının başı ("zıpkıncı başı") Haššuili'den aldı ve

Koruma kıtasının başı ("zıpkıncı başı") Haššuili'ye hediye olarak verdi.

Gelecekte hiç kimse Haššuili'den ve torunlarından (bu bağış konusunda) talepte bulunamayacak!

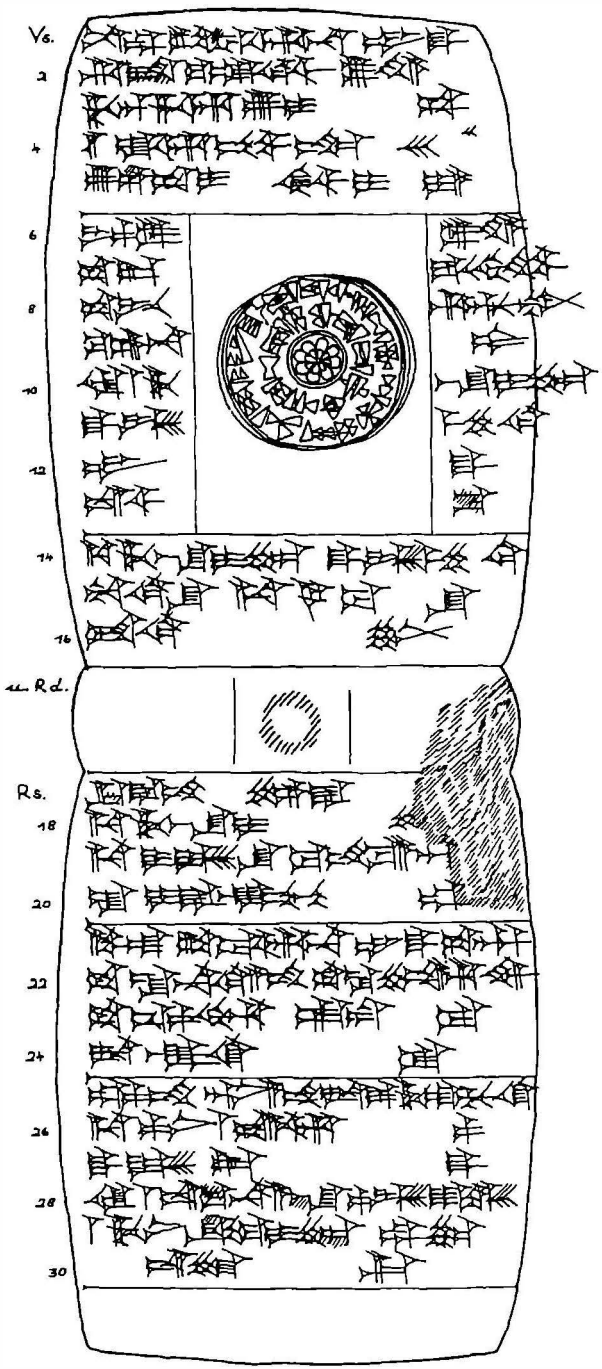
Büyük Kral Tabarna'nın sözü demirdendir. O (bir yana) atılamaz ve kırılamaz! (Onu) kim değiştirirse, başını keserler.

Bu tableti Hatti'de saray oğlanlarının başı Šarpa'nın ve ordu müfettişlerinin komutanı Iškunaššu'nun önünde katip Hannikuili yazdı.

Tabletin ön yüzündeki kral mühründe ortada sekiz yapraklı rozetin etrafındaki yazıtların Türkçesi:

Dış halkada: Büyük Kral Tabarna Hantili'nin mührü.

İç halkada: Kim onun (tabletin) sözünü değiştirirse, o ölecek!

II. Hantili'nin Boğazköy'de bulunan bağış tableti (Ch. Ruster'e göre Festschrift P. Neve)

11. Bir Hitit Kralının Kale Kumandanına Emirlerini İçeren Fermanı

[. . . . .] [gözetleme yer[leri . . . . .] ve [. . . .]'in istihkam kıtaları [. . . .] bıraksınlar! Sonra . [. . . . .] uzak tuts[un]lar! Sonra [. . . . .]

Gözetleme yerlerinin olan [. . . . .] Sonra gözetleyiciler yolları düzeltsinler! Düşmanın izine baksınlar! Sonra kale kumandanı iki günde bir kaledeki askerleri (ve) gözetleyicileri . . [. . . düşmanın izini sürmeye göndersin!] Yollar düzeltilmiş olduğundan gözetleyiciler düşmanın izini görünce, derhal haber getirsinler!

Kentleri(n kapılarını) içeriden kapasınlar! Sonra tarım işçileri sığır(ları), koyun(ları), at(ları) ve [eşe]k(leri) aşağıya bırakmasınlar! (Onları) korusunlar! Kale kumandanı (düşmandan yana) önde olan kaleler ile düşmanın yollarını sayılı tutsun (saysın) ve onları kayıtlı tutsun! (Kaydetsin!). Sonra bir yolu üç gözetleyici tutsun! Onların üstünde (de) üç çavuş dolaşsın!

(Kale kumandanı) kalelerinde bulunan askerleri saysın! Onları kaydetsin! İkinci, üçüncü (ve) dördüncü yerin (sıranın) çavuşlarını yer(in)de tanıyacak! Düşman vurduğu zaman (vurup kaçtığı zaman) askerler düşmanın izini üç gün süre ile takip etsinler! Yolları iki gün tutsunlar! Kim düşmanı öldürmezse, kale kumandanı (onu), ister ikinci sıradan, (ister) üçüncü sıradan, (ister) dördüncü sıradan bir çavuş (olsun), yakalasın ve onları Majestemin huzuruna göndersin!

Majeste yakında ise, kale kumandanı Majestenin huzuruna çabuk gelsin! Suçluları da (beraberinde) getirsin!

Yönetim bölgesinde bulunan ve . . . . olan müstahkem kentleri arkadan kontrol etsinler! (Düşman tarafında) önde olan ve düşmanın çabuk ulaştığı üsler (ile) kentleri [kal]e kumandanı . [. . . .]'ye kadar [. . . . . ko]rusun ve o içerde

[. . . . .]-sın! Genişliği altı? arş[ın(?) o]lsun. Ayrıca yağmur oluğu (?) (ve) saçak (?) ile çevrilmiş olsun. Saçak(?) boyu(?) önden altı arşın (?) olsun! Beş karış (dışarı) çıkmış olsun!

[. . . . .] inşa edeceksin ve . . . . [. .] . . [. .] alınmış olsunlar! Ayrıca yukarıda. . . . . [ar]şın (?) olsunlar! Kenti inşa etmeyi bitirinceye kadar alttaki kanal (?) altı arşın(?) olsun! Ayrıca dört arşın (?) olsun! [Kirli] su(yu?) yukarıya çıkarmayacak! (Temiz) [suyu] yukarıya . . . ile çeksinler (?)!

Sonra büyük kapılar (kent kapıları), bekçi kulubeleri (?) (kuleleri?), merdiven başları, [. .] kentler, kapılar sürgülü [ol]sunlar! Hiçbir şey ziyan olmasın! [Taş temel üzerine ?] kerpiç (duvar) örmeye [dikkat edilsin ya da benzeri] [üstüne sıva sıvansın!?] Sonra o (sıvanın üstü) düzeltilsin! Pürüzlü (kalan) çatı (sıvası yağmur yağdığında aşağıya) damlamasın!

İnşa ettiğin şehirde metal işçisi [.]. bir . . . . . inşa etsin! Sur duvarında [. . . .] büyük kapıların (sur kapılarının) içi ve dışı taş ile aynı biçimde [inşa edilsin!] Ayrıca sur duvarlarının içine kimse kaçm[asın!] İçerde kimse ateş yakmasın! (Taze) kerpiç duvara bir at, katır (ya da) eşek sahibini içeriye sık sık sokmasınlar!

Dışarıdan (ya da) yerli biri içeriye odun (ve) çıra sokmasın! Sur duvarını hiç kimse oturmak için kulanmasın! Surda [] hiç kimse ateş yakmasın! (Sura) hiç kimse at, ka[tır (ya da) eşek] sokmasın! Ayrıca kentte kanal künkleri kirletilmesin! Onlar her yıl temizlensin!

Kale kumandanı kentlerin surlarının (gereksinmesi için) yakacak odunları şöyle hazırlasın!: (Odunların) *kalınlığı* (?) on iki parmak olsun! Uzunluğu ise, bir arşın (?) dört karış olsun! . . . . . odunun *kalınlığı* (?) üç parmak olsun! Uzunluğu bir arşın (?) olsun! Taht (?) için (kral için) odunlar çok olsun! [. . . . .] . . . . . ve her şey çok olsun!

Ve içerde (depo) mühürlensin! Arkadan onları her yıl kontrol etsin (saysın) ve (eksiği) saraydan aşağıya koysun (tamamlasın)! Kralın evlerinin (resmi yapıların), sığır ahırlarının, mühürlü depoların eskiyen kısımlarının (sıvalarını) kazısınlar ve onları yeniden taze çamur (sıva) ile sıvasınlar ve onları ikinci kez tekrar yenilesinler!

Aşağıya dökülen sıvayı duvardan alsınlar! Sonra temel taşlarını göstersinler! Sonra harman yeri, samanlık, tapınak, ormanlardaki hamamlar, sebze bahçeleri (ve) bağlar iyice bakımlı olsunlar!

Hamamın ve saki evinin künkleri (kanalları), devşirilsinler! Onlara baksınlar! (Kirli) sudan tıkanmış olanları yukarıya doğru süpürsünler. Yönetim bölgende bulunan su birikintilerindeki kuşlar sağlıklı olsunlar!

Kale kumandanı hangi kente tekrar giderse, yaşlıları (ihtiyarlar heyetini), rahipleri, merhemli rahipleri (ve) "tanrı analarını" saysın ve onlara şöyle desin!: "Bu kentte Fırtına Tanrısına ya da diğer bir tanrıya ait olan herhangi bir tapınak şimdi dökülüyor. O mahvolmuş.

O, rahipler, tanrı anaları (ve) merhemli rahipler bakımından arkadan kontrol edilmedi. Şimdi onu arkadan kontrol edin! Onu yeniden yapsınlar!" O, eskiden nasıl inşa edilmiş ise, onu tekrar öyle inşa etsinler!

Ayrıca tanrılara saygı gösterilsin! Fakat Fırtına Tanrısına (en) çok saygı duyulsun! Eğer bir tapınağın (çatısı) akarsa, onu kale kumandanı ile kaymakam tekrar düzeltsinler! (Tamir etsinler!). Ya da Fırtına Tanrısının hayvan biçimli bir ritonu, ya da başka bir tanrının bir (kült) aleti yok olmuştur, onu rahipler, merhemli rahipler (ve) tanrı anaları tekrar yerine koysunlar!

Sonra kale kumandanı tanrı(lar)ın (kült) aletlerini kaydetsin ve onları Majesteme göndersin! Tanrıları(n bayramlarını) zamanında kutlasınlar! Hangi tanrının kutlama zamanı hangisi ise, onu o zaman kutlasınlar! Hangi tanrının rahibi, tanrı anası, merhemli rahibi yoksa, onu tekrar derhal tayin etsinler!

Ya da eski *huwaši* taşı (kült steli) [. . .] arkadan kontrol edilmemişse, şimdi arkadan onu kontrol edin! Onu yukarı kaldırsınlar! (diksinler!). Onun için eskiden hangi kurban (saptanmış) ise, onu ona versinler!

Kentte (kent yakınında), arkasında hangi pınarlar (varsa), o pınar(lar) için kurbanlar saptanmış ise, onları sunsunlar! (Onları) her zaman ziyaret etsinler! Hangi pınarın kurbanı yoksa (saptanmamışsa), onları öncelikle ziyaret etsinler! Orada onları ihmal etmesinler! Kurban saptanmış olan dağlara ve ırmaklara onları sunsunlar!

Sonra kale kumandanı, kaymakam (ve) ihtiyarlar heyeti dava kararlarını iyi bir biçimde versinler! Onları çözsünler! Eskiden ülkelerde cinayet suçunun kuralı nasıl ise, (onu uygulasınlar!) Hangi kentte (eskiden) öldürürlerse (ölüme mahkum ederlerse), onları öldürsünler! Hangi kentte sürgüne gönderirlerse, onları sürgüne göndersinler! Ayrıca kent arkadan yıkansın! (Temizlensin!) Ayrıca bildirilmiş olsun! Onu hiç kimse tekrar serbest bırakmasın! Kim onu tekrar serbest bırakırsa, onu *cezalandırmak gerekir* (?)

Tanrıları kutladıkları zaman, tanrıların önünde hiç kimse (uygunsuz) hareket etmesin! (Sarhoş (?) olmasın!) Bayram evinde hiç kimse (uygunsuz) davranmasın! Ayrıca rahiplere, "ustalara", merhemli rahiplere, tanrı analarına saygı gösterilsin! Rahipler, merhemli rahipler ve tanrı anaları tanrılara saygılı olsunlar! Eğer bir kimse ağaç tablet (ya da) (kil) tablet üzerinde mühürlü bir dava getirirse, kale kumandanı onu iyi bir biçimde karara bağlasın! Onu yoluna koysun! Eğer davayı *çözemezse*, onu Majestemin huzuruna göndersin!

Onu (davayı) efendisi(nin), kardeşi(nin), karısı?(nın), arkadaşı(nın çıkarı) için yürütmesin! Hiç kimse rüşvet almasın! Haklı bir davayı haksız çıkarmasın! Haksız (bir davayı) haklı çıkarmasın! Doğru ne ise, her zaman onu yap!

Hangi kente tekrar varırsan, bütün kentlileri bir araya çağır! Kimin davası varsa, onu karara bağla! Onu yoluna koy! Eğer bir adamın kölesinin, bir adamın cariyesinin (ya da) kimsesiz bir kadının davaları varsa, onlar için onu karara bağla! Onları yoluna koy! Orada bulunan Kaššiya askerlerine, Himmuwa askerlerine, Tagara[mma] askerlerine ve Išuwa askerlerine her bakımdan dikkat et!

Eğer (diğer bir bölgeden alıp getirilen) bir göçmen ülke içinde oturuyorsa, onu erzak (?), tohumluk, sığır ve koyun (tahsis etmek suretiyle) gözet! Ona peynir, ayran (?) ve yün temin et! Eğer göçmen ülkeden giderse, kim onun yerinde kalırsa, ona to[hum]luk ver! O (yeterli) tarla ile dolu olsun! (Ona bol miktarda tarla sağlansın!) Ona derhal veriyi(?) (hediyeyi?) sunsunlar!

[. . .] . . . bir silah adamının efendisi tarlaları, ormanı, bahçeyi [. . . . .] . . Sarayın efendisi sığır, koyun [. . . . .] ve sarayın . . . . . .

[. . . . . a]tl[ar . . . . . t]utsun! [. . . . .] sarayın [. . . . .] . .-tı . . [. . . . .] ve onu (?) . [. . . -]sın!

[. . . . .] . içeride . . . . . [. . . . .] . . . , duvarları iyi inş[a etsin! . . .] Ayrıca onları devamlı olarak su ile sula! Çayırı d[a s]u ile her zaman sula! Çayır otlanmasın! (Otlanarak bitirilmesin!).

Ayrıca üzüm [bağları] iyi[ce] işlenmiş (ve) bakı[lmış] olsunlar! Ayrıca . . . . . insanlar (?) yukarıya [. . . .] . olsunlar! Ay[rı]ca [kendi]sine ait bir konu ağır başmış o[lsun]!

(Başka yerlerden uzaklaştırılıp getirilen) göçmenlere ekin ektikleri zaman kale kumandanı [her b]akımdan dikkatli olsun! Eğer (onlardan) biri söyle derse: "Bana tohumluk ver! Onu tarlama ekeceğim! Sonra (hasat zamanı) (ekin) yığını (olarak) yığacağım! (Bu konu) üstüne kale kumandanı dikkatli olsun! Hasat zamanı olunca, (göçmen) o tarlayı biç[sin] (ve aldığı tohumluğu teslim etsin)!

Kaybolan bir silah adamının boş olan tarlaları (eğer onlar ona) hediye (?) (olarak verilmiş ise), onların hepsi senin tarafından kaydedilmiş olsun! Göçmenler verdikleri zaman, ona (gideceği ?) y[er]i derhal göstersinler! Araziye sevkedilmiş olanlara inşaat konusunda dikkatli ol! O, iyi inşa edilmiş olsun!

(Tarım?) işle[ri] konusunun arkasında [o]l (?)! . . . . . b[u d]a . . . . . olsun! Bitki[de(?) .] . . . . . [. . .] Genişliği on (?) arş[ın (?)] o[l]sun! Eğer tapınak [. . .] ya[kın is]e, dört arşın(?) olsun!

[. . . . . at]lar [. . . . .] bronz kama [. . . . . br]onz, yaylar [. . . . . o]kl[ar], ... [. . . . .] o[ls]un!

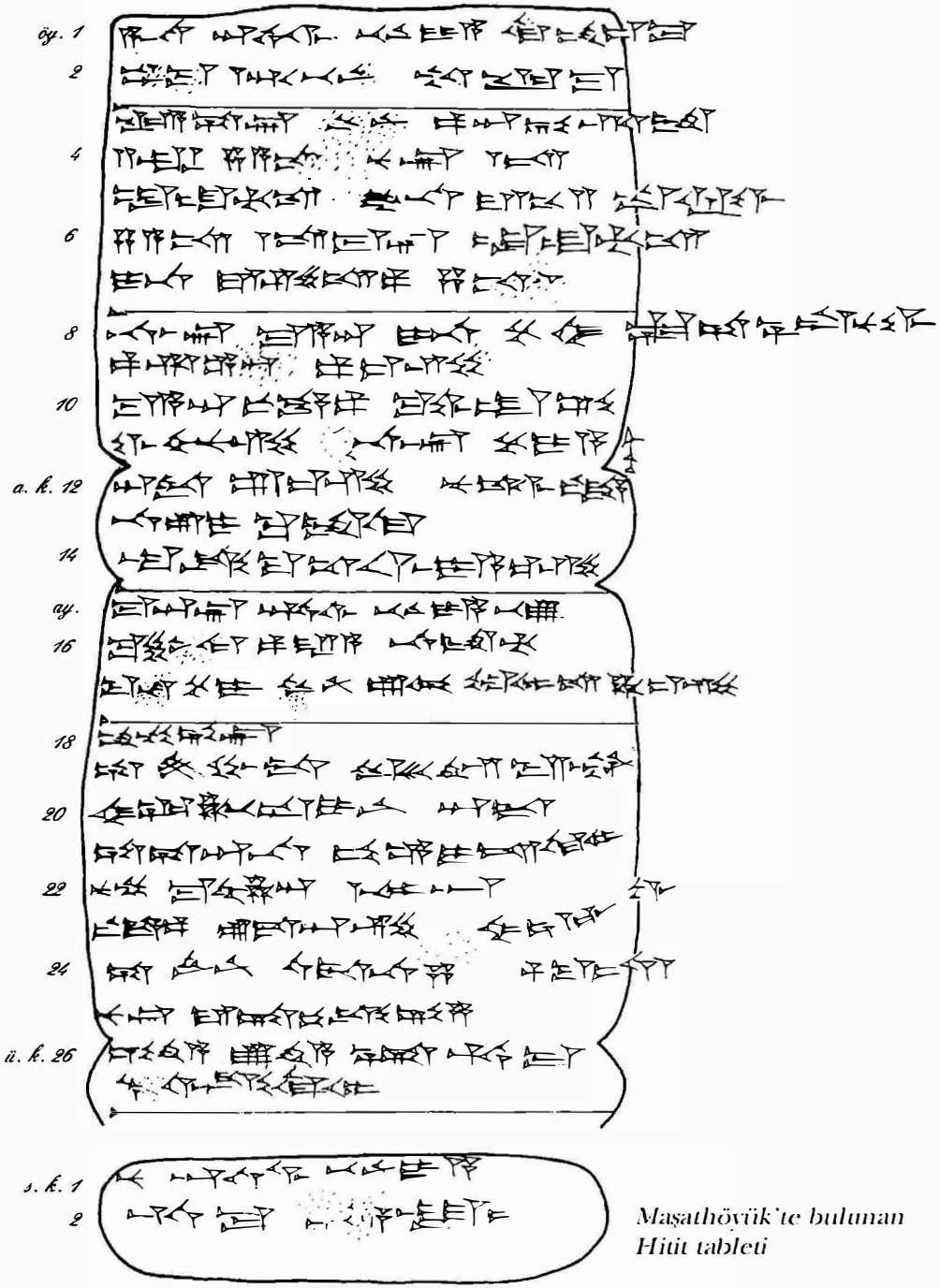
[. . . . .] . askerler, onlar okdanlıklar, [. . . .], kalkanlar, başbağları (?), ve . . . . . ile [techiz edilmiş ve i]yileştirilmiş olsun! Ve on(lar)ı [kale kumandanı (?)] her zaman karş(ısın)da görsün! (Onları teftiş etsin!?)

[. . . . .]. yaşlı (kişi), araba savaşçısının atları, [. . . . .] ekmek (ve) bira koymasınlar! [. . . . .] . Eğer olmazsa, [. . . . .] . yakalarlar ve . . . . . olan istihkam askerleri [. . . . .]sın! Kale [kumandanı? . . .] yapar.

Yönetim bölgende bulunan saraylar (hükümet konakları?) ile hakimiyet(im)e ait yapılar, (resmi yapılar), (onların durumunu) araştır! Ya biri bir şeye zarar vermiştir, ya da biri bir şeyi almıştır (çalmıştır), ya da biri bir şeyi satmıştır, ya da biri anbarı (zorla) açmıştır, ya da biri kralın sığırını öldürmüştür (kesmiştir), ya da anbarların (içindekileri) yemiştir (yiyip bitirmiştir) ve suça ait ağaç tabletleri (ağaç tabletler üzerindeki kayıtları) yok etmiştir. Onları arkadan kontrol et! (Ve gereğini yap!)

Ya da biri uşakların bir şeyini almıştır. Kale kumandanı onu yakalasın! Onu Majestemin huzuruna göndersin! Kışın kralın sığırlarına dikkat etsin! Kışın ve yazın suç (konusunun) arkasına düş! Yiyecek kaplarının yerleri düzgün durumda (temiz durumda) olsun(lar)! Toz (?) (kir?) alınmış olsun! . . . evi inşa edilmiş olsun!

Ayrıca sebze bahçelerini, kırlardaki bahçeleri kontrol altında tut! Onlar(ın etrafı) çit ile sarılsın! Sığırlara tımar evinin hissesi (evinden düşen hisse) ne ise, onlar o hisseyi yesinler! Felaket esnasında . . . [. . .] i[le . . .] Kim onlara felaket için verirse (yardım ederse?) - . . . . . .

Maşathöyük'te bulunan Hitit tableti

12. Maşathöyük'ün Boğazköy Tabletlerinde Geçen ve Tahkim Edilmiş Bir Askeri Üs Olarak Kullanılan Tapigga Kenti Olduğunu Keşfetmeye Yarayan Maşat Mektubu

Mektup yazıcı Adadbeli tarafından Hitit Kralı III. Tuthaliya'ya yazılmıştır:

Majeste'ye, efendime, söyle! Kulun Adadbeli şöyle (der):

İşte, düşman kitle halinde iki yerde (sınır) aştı. Bir aşiret kıtası İšteruwa'da, diğer bir aşiret kıtası Zišpa'da (sınırı) geçti.

O, Šakaddunuwa dağı ülkesine, öte yana gittiği zaman, herhangi bir suretle geri dönerse, ülkeye girer. Onun arkasından henüz hiçbir şey görünmüyor.

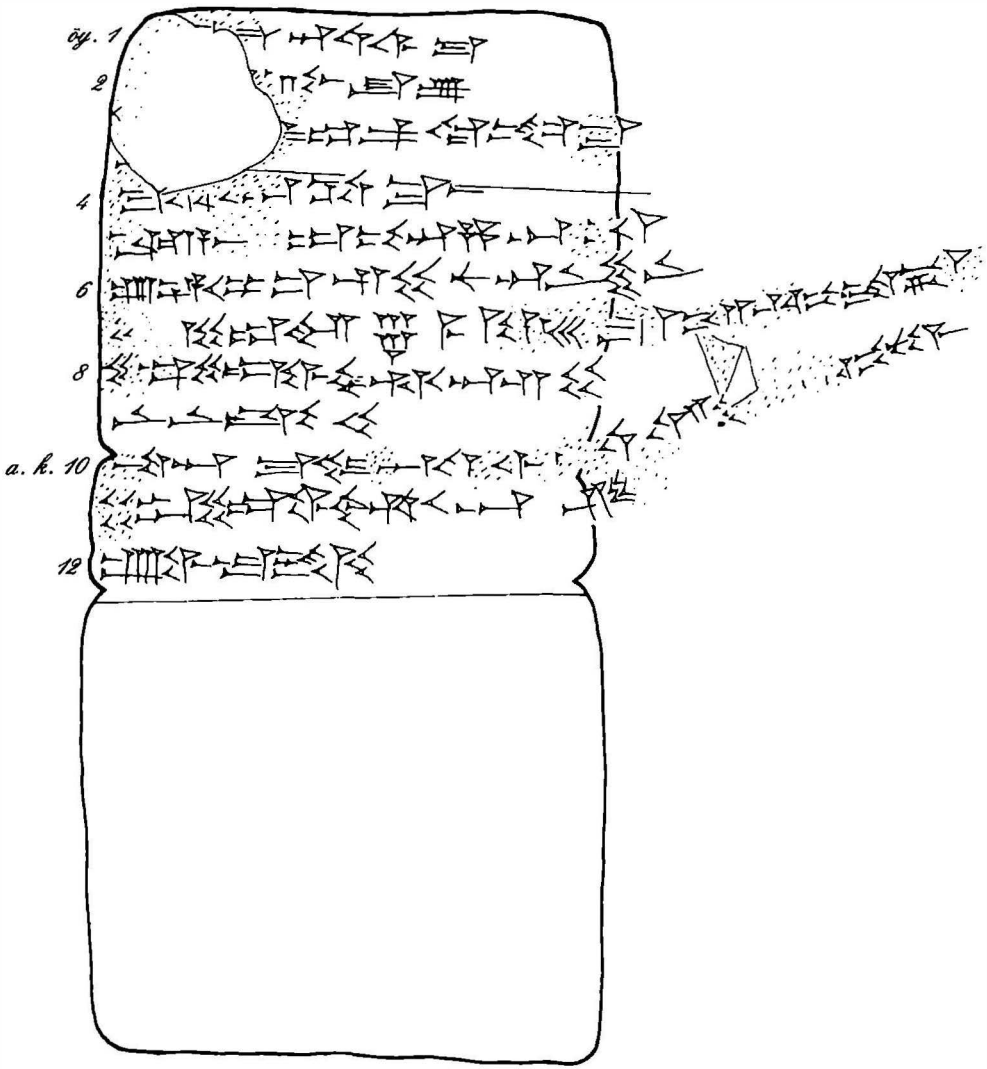
Majeste, efendim, sen herhangi bir komutan gönderebilirsen, düşman ülkeye zarar vermeyebilir.

Ben uzun yolun gözcülerini Hapidduini dağına kalmaya gönderiyorum. Bana "dağ düşman bakımından temizdir" haberini getirdikleri zaman Tapigga'dan sığırları ve koyunları duruma göre aşağıya bırakacağım.

Majeste, efendim, (bunu) böyle bil!

Maşathöyük'te bulunan bir mektup üzerindeki III. Tuthaliya ile kraliçe Šatatuhepa'nın mührü

Hitit Büyük kralının Maşat'ta bulunan askeri komutana mektubu

13. Maşathöyük'te (Tapigga'da) Bulunan Šapinuwa Kenti (Ortaköy) İle İlgili Mektuplar

Majeste mektubu:

Majeste şöyle (der):

(G)aššu'ya (ve Pip)appa'ya söyle!

Bu mektup size ulaşınca, o 1701 Išhupitta askerini süratle harekete geçirin ve iki gün içinde süratle Majestemin önüne Šapinuwa'ya getirin!

Kikaršа'nın Maşat'ta (Tapigga'da) görev yapan Tahazzili'ye mektubu:

Kikaršа şöyle (der):

Sevgili kardeşimin huzurunda her şey iyi olsun! Tanrılar sizi iyilikle korusunlar!

Bana yazdığın kör adamlar ile ilgili konuya gelince, kör adamların hepsini Šapinuwa'ya götürdüler. Burada (yalnız) 10 kör adamı değirmenlerde bıraktılar. Onlardan sordum. Senin adları ile yazdığın körlerden hiçbiri burada değil. Yazdığın zaman Šapinuwa'da Šarpa'ya yaz! Körlerin hepsi oradadır.

İşte Aššuwarrae konusunu Ma(jes)te'ye yazmaya devam edeceğim! Onun hakkında bana tekrar bir şey (yaz)mayacaksın! Pišsumupaššі'de tuttukları Aššuwarrae'yi, onu Majeste yönlendirdiğine göre, onu neden geri vermiyorsunuz? Onu geri vermeyecekseniz bana yazın! Onu (o konuyu) saraya yazayım.

Sevgili kardeşim Adadbeli'ye söyle! Kardeşin İlitukulti şöyle (der):

Senin yanında her şey iyi olsun! Tanrılar seni iyilikle korusunlar!

Sevgili kardeşim selamını sana her zaman yazıyorum! Sen ise, selamını hiçbir zaman tekrar yazmadın.

Šapinuwa'da görev yapan ve yüksek rütbeli bir memur olan Šarpa'nın Tapigga'da görev yapan kale kumandanına ve diğer bir görevliye mektubu:

Šarpa şöyle (der):

Kale kumandanına ve Tarḫuni'ya söyle!

İşte kör adamlar Šapinuwa'dan değirmenden kaçtılar. Onlar oraya geldiler! (B)u mektup size (u)laşınca, körleri yakalayın! Onları (sa)limen (geri getir)in!

(Eğer) düşman ülkeye girerse, (çok koru)nmuş (olun!)

Šapinuwa'da görev yapan Šarpa'nın Tapigga'da görev yapan Zaldumanni'ye ve Huilli'ye mektubu. Tabletin ikinci kısmında muvakkaten Šapinuwa'da bulunan katip Tarhunmiya'nın Tapigga'da görev yapan Pallanna'ya (ve eşi) Manni'ye yazdığı anlaşılıyor:

Šarpa şöyle (der):

Zaldumanni'ye ve Huilli'ye söyle!

İşte Tarḫunmiya'nın evi ve davaları konusunda size (daha önce) bir ağaç tablette yazdığım gibi Tarḫunmiya'nın evine göz atın! Sonra davalarını karara bağlayın ve onları yoluna koyun!

İşte Tarḫunmiya bana şöyle dedi: "UDU-Šiwali ile Yarappiya bana zarar verdiler!"

Onları orada içeri tıkın! Onları sorgulayın! Ayrıca buraya gönderin! Majestenin huzuruna gittiğim zaman onları (yanımda) götüreceğim!

(Tarhunmiya) bana (şöyle) dedi:

"UDU-Šiwali savaş araba(mı) koşuyor ve onu kırıyor". O arabayı tekrar iyi duruma getirsin!

Sevgili babam Pallanna'ya ve sevgili kız kardeşim Manni'ye söyle: Sizin yanınızda her şey iyi olsun! Bin tanrılar sizi iyilikle korusunlar!

Bana selamı(nızı) her zaman yazın! Ayrıca sevgili babam evime göz atın!

Maşathöyük'te bulunan orta Hitit Çağı'na ait bir hiyeroglif mührü

Maşathöyük'te Bulunan, Hattuša'daki Saray'da Görevli Hattušili Adındaki Yüksek Bir Bürokratın, Kale Kumandanı Himuili'ye Gönderdiği, Hattuša'da Görevli Katip Tarhunmiya'nın Maşat'ta Bulunan Evine Verilen Zarar İle Konan Yükümlülüklerden Şikayeti ve Tehdidi İçeren Mektubu:

Aynı tablette katip Tarhunmiya da kale kumandanına kendisi yazarak aynı konularda ricada bulunmakta ve kendisinin Hattuša sarayındaki önemini vurgulamaktadır. Katip Tarhunmiya ile ilgili konular üzerinde diğer bir Maşat mektubunda durulmaktadır.

Hattušili şöyle (der): Sevgili kardeşim Himuili'ye söyle: Senin yanında her şey iyi olsun! Tanrılar seni hayatta tutsunlar! Onlar seni iyilikle korusunlar!

Sevgili kardeşim, sana ait her zaman yazdığım konularımı saraya kendim söylemek istemiyorum. Sana tekrar rica ediyorum.

Senin yönetim bölgende (Hattuša'daki) katibe ait bir ev var. Senin (ken)tinde (ona) diğer (insanlar) zarar veriyorlar. Katibe ait tımar ve imece yükümlülüklerini o orada neden taşıyor? Şimdi gözlerini aç! Ona zarar vermesinler! Eğer olmazsa, geleceğim ve onu saraya bildireceğim!

Efendim Himuili'ye, birinci efendime, söyle! Oğlun Tarhunmiya şöyle (der): Efendimin huzurunda her şey iyi olsun! Tanrılar seni hayatta tutsunlar! Onlar seni iyilikle korusunlar!

Efendi, (benim) efendim, (oradaki) evime göz at! Ona zarar vermesinler! Ayrıca benimle ilgili davaları karara bağla! Onları yoluna koy! Ayrıca evimin önüne (bir) jandarma koy! Ona ülke adamları (ile) kent adamları zarar vermesinler!

Ayrıca benim orada hiçbir zaman tımar ve imece yükümlülüğüm yoktu. Şimdi bana kent adamları tımar ve imece yükümlülüğü koydular. Efendi(m) (eskiden) tımar ve imece yükümlülüğüne tabi olup olmadığını ülke adamlarına sor!

Efendi(m) senin gönderdiğin habercileri, onları ben dışarıya (geri) gönderiyorum. (Savaş) atları ve savaş arabaları konusunda yazdıklarının (iz)ini sarayda ben sürüyorum.

Katip Tarhunmiya'nın Günümüzden 3500 Yıl Önce (Hattuša'dan) Maşat'a (Tapigga'ya) Gönderdiği Bir İyi Dilekler Mektubu. Tabletin Sonunda Katip Tarhunmiya Maşat'taki Katip Uzzu'ya Hitap Ediyor:

Sevgili babama, efendime ve sevgili annem, hatunuma oğlun(uz) Tarhu(nmi)ya şöyle (der):

Efendimin huzurunda her şey iy(i) olsun! Sizi bin tanrılar hayatta tu(ts)unlar! Senin (sizin) etrafını(zı) elleri (kolları) ile (korumak için) iyice sarsınlar! Seni (sizi) korusunlar!

Sana (size) yaşam, sağlık, dinçlik, u(zun) yıllar, tanrıların sevgisini, tanrıların yumuşaklığını, içinize sevinç versinler! Tanrılardan mur(ad)ın(ız) ne ise, onu versinler!

Sevgi(li) babam bana selamını her zaman (y)az! Hanh(ana'daki) saraydan (. .) . . . (. . .) verdiler . (. . . . .) gönderdikleri zaman durum nas(ıl ise, bana) her şeyi ya(z!)

Tarhunmiya şöyle (der)

Sevgili kardeşim Uzzu'ya söyle! Tanrılar seni iyilikle korusunlar!

Bu tableti efendim Pa(ll)ann(a)'nın ve hatunumun önünde yüksek sesle iyice oku! Onlar bana selamımı geri yazsınlar! (Selamıma karşılık versinler!)

Maşat'ta bulunan orta Hitit Çağı'na ait bir hiyeroglif mühür baskısı

14. I. Šuppiluliuma'nın İkinci Suriye Seferinden Sonra, Vasalı Suriye'nin Batısında Lazkiye'nin 11 km. Kuzeyinde Bulunan ve Zengin Bir Ticaret Devleti Olan Ugarit'in (Günümüzde Ras Şamra) Kralı Niqmandu İle Yaptığı Antlaşmanın Ras Şamra Kazılarında Bulunan Metni

Hatti ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Majeste Šuppiluliuma şöyle (der): Mukiš (Hatay bölgesi) Kralı Itur-Addu, Nuhaše (günümüzde Qal'at el - Mudig bölgesi) Kralı Addu -nerari ve Niya (Hama ile Haleb arası) Kralı Agi-Tešup efendileri Büyük Kral Majestem'den (vasallıktan) ayrıldıkları zaman askerlerini topladılar, Ugarit (krallığının) kentlerini aldılar, Ugarit Kralı Niqmandu'nun (tebasını) yağmalayarak alıp götürdüler ve Ugarit ülkesini tahrip ettiler!

Bunun üzerine Ugarit Kralı Niqmandu Büyük Kral Šuppiluliuma'ya baş vurdu ve şöyle yazdı: "Majeste, Büyük Kral, efendim, beni düşmanlarımın elinden kurtarsın! Ben efendim Majeste Büyük Kralın hizmetkârıyım! Efendimin düşmanına karşı düşman, efendimin müttefiki ile ittifak içindeyim. (Bu) krallar (çıkarları için) beni sıkıştırıyorlar!" Büyük Kral, Niqmandu'nun bu sözlerini işitti; Büyük Kral Suppiluliuma prensleri ve büyükleri, askerleri (ve) (araba savaş)çıları ile birlikte Ugarit'e gönderdi . . .

Tabletin kırık satırlarında durumun Hitit ordusu tarafından düzeltildiği bildirilmekte ve Niqmanda'nun Alalah'ta (Tel Atçana'da) Šuppiluliuma'yı saygı ile selamlamasından söz edilmektedir. Diğer bir tablette şöyle denmektedir:

Ve (Büyük Kral Šuppiluliuma) Niqmandu'nun sadakatini gördü.

Şimdi Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Šuppiluliuma Ugarit Kralı Niqmandu ile şöyle bir antlaşma yaptı: Eğer gelecekte Nuhaše'den ya da Mukiš'ten ya da diğer ülkelerden, ülkelerinden giden kaçaklar Ugarit'te Ugarit kralının hizmetine girerlerse, diğer bir ülkenin kralı Ugarit kralı Niqmandu'nun (ve sonra) oğullarının ve torunlarının buyruğu üzerine onları almasın! Majestem Büyük Kral bu antlaşmayı uzun zaman yürürlükte kalmak üzere yaptı.

Ayrıca bütün Ugarit sınırları, dağlar(ı), tarla(ları) ve arazi(si) ile birlik(te

Kırık bir kısımdan sonra:

Igari - Ayyali dağı(ndan) Hadamgi dağına kadar (yer adları . . .) itkitiya, Panistai, Nakhati, (Ha)lpi, Nana dağı, Šalma, Gulbata, Zamirti, Šulada, Maraili, Himuli.

Şimdi Hatti ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Šuppiluliuma bu (toprakları), kentleri ve dağları Ugarit Kralı Niqmandu'ya, oğullarına ve torunlarına mühürlü bir ferman ile verdi. Sonsuza dek Niqmandu düşmanımla düşman, müttefikim ile müttefik olacak! O, efendisi Majestem Büyük Kral için çok çaba harcadı, ve o Hatti ülkesi ile antlaşmayı ve ittifakı koruyor: Majeste Büyük Kral Niqmandu'nun sadakatini gördü.

Kim bu antlaşma tabletinin sözlerini değiştirirse, (ona lanet olsun!). Bin tanrılar (bu sözleri) tanısınlar (tanıklık etsinler): Göğün Fırtına Tanrısı, Göğün Güneş Tanrısı, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Kizzuwatna'nın Tanrıça Hepat'ı, Alalah'ın (Tel Atçana) İštar'ı, Nubanni'nin Tanrıça Ningal'ı, Hazzi dağının Fırtına Tanrısı.

Ödenecek Haracın Saptanması

Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral Majeste Šuppiluliuma şöyle (der):

Nuhaše'nin bütün kralları ve Mukiš kralı efendileri Büyük Kral Majesteme karşı baş kaldırdıkları zaman Ugarit kralı Niqmandu majestemle müttefik kaldı ve isyan etmedi. Nuhaše kralları ve Mukiš kralı, Ugarit kralı Niqmandu'yu sıkıştırdılar. Şöyle (dediler): "Neden bizimle birlikte Majesteye karşı isyan etmiyorsun?" Ama Niqmandu efendisi Majesteme Büyük Krala karşı düşmanlığı reddetti ve Majeste Büyük Kral, Niqmandu'nun sadakatini gördü. Şimdi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Šuppiluliuma Ugarit Kralı Niqmandu ile şöyle bir antlaşma yaptı:

Efendin Majestem Büyük Krala (ödeyeceğin) haraç bü(yük şekel ölçüsünde) 12 Mana 20 şekel altın, 1 Mana ağırlığında bir altın kupa başlıca haraçtır. 4 keten giysi, bir büyük keten giysi, 500 şekel mavi erguvan yün, 500 şekel kırmızı erguvan yün efendisi Büyük Kral Majestem için.

30 (şekel) ağırlığında bir altın kupa, bir keten giysi, 100 (şekel) mavi erguvan yün, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün kraliçe için.

30 (şekel) ağırlığında (bir) altın kupa, bir keten giysi, 100 (şekel) mavi erguvan yün, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün veliaht için.

30 (şekel) ağırlığında bir gümüş kupa, bir keten giysi, 100 (şekel) mavi erguvan yün, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün başyazıcı için.

30 (şekel) ağırlığında bir gümüş kupa, bir keten giysi, 100 (şekel) mavi erguvan yün, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün . . . için.

İkinci . . . için ayrı şeyler.

Bir keten giysi, 100 (şekel) mavi erguvan yün, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün vezir için.

Bir gümüş kupa, bir keten giysi, 100 (şekel) kırmızı erguvan yün, 100 (şekel) mavi erguvan yün . . . için.

Efendisi kralın, Majestemin büyükleri arasında (başka haraç kabul edecek) kimse yoktur. Niqmandu haracını getirdiği gün (başka) bir hediye getirmekle yükümlü değildir.

Majestem Büyük Kral, Niqmandu'nun kendisi gelip efendisi Büyük Kral Majestemin ayaklarına kapandığı zaman onun sadakatini gördü. Efendisi Büyük Kral Majeste ona bu antlaşmayı yaptı: Bu tablette yazılan şeylere gelince, (onları) bin tanrılar tanısınlar (tanıklık etsinler): Göğün Güneş Tanrısı, Arinna kentinin Fırtına Tanrısı, Göğün Fırtına Tanrısı, Hatti'nin Fırtına Tanrısı (onu) tanısınlar! Kim bu tabletin sözlerini değiştirirse, (ona lanet olsun!).

Mühürler üzerindeki yazıtlar:

Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Šuppiluliuma'nın mührü.

Babil kralının kızı, Büyük Kraliçe Tawananna'nın ("kadın hükümdar") mührü.

15. I. Šuppiluliuma'nın Mitanni Kralı Tušratta'yı Yendikten ve Bağımsız Mitanni Devleti'ni Ortadan Kaldırdıktan Sonra Mitanni Tahtına Oturttuğu Tušratta'nın Oğlu Mattiwaza İle Yaptığı Antlaşmadan İki Bölüm

Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral ben Majeste Šuppiluliuma savaşa gittim. Kral Tušratta'nın büyüklük taslaması yüzünden Fırat'ı geçtim ve Išuwa ülkesine saldırdım. Išuwa ülkesini ikinci kez yendim ve onları yönetimim altına aldım. Babam zamanında Išuwa ülkesine geçen Gurtališša askerlerini, Arawanna askerlerini, Zaziššа ülkesini, Tegarama (Gürün) ülkesini, Timmina ülkesini, Haliwa'nın dağlık bölgesini, Karna'nın dağlık bölgesini, Turmitta askerlerini, Alha ülkesini, Hurma ülkesini, Harana'nın dağlık bölgesini, Tegarama (Gürün) ülkesinin yarısını, Tepurziya askerlerini, Hazga askerlerini, Armatana askerlerini, bu askerleri ve bu ülkeleri yendim ve oraları Hatti ülkesi için tekrar fethettim. Zapt ettiğim (bu) ülkeleri serbest bıraktım ve kendi yerlerinde kaldılar. Serbest bıraktığım bütün insanlar kendi halklarına döndüler ve Hatti ülkesi onların yerlerini aldı.

Ben kahraman Fırtına Tanrısının sevgilisi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Majeste Šuppiluliuma, Alše ülkesine (yukarı Dicle bölgesi) ulaştım ve bölgenin merkezi Kutmar'ı (Batman suyunun doğusu) zapt ettim. Alše'li Antar-atal'a orasını hediye olarak verdim. Bölge merkezi Šuta'ya (Dicle ile Habur arasındaki dağlık bölgede) gittim ve onu altüst ettim Wassukanni'ye vardım. Bölge merkezi Šuta'nın sakinlerini sığır ve koyunları ile ve değerli eşyaları ile birlikte alıp Hatti ülkesine getirdim. Kral Tušratta kaçtı, savaşta benim karşıma çıkamadı.

Geri döndüm (batıya döndüm) ve (tekrar) Fırat'tan geçtim. Halpa (Halep) ülkesini ve Mukiš (Hatay) ülkesini yendim. Neya kralı Takuwa Mukiš ülkesinde barış dilemek üzere önüme geldi. Fakat Takuwa'nın yokluğunda kardeşi Akit-Tešup Neya ülkesi (ve) Neya kenti halkını isyan etmeleri için kandırdı. Akit-Tešup Mariyannu'lardan (Mitanni asilzadeleri) Hišmiya, Aširi, Zulkiya, Utria ve Niruwa ile komploda anlaştılar. Araba savaşçıları ve piyade askerleri ile Arahti kralı Akiya ile birlikte savaşmaya karar verdiler. Arahti'yi işgal ettiler (ve bana karşı) isyan ettiler ve şöyle dediler: "Hatti ülkesinin kralı,

Büyük Kral ile savaşalım". Ben, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral onları Arahti'de yendim. Arahti Kralı Akiya'yı tutsak aldım. Akuwa'nın kardeşi Akit-Teŝup'u ve Mariyannu'larını, onların hepsini, varlıkları ile birlikte (alıp) Hatti ülkesine getirdim. Qatna'yı (günümüzde Mişrife) da varlıkları ile (alıp) Hatti ülkesine götürdüm.

Nuhaŝŝi ülkesine (Halepin güneyi ile Asi ırmağı arasındaki bölge) gidince, o bölgedeki bütün toprakları fethettim. Šarrupŝi'yi kötü bir ölüm buldu. Annesini, kardeşlerini ve oğullarını tutsak yaptım ve onları Hatti ülkesine götürdüm. Hizmetkârı Takib-šarri'yi Ukulzat'a kral yaptım. Apina'ya (Şam civarı) gittim. Kinza (Kadeş) ülkesi ile savaşacağımı hiç düşünmemiştim. Šutatarra oğlu Aitakama ve araba savaşçıları ile birlikte bana karşı savaşmak üzere geldiler. Onları yendim. Abzuya'ya geri çekildiler. Abzuya'yı kuşattım. Šutatarra'yı oğlu, Mariyannu'ları, kardeşleri ve sahip oldukları her şey ile birlikte tutsak aldım ve onları Hatti ülkesine götürdüm. Sonra Apina ülkesine yöneldim. Apina Kralı Ariwanahi, büyükleri Wambadura, Akparu ve Artaya ile birlikte benimle savaşa geldiler. Onların hepsini, ülkeleri ve sahip oldukları her şey ile birlikte (tutsak aldım) ve onları Hatti ülkesine götürdüm. Tuŝratta'nın büyüklük taslaması yüzünden bütün bu ülkeleri yalnız tek bir yılda istila ettim ve onları Hatti ülkesi için fethettim. Bir yandan Niblani (Lübnan) dağını, diğer yanda (da) Fırat ırmağını sınır yaptım.

Bu tabletin bir nüshası, Arinna'nın Güneş Tanrıçası krallığı ve kraliçeliği yönettiğinden Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın önüne (tapınakta heykelinin önüne) kondu.

Diğer bir nüshası Mitanni ülkesinde Kahat kentinin Kurinnu (tapınağının?) efendisi Teŝup'un önüne kondu. O, belli aralıklarla Mitanni kralının ve Hurri'lilerin önünde okunacak! Kim bu tableti Kahat'ın Kurinnu'sunun efendisi Teŝup'un önünden kaldırırsa ve onu gizli bir yere koyarsa, (ya da) onu kırarsa, ya da tabletin sözlerini birine değiştirtirse - bu antlaşmanın yapılışında tanrıları toplanmaları ve tarafların tanrılarını hazır bulunmaları, işitmeleri ve tanıklık etmeleri için çağırdık: Hatti ülkesinde krallığı ve kraliçeliği yöneten Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün efendisi Güneş Tanrısı, Hatti ülkesinin efendisi Fırtına Tanrısı, (Fırtına Tanrısının kutsal boğaları) Šeri ve Hurri, Nanni ve Hazzi (Cebel El Aqra) dağları, KI.LAM'ın (pazar yeri fiyatının?) efendisi Fırtına Tanrısı, Ordu'nun efendisi Fırtına Tanrısı, yardımın efendisi Fırtına Tanrısı, Pattiyarik kentinin Fırtına Tanrısı, Nerik kentinin Fırtına Tanrısı, tepelerin (?) efendisi Fırtına Tanrısı, Halpa'ın (Halep) Fırtına Tanrısı, Lihzina kentinin Fırtına Tanrısı, Ša-

muha kentinin Fırtına Tanrısı, Hurma kentinin Fırtına Tanrısı, Šaressa kentinin (Sivas bölgesinde Kuşaklı), Šapinuwa kentinin Fırtına Tanrısı (Çorum, Ortaköy civarı), Hissashapa kentinin Fırtına Tanrısı, Tahaya kentinin Fırtına Tanrısı, . . . 'nın Fırtına Tanrısı, Kizzuwatna ülkesinin (Çukurova ve kuzeyi bölgesi) Fırtına Tanrısı, Uda kentinin Koruyucu Tanrısı, Hatti'nin Koruyucu Tanrısı, Karahna kentinin Koruyucu Tanrısı, Tanrı Zithariyaš, Tanrı Karziš, Tanrı Hapantalliyas, Kır(lar)ın Koruyucu Tanrısı, Tanrıça Lelwani, Tanrı Ea, Tanrıça Damkina, Tawiniya kentinin Tanrı Telepinu'su, Hanhana kentinin (Çankırı güneyinde İnandık) Savaş Tanrıçası Istar, Tanrı Aškašipa, (ekin tanrısı) Halki, yeminin efendisi Ay Tanrısı, yeminin kraliçesi Tanrıça İšhara, göğün kraliçesi Hepat, Halba kentinin Hepat'ı, Uda kentinin Hepat'ı, Kizzuwatna ülkesinin Tanrıça Hepat'ı, Savaş Tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$, Hatti'nin Savaş Tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$, İllaya kentinin Savaş Tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$, Arziya kentinin Savaş Tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$, Tanrı Yarriš, Zappanaš, Hassammeliš, Hurma kentinin Tanrı Hantidassuš'u, Šamuha kentinin Tanrı Apara'sı, Ankuwa (Alişar) kentinin Tanrıça Katahha'sı (kraliçesi), Katapa kentinin Tanrıça Katahha'sı (kraliçesi), Tahurpa kentinin Tanrıça Mamma'sı, Dunna kentinin Tanrı Hallara'sı, Hupišna kentinin (Konya Ereğlisi) Tanrıça Huwaššana'sı, Landa kentinin "Bayanı", Landa'nın Kuniyawanniš'i, Lulahhi (ve) Hapiri Tanrıları, Hatti ülkesinin bütün erkek (ve) kadın tanrıları, Kizzuwatni ülkesinin erkek (ve) kadın tanrıları, yeraltı tanrıları, Tanrı Nara, Tanrı Namšara, Tanrı Minku, Tanrı Amminku, Tanrı Tuššši, Tanrı Ammizadu, Tanrı Alalu, Tanrı Anu, Tanrıça Antu, Tanrı Enlil, Tanrıça Ninlil, Belat-Ekalli, dağlar, ırmaklar, Dicle (ve) Fırat, gök ve yer, rüzgârlar (ve) bulutlar, göğün ve yerin efendisi Tešup, Ay Tanrısı Kušuh, Güneş Tanrısı Šimigi, Göğün ve yerin efendisi, Harran'ın Ay Tanrısı, Kahat'ın Kurinnu'sunun efendisi Tešup, Gurta kentinin . . . - si, Uhušuman kentinin efendisi Tešup, Hikmetin (bilginin) efendisi Ea-Šarru, Tanrı Anu, Tanrıça Antu, Tanrı Enlil, Tanrıça Ninlil, ikiz tanrılar Mitra ve Uruwana (Varuna), İndar (İndra), Nasatiyana tanrıları, yeraltı suları, Tanrı Šama(n)minuhi, Wassukkanni kentinin efendisi Tešup, İrrite kentinin (tapınağı?) *kamarri*'nin efendisi Tešup, Šuta kentinin tanrısı Partahi, Tanrı Nabarbi, Tanrı Šuruhi, Yıldız tanrı Assur, Tanrı Šala, Tanrıça Belat-Ekalli, Tanrıça Damkina, Tanrıça İšhara, dağlar ve ırmaklar, göğün tanrıları ve yerin tanrıları; - bu antlaşmanın sözlerinin sonunda onlar hazır bulunsunlar! İşitsinler ve tanık olsunlar! Eğer sen, prens Maltiwaza ve siz Hurrililer bu antlaşmanın sözlerini uygulamazsanız, yeminlerin sahibi

olan tanrılar (seni) Mattiwaza'yı, (sizi) Hurri'lileri ve ülkenizi karılarınız ve sahip olduğunuz her şeyle birlikte yok etsinler! (Sizleri) Malt (bitkisini) kabuğundan (çeker gibi) çeksinler! Nasıl bir pupuwahi'den (kısır bir kişiden?) bir bitki (tohum?) çıkmazsa, senin de Mattiwaza alacağın ikinci bir kadından, siz Hurri adamları karılarınızdan, çocuklarınızdan ve ülkenizden tohum (*çocuklarınız*) olmasın! Tarafların bu tanrıları size sefalet ve fakirlik getirsinler! (Senin) Mattiwaza'nın tahtınızı devirsinler! Bu tanrıların huzurunda edilen yeminler seni Mattiwaza'yı ülkenizle birlikte kamışlar gibi kırsınlar! Senin adını ve alacağın ikinci bir kadından (doğacak) tohumu (çocuğunun adını) yeryüzünden kazısınlar! Ülken için Hurrililer arasında arıyacağın sürekli barış (yolları) tıkansın! Yer soğusun ve sen (soğuktan) uyuya kalasın! Ülkenizin toprağı sertleşmiş bir çamur deryası olsun ve sen içine düşesin ve hiçbir zaman (oradan) çıkamayasın! Senden Matiwaza'dan ve (sizlerden) Hurrililerden bin tanrılar nefret etsinler, ve sizleri kovalasınlar!

Diğer taraftan sen prens Mattiwaza ve (siz) Hurrililer bu antlaşmayı ve yemini uygularsanız, tanrılar seni Mattiwaza'yı Hatti ülkesinin kızı (olan) karınla, onun çocukları ve torunları ile ve (sizi) Hurrilileri karılarınız, çocuklarınız, torunlarınızla ve ülkenizle birlikte korusunlar! Mitanni ülkesi eskiden ulaştığı yere geri dönsün, gelişsin ve genişlesin! Sen Mattiwaza ve Hatti ülkesinin Büyük Kralının kızından gelen oğulların ve torunların ve (siz) Hurrililer ebedi bir krallığa sahip olasınız! Babanın tahtı sürsün, Mitanni ülkesi sürsün!

16. I. Šuppiluliuma'nın Oğlu II. Muršili Tarafından Düzenlenen Yıllıklarından Mısır Kraliçesinin Mektubunu İçeren Kısmı

Babam Karkemiš ülkesinde aşağıda olduğu sırada Lupakki'yi ve Tarhundazalma'yı Amka ülkesine gönderdi. Onlar gittiler, Amka ülkesine saldırdılar. Yakaladıkları sivil halkı, sığır(lar)ı ve koyun(lar)ı babamın önüne geri getirdiler. Mısırlılar Amka ülkesine saldırıyı işitince, korktular. Ayrıca efendileri Niphururiyaš (=Tutankamon) öldüğünden dul (?) olan Mısır kraliçesi babama elçi gönderdi. Ona şöyle dedi: "Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Eğer sen bana bir oğlunu verirsen, o kocam olabilir. Bir hizmetkârımı hiçbir zaman alıp onu kocam yapmayacağım. Bundan çok korkarım." Babam bunu işitince büyükleri toplantıya çağırdı (ve şöyle dedi): "Böyle bir şey eskiden beri hiçbir zaman başımdan geçmedi." Bunun üzerine babam mabeyinci Hattušaziti'yi (şu sözlerle) Mısır'a gönderdi: "Sen git, kesin haberi (öğrenerek) bana geri getir! Belki beni aldatıyorlar. Belki efendilerinin oğlu vardır. Bana kesin haberi sen geri getir!" Hattušaziti Mısır ülkesinden geri gelinceye kadar babam sonunda Karkemiš kentini yendi. Onu yedi gün boyunca kuşattı. Ona karşı sekizinci günde saldırıya geçti. Onu sekizinci günde korkunç bir savaşta bir günde [aldı]. Kenti yenince, babam tanrılara saygılı olduğundan yukarı kalede [Tanrıça Kubaba'nın] ve koruyucu tanrının [yakınına] kimseyi bırakmadı. [Tapınaklardan] hiçbirinin yakınına yaklaşmadı. O (onların önünde) eğildi. Tekrar [. . .] verdi. Aşağı şehri sivil halkı, gümüşü, altını (ve) bronz aletleri ile (birlikte) kaldırdı ve onları Hattuša'ya getirdi. Oradan alıp saraya getirdiği kişilerin sayısı üç bin üç yüz otuz kişi idi.

Hattu[ša'lıların alıp] getirdiği [kişilerin sayısı belli değildi.] Sonra oğlu Šarri-Kušuh'a Karkemiš ülkesini ve Karkemiš'in yönetimini verdi ve onu tek başına kral yap[tı.]

Karkemiš'i dü[zene sokunca,] Hatti ülkesine geri geldi. Hatti ülkesinde kışı [geçirdi.]

İlkbahar olunca, Hattušaziti Mısır ülkesinden geri geldi. Mısır'ın elçisi komutan Haniš de onunla birlikte geldi. Babam Hattušaziti'yi Mısır'a gönderdiği zaman ona şöyle emrettiğinden "Efendilerinin belki oğlu vardır. Belki beni aldatıyorlar. Oğlumu krallık için istemiyorlar" (dediğinden) babama Mısır kraliçesi mektubunda tekrar şöyle yazdı: "Neden öyle söyledin? 'Onlar beni aldatıyorlar.' Eğer oğlum olsaydı, kendimin ve ülke-

min küçük düşmesini başka bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle yazdın. Kocam olan (kişi) öldü. Oğlum (da) yoktur. Bir hizmetkârımı hiçbir zaman almayacağım ve onu kocam yapmayacağım. Ben başka bir ülkeye yazmadım, (yalnız) sana yazdım. Senin oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Bana bir oğlunu ver, o benim kocam Mısır ülkesinin (de) kralı (olsun)!" Babam iyi yürekli olduğundan kadının sözünü olumlu karşıladı ve oğul sorununu ele aldı.

7. tablet. (Konu) bitmedi. Bronz tablete henüz geçirilmedi.

Diğer bir tablette 6 - 12 satırlık bir boşluktan sonra Šuppiluliuma elçi Haniš'e şöyle söylüyor: "[Ben]. [. . . . .] iyi niyetli idim. [Bana] siz derhal kötülük yaptınız. [Geldi]niz (?). Benim Hurri ülkesinin kralından [aldı]ğım Kinza (Kadeş) adamına saldırdınız. Ben işitince, kızdım. Askerlerimi, arabalı savaşçılarımı ve komutanlarımı [dışarı] gönderdim. Onlar geldiler. [Sın]ır bölgeniz Amka ülkesine saldırdılar. [Amk]a [ülke]nize saldırınca, belki korktunuz, benden devamlı olarak oğlumu istiyorsunuz. Belki de [o, elinizde] rehine olacak. Onu [kral] yapmayacaksınız. Haniš babama şöyle (dedi): "Efendim bu [. . . . .] ülkemizin ayıbıdır. Eğer [kral(ımızın) bir oğlu] olsaydı başka bir ülkeye gelir miydik? Kendimize bir efendi ister miydik? Efendimiz olan Niphuririyaš (Tutankamon) öldü. Oğlu yoktur. Efendimizin hanımı kimsesizdir. (Siz) efendimizin oğlunu Mısır ülkesinde krallık için istiyoruz. Hakimemiz bayan için de onu kocası olarak istiyoruz. Ayrıca başka hiçbir ülkeye gitmedik. Yalnız buraya geldik. Efendimiz bize oğlunu ver !" - Böylece babam oğlu konusunu tekrar ele aldı. Babam (Mısır ile) antlaşma tabletini tekrar istedi. (O tablette) eskiden Fırtına Tanrısının nasıl Hatti adamı olan Kurustama adamını (halkını) aldı(ğı) ve onu Mısır'a götürdü(ğü) ve Mısır adamları yaptı(ğı) ve nasıl Fırtına Tanrısı Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında bir antlaşma bağladı(ğı) ve devamlı olarak nasıl aralarında dostluklar olduğu (yazılı idi). (Toplantıya katılanların) önünde tablet yüksek sesle okununca, babam şöyle dedi: "Eskiden Hattuša ile Mısır aralarında dostluk içinde idiler. Şimdi (de) aramızda bu olay oldu. Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi sonsuza dek aralarında dost olarak (kalacaklar)."

17. I. Šuppiluliuma'nın Doğu Anadolu'da Bulunan Hayaša Ülkesinin Prensi Hukkana İle Yaptığı Antlaşmadan Bir Bölüm

Ayrıca sana eş olarak verdiğim bu kız kardeşimin (bir)çok kız kardeşi ve akraba kızları vardır. Onları da (kız kardeş olarak) kazandın. Onların kız kardeşini (eş olarak) aldığından Hatti ülkesinde bir töre çok önemlidir. Erkek karde(şi) kız kardeşi ile (veya) kuzini ile (cinsel ilişkiye) giremez. Bu doğru değildir. Kim böyle bir şey yaparsa, o Hattuša'da yaşayamaz, ölür (ölüm cezasına çaptırılır). Sizin ülkeniz cahil olduğundan, orada . . . . erkek kardeşi kız kardeşi (veya) kuzini ile (cinsel ilişkiye) girer. Hattuša'da böyle bir şeye izin yoktur.

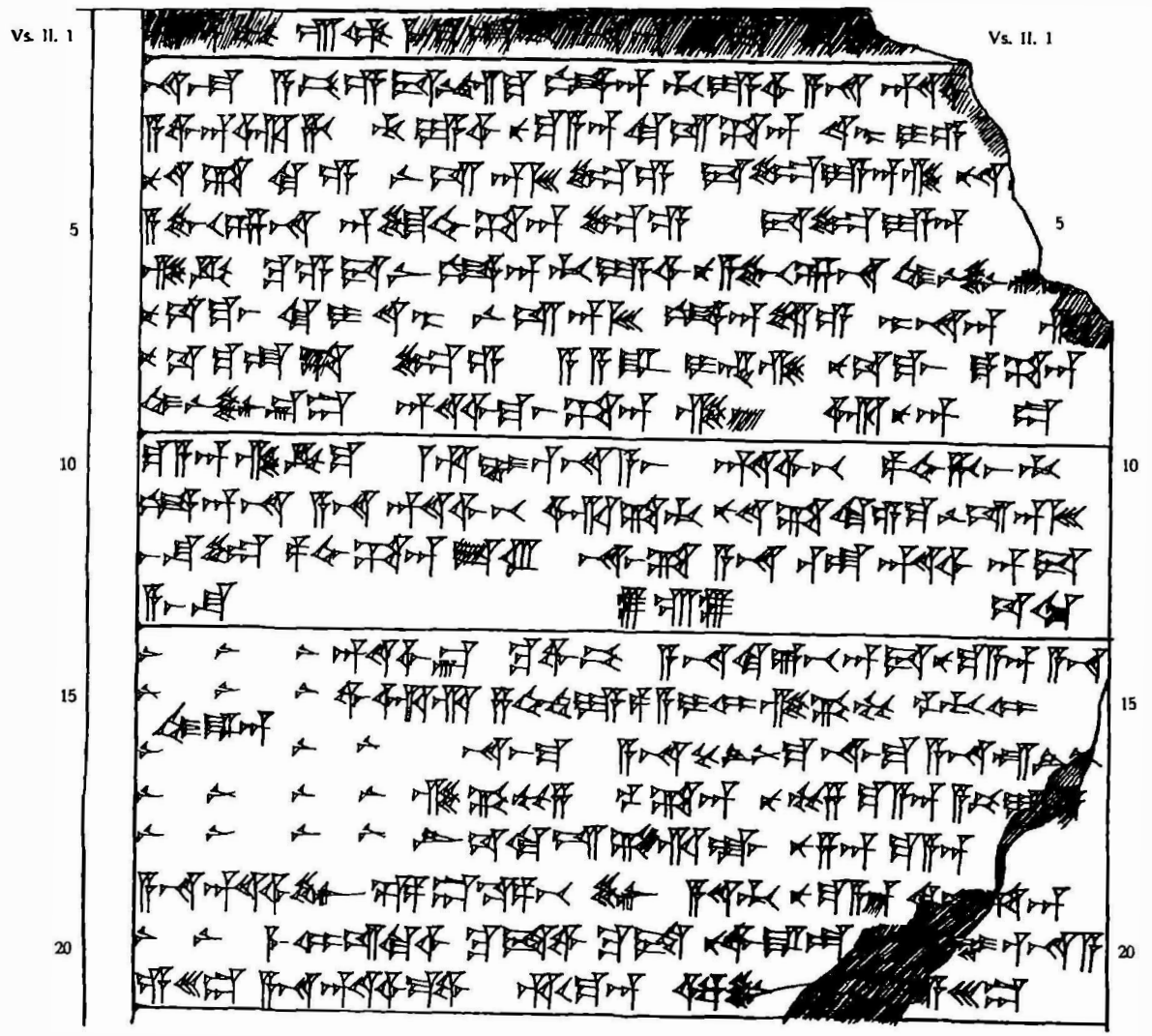
Karının kız kardeşi (ya da) kız kardeşinin akrabası (ya da) kuzini senin yanına geldiği zaman ona yiyecek ve içecek ver. Yiyin, için ve eğlenin. Onu (cinsel ilişki için) almayı sakın arzulama! Buna izin yoktur (doğru değildir). Bu yüzden (Hattuša'da) ölüm cezası verilir. Bunu kendi isteğinle yapmaya kalkma! Böyle bir şey için seni başka biri baştan çıkarmaya kalkarsa, sen onu dinleme! Sen onu yapma! Bu konu senin için yemin altına konsun!

Saray kadın(larına) çok dikkatli ol! Hangi saray kadını olursa olsun, ister hür bir kadın, ister bir cariye kız olsun, ona (sakın) yaklaşma, onun yakınına gitme, ona laf atma! Erkek ve kadın hizmetkârın da ona yaklaşmasın! Ona karşı çok dikkatli ol! Bir saray (kadını) sana geldiği zaman yoldan (öte yana) uzağa sıçra! Ona yolu boş bırak! Şu saray kadını konusunda pek çok dikkatli ol!

Mariya denilen (prens) hangi meseleden dolayı ölüm cezasına çarptırılmıştı? Bir cariye kız gelmemiş, o ona (yan gözle) bakmamış mı idi? (O sırada) Majestemin babası pencereden dışarı bakıyordu, (onu) yakaladı (ve ona şöyle dedi): "Sen neden ona (yan gözle) baktın?" O, o meseleden dolayı ölüm cezasına çarptırıldı. (Hangi meseleden) dolayı bir insanın öldüğünü (göz önünde tutarak) sen (çok d)ikkatli ol!

Hayaša ülkesine gittiğin zaman erkek kardeşlerinin karıları ile (ve) (kız kardeşler)inle artık cinsel ilişkiye girme. Hattuša'da buna izin yoktur. Saraya yukarıya çıktığın zaman (böy)le bir şeye izin yoktur. Azzi ülkesinden bir kadını artık eş olarak alma! . . . . . Eskiden aldığın kadını kuma olarak (koruyabilirsin). Sana buna izin var. Fakat onu eş yapamazsın. Mariya'dan kızını al. Onu kardeş(in)e ver! Hatti ülkesi-

ne ait olup Hayaša ülkesine giden göçmenleri de teslim et! Hatti ülkesine ait toprakları da teslim et! .....

I. Šuppiluliuma'nın Hayaša Prensi Hukkana ile yaptığı antlaşmaya ait çiviyazılı tablet

18. II. Muwatalli'nin Arinna Kentinin Güneş Tanrıçasına, Göğün Güneş Tanrısına, Şimşeğin Fırtına Tanrısına ve Diğer Tanrılara Duası

Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Mursili'nin (oğlu), Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral, kulun Tabarna ("Hükümdar") Muwatalli şöyle (der): Eğer bir konu bir insanı sıkıştırırsa, o, tanrıya dua (e)der. Çatının üstünde Güneş Tanrısının karşısında (örtü ile) örtülü iki hasırdan masa kurar. Masalardan birini Arinna kentinin Güneş Tanrıçası için, (diğerini diğer tanrılar için) koyar. (Masaların üstüne) otuz beş adet (iyi kaliteli) undan yapılmış tarna (ağırlığında) kalın ekmek (kurban ekmeği), kızılca buğday kırması, bal, içlerinde iyi kaliteli yağ, yağlı börek ile dolu tencere, kızılca buğday kırması ile dolu bardak, otuz testi şarap (konur). Bunlar hazırlanınca, kral çatının üstüne çıkar ve Ari(nna'nın Güneş Tanrıçasına) dua ede(r).

Ve şöyle der: "Göğün Güneş Tanrısı ve hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, hakimem kraliçe, Hatti (ül)kesinin kraliçesi, efendim Göğün Kralı Fırtına Tanrısı, Hakimem kraliçe Tanrıça Hepat, Göğün kralı Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Hatti ülkesinin efendisi, efendim, Zippalan(da) kentinin Fırtına Tanrısı, efendim, Fırtına Tanrısının sevgili oğlu, Hatti ülkesinin efendisi, Hattuša'da ülkeyi (koruyan koruyucu tanrı?) ya da benzeri, bütün erkek ve kadın tanrılar, Hatti ülkesinin bütün dağları ve ırmakları, efendiler(im), tanrılar efendiler(im), hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Hatti ülkesinin bütün tanrıları efendiler(im) ki (sizler) rahib(iniz) olarak benim için her bakımdan Hatti ülkesinin hakimiyetini ilan ettiniz.

Şimdi tanrılarım kulunuz rahibinizin sözünü, duasını işitin! Hemen efendilerim tanrıların tapınaklarınızın ve heykellerinizin duasını yapacağım. Hatti ülkesinin tanrılarının nasıl kutlandığını ve onlara nasıl kötü davranıldığını (anlatacağım).

Bundan sonra duygularımı dua olarak sunacağım. Efendiler(im) tanrılar kulağı(nızı) bana uzatın! Benim bu dualarımı işitin! Efendiler(im) tanrılara dua olarak söylediğim bu sözleri (siz) efendiler(im) tanrılar kabul edin! Onları işitin! Size tanrılara dua olarak sunduğum bu sözlerimden işitmek istemeyebileceğiniz bazıları (olursa), onlar (ölümlü) bir kişinin dilinden (ağzından) çıktığı için, onları efendiler(im) tanrılar işitmeyi bir yana bırakın!

Hatti'nin Fırtına Tanrısının önüne geçen (önünde yürüyen) boğa Šeri, efendim, benim dua olarak (söylediğim) bu sözlerimi tanrılara bildir! Efendiler(im) göğün ve yerin efendileri tanrılar bu sözlerimi ve duamı işitsinler!

Göğün Güneş Tanrısı, Arinna kentinin Güneş Tanrıçası, Arinna kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrıça Mezzulla, Tanrı Hulla, Tanrıça Zintuhi, erkek tanrılar, kadın tanrılar, Arinna'nın dağları ve ırmakları, temizliğin Fırtına Tanrısı, yaşamın Fırtına Tanrısı.

Şimşeğin Fırtına Tanrısı, Šamuha kentinin Tanrıça Hepat'ı, Šamuha'nın erkek tanrıları, kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Şimşeğin Fırtına Tanrısı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün kraliçesi Tanrıça Hepat, Tanrı U.GUR, büyük babamın sarayının tanrıları.

Halep kentinin Fırtına Tanrısı, Halep kentinin Tanrıça Hepat'ı, Šamuha kentinin Tanrıça Ištar'ı, tapınağın hatunu, Šamuha'nın tanrı Apara'sı, Šamuha kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, Šamuha'nın dağları (ve) ırmakları.

Tanrı Muwatalli, Tanrıça Hepat, Šahpima kentinin Fırtına Tanrısı, Katapa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Katapa'nın kraliçesi Tanrıça Šartiya, Katapa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları, Gök Gürültüsünün Fırtına Tanrısı, b(ütün) Fırtına Tanrıları.

Hatti'nin Fırtına Tanrısı, kudretli genç boğa, Ordunun Fırtına Tanrısı, Hatti'nin Güneş Tanrısı, Hatti'nin Koruyucu Tanrısı, Halep'in Fırtına Tanrısı, Halep'in (ve) Hatti'nin Hepat'ı Tanrı Ea (ve eşi) Tanrıça Damkina, Savaş Tanrısı ZA.BA_4.BA_4., Taht Tanrısı, Allatum, Ninive'nin Ištar'ı, Lulahi tanrıları, Tanrıça Kubaba.

Hattarina'nın Ištar'ı, tanrı Pirwa, tanrı Aškašipa, Piškurunuwa dağı, Hatti'nin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları, ırmakları, Tanrı Karziš, tanrı Hapantaliyaš, Tatta dağı, Šummiyara dağı.

Ziplanda kentinin Fırtına Tanrısı, Daha dağı, Zippalanda'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Tanrı Zithariya, Ordunun Fırtına Tanrısı, Fırtına Tanrısının oğlu, Postun (av hayvanlarının?) Koruyucu Tanrısı, Tanrı Zithariya, Zithara kentinin dağları ve ırmakları.

Şi(mşeğin Fırtına Tanrısı?), Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Urauna kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Kumanni kentinin Fırtına Tanrısı, Kumanni'nin Tanrıça Hepat'ı, šinapši'nin (tapınakta bir kült yeri) Fırtına Tanrısı, šinapši'nin (H)epat'ı, Manuziya dağının Fırtına Tanrısı, Tanrıça NIN.GAL, Gallištapa dağının tanrı Pišanuhi'si, Kumanni kentinin ve Kumanni ülkesinin erkek ve kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Şimşeğin Fırtına Tanrısı, Šanahuitta kentinin Şimşeğin Fırtına Tanrısının Tanrıçası, Šanahuitta kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Nerik kentinin Fırtına Tanrısı, savaş tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$ v.s., Tanrı Telipinu, Tanrıça Zahapuna, Kaštama kentinin Zaliyanu dağı, Zaliyanu dağı, Kaštama kentinin (Şimşe)ğin? (Fırtına Tanrısı?), erkek ve kadın tanrıları.

Hatenzuwa kentinin koruyucu tanrısı, Haharwa dağı, Nerik kentinin ve Takupša ülkesinin erkek (ve) kadın tanrıları.

Šariša kentinin (Sivas bölgesinde Kuşaklı) Fırtına Tanrısı, Tanrıça Ištar, Šariša'nın erkek (ve) kadın tanrıları.

Hurma kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrı Hantidaššu, Fırtına Tanrısı, Halep (ve) Hurma kentlerinin Tanrıça Hepat'ı, erkek ve kadın tanrıları v.s.

Lauwazantiya kentinin tanrıları Hašigašnawanza (ve) Muliyara, Lauwazantiya'nın erkek ve kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Pattiyarika kentinin Fırtına Tanrısı, Uda kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrıça Hepat, Tanrı Šarruma, Uda kentinin, erkek ve kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Paršа kentinin tanrısı . . . ., Yerin Güneş Tanrısı, Paršа'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Hišaš(ha)pa kentinin Fırtına Tanrısı, Kuliwišna kentinin Fırtına Tanrısı, Majestemin sarayının erkek (ve) kadın tanrıları.

Karahna kentinin Fırtına Tanrısı, Karahna'nın koruyucu tanrısı Tanrıça Ala, Harabe kentin Fırtına Tanrısı, Karahna'nın erkek ve kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Šugazziya kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrı Zulima, Šugazziya'nın erkek ve kadın tanrıları.

Lihšina kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrı Tašimiš, Lihšina'nın erkek ve kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Durmitta kentinin Tanrı Telipinu'su, Durmitta'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Nenašša kentinin Fırtına Tanrısı, Nenašša'nın tanrısı Lušiti, Maraššantiya ırmağı (Kızılırmak), Nenašša'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Hupišna kentinin (Konya Ereğlisi) tanrısı GAZ.BA.YA, Hupišna'nın Fırtına Tanrısı, Hupišna'nın savaş tanrısı ZA.BA$_4$.BA$_4$, Šarlaimi dağı, Hupišna'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Tuwanuwa (Bor) kentinin Fırtına Tanrısı, Tuwanuwa'nın tanrıçası Šahhaššara, Tuwanuwa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

İllaya kentinin Fırtına Tanrısı, İllaya'nın savaş tanrısı ZA.BA_4.BA_4, İllaya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Šuwanzana kentinin tanrısı Šuwanzipa, Šuwanzana'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Arziya kentinin savaş tanrısı ZA.BA_4.BA_4. Arziya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Hurniya kentinin Fırtına Tanrısı, Hurniya'nın kralı Güneş (!) Tanrısı, Hurniya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Zarwiša kentinin Fırtına Tanrısı, Zarwiša'nın tanrısı Nawatiyala, Zarwiša'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Šahhaniya kentinin ana tanrıçası Hannahanna, Šahhaniya'nın Fırtına tanrısı, Sahhaniya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Pahtima kentinin Fırtına Tanrısı, Šahhuwiya kentinin Fırtına Tanrısı, Malitaškuri kentinin Güneş tanrısı.

Harziuna kentinin Tanrı Waššhaliya'sı, Harziuna'nın Fırtına Tanrısı, Harziuna'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Šallapa kentinin Tanrı Zanduza'sı, efendi, Šallapa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Uššа kentinin Fırtına Tanrısı, Paršahunta (Purushanda) (Konya - Karahöyük) kentinin Fırtına Tanrısı, Huwatnuwanda dağı, Hulaya ırmağı (Çarşamba Suyu), Aşağı Ülkenin (Konya Ovası) kadın (ve) erkek tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Waššuduwanda kentinin Tanrıça Ištar'ı, Waššuduwanda'nın Tanrıça Hepat'ı, Innuwita kentinin Tanrıça Ištar'ı.

Alazhana kentinin Fırtına Tanrısı, Hanhana kentinin (Çankırı güneyinde İnandık) Tanrı Telipinu'su, Hahana'nın Tanrıça Amama'sı, Hahana'nın Takurga dağı, Hahana'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Tawiniya kentinin Tanrı Telipinu'su, Tanrıça Katahha, Tawiniya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Waššhaniya kentinin Güneş Tanrısı, Waššhaniya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Lanta kentinin efendisi, Lanta'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları, Hattina kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Harpiša kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları, Kalimuna kentinin Tanrı Karmahi'si, Kalimuna'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Hakpišša kentinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Kır(lar)ın koruyucu tanrısı, kralın koruyucu tanrısı, Majestemin büyük babasının erkek (ve) kadın tanrıları.

Majestemin babasının erkek (ve) kadın tanrıları.

Majestemin anneannesinin erkek (ve) kadın tanrıları.

Gazzimara (Turhal) kentinin erkek (ve) kadın tanrıları.

Ankuwa (Alişar) kentinin Tanrıça Hatahha'sı (kraliçesi), Yağmurun Fırtına Tanrısı, Kır(lar)ın Tanrıça Ištar'ı, Ankuwa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Nenišankuwa kentinin tanrı Pirwa'sı, Duruwaduruwa kentinin Tanrı Pirwa'sı, Ikšuna kentinin tanrı Pirwa'sı.

Šullama kentinin Tanrıça Ištar'ı, Hatra kentinin Fırtına Tanrısı, Išuwa ülkesinin (Elazığ bölgesi) erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Tegarama kentinin (Gürün) Fırtına Tanrısı, Tegarama ülkesinin erkek (ve) kadın tanrıları, dağları (ve) ırmakları.

Paliya kentinin kraliçesi.

Tupazziya kentinin Fırtına Tanrısı, Tupazziya'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Kariuna kentinin tanrı Karuna'sı.

Büyümenin Fırtına Tanrısı, Apzišna kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrıça Hepat'ı, Apzišna'nın erkek (ve) kadın tanrıları.

Kalašmitta kentinin koruyucu tanrısı.

Tapiqqa kentinin (Maşathöyük) Tanrı Tamišiya'sı, Tapiqqa'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve ırmakları.

Tawannanna'nın ("kadın hükümdar"ın) evinin Fırtına Tanrısı, Hulaššaššiš (savaşmanın (?)) Fırtına Tanrısı, kralın ve kraliçenin (adları) söylenen ve söylenmeyen erkek (ve) kadın tanrıları, tapınaklarına önceden ve sonradan kralın (ve) kraliçenin gittiği (ya da) gitmediği tanrılar, onlara rahipler her zaman kurban sunuyorlar. Erkek (ve) kadın

tanrılar, . . , kara toprak, gök (ve) yer, bulutlar, rüzgârlar, gök gürültüsü, yıldırım, tanrıların toplantıya gittikleri yerdeki toplantı yeri.

Efendim, insanoğlunun çobanı, Göğün Güneş Tanrısı, yukarıya çıkarsın! Sen Göğün Güneş Tanrısı denizden (doğarsın), göğe çıkarsın! (Sen) efendim Göğün Güneş Tanrısı insanoğlunun, köpeğin, domuzun ve kırların hayvanlarının davalarını her gün sen Güneş Tanrısı karara bağlarsın!

İşte ben Kral Muwatalli, Arinna'nın Güneş Tanrıçasının ve bütün tanrıların rahibi (olarak) sana Göğün Güneş tanrısına dua ediyorum. Sen efendim Göğün Güneş Tanrısı bugün tanrıları kaldır! Hangi tanrıları bugün hangi yakarı için dilimle (ağzımla) çağırdı isem, (sen) Göğün Güneş Tanrısı, onları gökten yerden, dağlardan, ırmaklardan, tapınaklarından, tahtlarından çağır!

Arkadan kral şöyle söyler: Efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısı (ben) bir insanoğlu idim. Babam (ise), Arinna'nın Güneş Tanrıçasının ve bütün tanrıların rahibi idi. Beni babam yaptı (baba olarak dünyaya getirdi). (Sen) Şimşeğin Fırtına Tanrısı beni annemden aldın. Beni büyüttün. Beni Arinna'nın Güneş Tanrıçasına ve bütün tanrılara rahip yaptın! Hatti ülkesinde (de) beni krallığa koydun! (Tahta oturttun!)

Şimdi ben Kral Muwatalli senin Şimşeğin Fırtına Tanrısı tarafından büyütülmüş bir kişi olarak (sana) tekrar tekrar dua ediyorum. Hangi tanrıları dilimle (ağzımla) çağırdı isem, ve o tanrılara dua etti isem, (o) tanrılara beni acındır!

Benim, kulun Muwatalli'nin dilinden (dökülen) bütün sözlerini al! Onları tanrıların önüne doldur! Tanrılara hangi sözleri dua olarak söyledi isem, onları geri çevirmesinler!

Kuş tekrar yuvasını tutar (bulur), o yaşar, ben (de) efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısı seni tekrar tuttum (buldum). Beni yaşat! Tanrılara hangi duayı ediyorsam, (o) sözleri tanrıların içine doldur! Beni işitsinler! (Seni) Şimşeğin Fırtına Tanrısını o zaman da yücelteceğim!

(Siz) tanrılar sözlerimi işittiğiniz zaman benim içimde hangi kötülük varsa, onu benim için tanrılar tekrar düzeltecekler, (beni) yücelteceklər! O zaman kimin ünü (olur?). Efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısının ünü olmaz mı? Tanrı ya da insanoğlu görünce, şöyle diyecek: "Efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısı gerçekten Göğün kralıdır. Kişiyi beğendi. Onu başarıya götürdü. Onu donattı. Onu zamanında ilerletti". Gelecekler. Gelecekte oğlum, torunum, krallar, kraliçeler, Hatti ülkesinin prensleri, subaylarım,

efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısına her zaman saygı duyacaklar ve şöyle diyecekler: "O, gerçekten kudretli, kahraman, tanrısal yüceliğe ulaşmış bir tanrıdır". Seni göğün tanrıları, dağlar ve ırmaklar yüceltecekler!

Ben kulun Muwatalli'nin de içi ferahlayacak (sevinecek)! Efendim Şimşeğin Fırtına tanrısını yücelteceğim. Senin için inşa edeceğim tapınaklar ve koyacağım kurallar ile efendim sen Şimşeğin Fırtına Tanrısı sevineceksin! Sana efendim Şimşeğin Fırtına Tanrısına her zaman verdiğim kurban ekmeklerini ve kurban içkilerini sevinç içinde vereyim! Onları korku içinde vermeyeyim! Şimşeğin Fırtına Tanrısı efendim, üstüme ay ışığı gibi ışık saç! Göğün Güneş Tanrısı gibi (Gökteki Güneş gibi) üstümü ısıt!

Sağ elimde (yanımda y)ürü! (Araba) çeken bir sığır gibi bana bağlanmış ol! (Her zamanki) Fırtına Tanrısı gibi üstüme yürü! (Önümü aç! ?) Gerçekten (şöyle) diyeyim: "(Ben) Şimşeğin Fırtına Tanrısı tarafından beğenilen ve büyütülen (bir kişiyim)" . . . . . .

Majestemin yüreğinde olan bu sözleri o, tanrılara dua olarak sunar. Duanın sunulması bitince, arkadan 3 beyaz kurban ekmeğini, biri kırmızı, ülkenin bütün erkek tanrılarına kırar. Yağlı börek (üstüne) kızılca buğday kırması saçar. (Üstüne) bal (ve) iyi kaliteli yağ döker. Sonra 3 beyaz ekmeği ülkenin bütün kadın tanrılarına kırar. Hangi tanrılara dua sunmuş ise ( ) arkadan 2 kurban ekmeğini dağlar ve ırmaklar için kırar. Bir kurban ekmeğini koşan (?) Güneş Tanrısı için kırar. Yağlı böreğin (ve) kurban ekmeklerinin üstüne kızılca buğday kırması saçar. Arkadan bal (ve) iyi kaliteli yağ döker.

(Bir süre daha çeşitli tanrılara ve tanrıçalara ekmek kırıp şarap kurban ettikten sonra kırılan kurban ekmeklerini bir kurban masası önünde odun ateşinde yakar ve böylece dua töreni sona erer.)

19. Mısır Firavunu II. Ramses'in Hitit Kralı III. Hattušili'ye Gönderdiği Uluslararası Mısır - Hitit Antlaşması İle İlgili Mektup

Antlaşma metni taraflar arasında teati edilen birer gümüş tablet üzerine yazıldığı için mektupta antlaşmadan "Gümüş Tablet" diye söz edilmektedir.

(. . . . . ve kardeşinin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince:) "(Kardeşim için gümüş tableti hazırlattım) ve ona gönderdim, (sen) de (gümüş tableti hazırlat) ve bana gönder, onları Hatti ülkesinin tanrıları ile Mısır ülkesinin (tanrılarının önüne koyalım"- kardeşim bana böyle yaz)dı. İşte kardeşimin (benim için hazırlattığı) gümüş (tableti habercilerin) elçilerin (getirince çok sevindim.)

(İşte, şimdi onun üzerindeki bütün sö)zleri (işittim ve) (gümüş tableti asi)l kişiler ile fa(kir) kişiler önünde (tanrıların önüne) koydum ve (Mısır ülkesinin insanlarına onun üzerindeki) bütün antlaşmaları (din)lettim, (ve) kardeşimin benim için hazırlattı(ğı gümü)ş (tableti Heliopolis kentinin Güneş Tanrısının önüne koydum).

(Ve ben gümüş tableti M)ısır (ülkesinin) bü(yük) tanrıları önüne (koydum). A(rtık) (kardeşimin bana ett)iği (bütün teklifleri uyguladım); ben de gümüş bir tablet hazırlatacağım(v)e gümüş tableti kar(deşime) göndereceğim (ve kardeşim) onun üzerindeki bütün sözleri Hatti ülkesinin (insanlarına dinlet)sin, sen de onu Hatti ülkesinin tanrılarının önüne koy!

(Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı, benim tanrılarım ve) kard(eşimin tanrıları bizim) güzel (barışımızı) gümüş (tablet üzerinde sulh temini için yarattığımız güzel ilişkiye uygun olarak) bizim güzel (kardeşliğimizi) aramızda sonsuza dek ge(liştirsinler!) Kardeşime (şöyle söyle): Kardeşimin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince: "Kardeşim ikimizi ilgilendiren konuyu işitsin; 'Kardeşim bana buluşacağımız yer hakkında bütün tekliflerini yapsın.'" Kardeşim bana böyle yazdı. (İşte kardeşimin bana söylediği bu teklif çok, çok iy)idir. Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı (ve benim tanrılarım ile kardeşimin tanrıları kardeşimin) kardeşini (görmesini sağlasınlar, kardeşim) bana gelsin ve beni ziyaret için yapılan gü(zel) (teklifi uygulasın!) Biri diğ(eri)ne (gelsin ve biri diğerinin) yüzüne (baksın kralın) taht(ın)da bulunduğu yerde. Ben Mısır'ın kralı Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı, kardeşim Büyük Kralı görmek, onun yüzüne bakmak ve onu ülkemde karşılamak için Kina(hhi ülkesine) gideceğim. Kardeşime şöyle (söyle): Karde-

şimin (ba)na aşağıdaki gibi(yazdığı) konuya gelince(: ")Kardeşin kral sa(na) gelmek istiyor. Kardeşin kral seni ziyaret etmek konusundaki güzel teklifi uygulamak istiyor. Kardeşin (ülken)de (kardeşinin yüzüne bakmak için yanına) gelmek istiyor.)"

Bu tabletin devamı kırıktır. Diğer bir kırık tablette de Hattuşili'nin Mısır'ı ziyaretinden ve gümüş tabletten söz ediliyor.

Mısır'ın anne kraliçesi Tuya'nın Hattuşili'ye mektubu:

Mısır ülkesinin kralı, (Büyük Kralın annesi) Tu(ya) şöyle (der): (Hatti) ülkesinin kralı (kardeşim) Büyük Kral (Hattuşili'ye söyle):

Be(n kız kardeşin iyiyim ve) sağlık durumum ço(k, çok) iyidir;

Oğlum, Mısır ülkesinin kralı, kardeşin Büyük Kral da çok iyidir, oğulları ve ülkeleri (de) ço(k, çok) iyidir.

Sen kardeşim (de) (çok, çok) iyi olasın. Evlerin (de) (iyi olsunlar,) oğulların (da) iyi olsunlar,(ülken) de (çok, çok iyi olsun)!

İşte (Hatti ülkesinin kralı, kardeşim,) Büyük Kral (sağlığımı sormak için) bana yazdı. Güneş Tanrısı ile (Fırtına Tanrısı) ve Mısır ülkesinin (tanrıları ile Hatti ülkesinin tanrıları) kardeşimin sağlığı (ile ilgilensinler);

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral (arasındaki barışı ve kardeşliği sonsuza dek geliş)tirsinler! (Onlar) (Mısır ülkesinin kralı, büyük kral ile kardeşi) (Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral,) (Hattuşili'nin yıllarını uzatsınlar). (Onlar) iki kral (güzel barış) (ve güzel kardeşlik içinde sonsuza dek kalsınlar!)

(İşte, kardeşime) bir selamlama hediyesi olarak (kardeşim için Mısır ülkesinin kralı kardeşinin Büyük Kralın habercisi Parihnawa'nın eliyle bir hediye gönderdim.)

(Ağırlığı . . . . . şekel olan iyi kaliteli) altından 1 kadeh, 1 koton giysi, kral kalitesi, (çok renkli), 1 koton Tunika, (kral kalitesi, çok renkli).

Mısır Kraliçesi Naptera'nın Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya mektubu. Bu mektubun ilk kısmı 1907 yılında herhalde Boğazköy'de Hugo Winckler tarafından görülerek kopya edilmiş ve sonra yayımlanmıştır. Fragman muhtemelen köylüler tarafından bulunmuş ve satılmıştı. Sonraları tabletin diğer kısmı yine bir köylü tarafından Boğazköy'de bulunmuş ve arkasından yayımlanmıştır. Kültür Bakanlığı bundan yedi - sekiz yıl önce tabletin ilk kısmını Londra'daki bir müzayededen, o zamanki parayla birkaç yüz milyon Türk Lirası'na satın almıştır. Her iki mektup parçası birleştirilmiş olarak

şimdi Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Mektubun tercümesi şöyledir:

Mısır ülkesinin Büyük Kraliçesi Naptera şöyle (der): Hatti ülkesinin Büyük Kraliçesi Puduhepa'ya söyle:

Ben kızkardeşin, iyiyim. Ülkem (de) iyidir.

Sen, kızkardeşim (de) iyi olasın. Ülken de iyi olsun. İşte senin kız kardeşimin, nasıl olduğumu sormak için ve Büyük Kral, Mısır ülkesinin kralı ile Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı arasındaki iyi barış ile iyi kardeşlik ilişkisinin varlığı dolayısı ile bana yazdığını işittim.

Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı senin başını yüceltecekler. Güneş Tanrısı barışı geliştirecek. Büyük Kral, Mısır ülkesinin kralı ile kardeşi Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı arasındaki iyi kardeşliği sonsuza dek koruyacak; ben de seninle barış içindeyim. Sen kız kardeşimle aynı biçimde kardeş olduk.

İşte sana, kız kardeşime, senin için, selamlama hediyesi olarak bir hediye gönderdim.

Sen, kız kardeşim, kralın habercisi Parihnawa'nın eliyle gönderdiğim hediyeyi bilesin:

Boyun için bir (kolye); çok renkli, saf altından, 12 telden oluşmuş, ağırlığı 88 şekel; 1 tane çok renkli *MAKLALU* giysisi, kral kalitesi,

1 tane çok renkli koton tunika, kral kalitesi; 5 adet çok renkli koton giysi, iyi kalite ince (iplikten), 5 adet çok renkli koton tunika, iyi kaliteli ince (iplikten),

Bütün giysilerin toplamı: 12 koton giysi.

Mısır Prensi Velialıd Šutahapšap'ın Hattušili'ye mektubu:

Mısır ülkesinin kralının, Büyük Kralın oğlu Šutahapšap şöyle (der):

Babam, Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Hattušili'ye söyle:

Hatti ülkesinin kralı, (babam) Büyük Kral Hattušili, sen iyi olasın, [ülke]lerin de (iyi) ols[unlar]!

(İşte ben, oğlun,) iyiyim. [Kar]deşin, Mısır ülkesinin kralının, Büyük Kralın ülkeleri de iyi durumdadır.

İşte babam Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral, bana oğlunun nasıl olduğunu öğrenmek için yazdı. Babamın bana nasıl olduğumu öğrenmek için yazmasına pek çok sevindim.

Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı babamın, Hatti ülkesinin kralı Büyük Kralın, sağlığı ile ilgilensinler! Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı,

Büyük Kral arasındaki barışı ve kardeşliği geliştirsinler! Onlar (tanrılar) Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kralın yıllarının uzamasını sağlasınlar, böylece (her iki kral) güzel barış ve güzel kardeşlik içinde sonsuza dek kalsınlar!

Şimdi babama (elçi) Parihnawa'nın eliyle selamlama hediyesi olarak bir hediye gönderdim.

Kakmalar ile bezenmiş iyi kalite altından boğa yüzlü, boynuzları beyaz taştan, (gözleri) siyah taştan (bir) içki (kupası): (ağırlığı) 93 şekel iyi kalite altından.

(1 adet) yeni [koton ör]tü iyi (kalite) ince (iplikten) (yatak için), (gösterişli) iki yüzü var.

Uluslararası Antlaşmanın yapılması münasebeti ile sadece iki tarafın kral ailelerinin bireyleri birbirleriyle yazıştı. Aynı zamanda yüksek bürokrasinin mensupları da yazışmalara katıldılar. Örneğin Mısır vezirlerinden Paşiyara ve Mısır'ın büyükleri Hattuşili ile yazmışlardır. Mektup şöyledir:

(Mısır ülkesinin kralının veziri) Paşiy[ara] ile (Mısır ülkesinin Büyük) Kr[alının bü]yükleri (şöyle) (derler):

Efendimiz (Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral) Hattuşi[ili'ye] söy[le]:

İşte, (efendimiz Mısır ülke)sinin (kralı), Büyük Kral iyidir, ülkeleri de (çok, çok iyidir.)

Kısa zaman önce efendimiz Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral güzel dostluk ve güzel kardeşlik ile Mısır ülkesinin kralı ile aranızdaki kar[deşlik] ilişkisi üzerinde bize yazdı.

(Hatti ülkesinin kralı), Büyük Kralın iyi barış ve iyi kardeşlik hakkında bize yazması çok güzel. Güneş tanrısı ile Mısır ülkesinin tanrıları ve Fırtına Tanrısı ile Hatti ülkesinin tanrıları, efendimiz Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile efendimiz Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral (Hattuşili) arasındaki barış ile kardeşliği (sonsuza dek) geliştirecekler!

Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasındaki barışı ve kardeşliği sonsuza dek geliştireceksiniz. Biz barış içindeyiz. Biz yemin ettik. Bu durumda sonsuza dek kalacağız.

İşte biz (efendimize) ve hizmetkârlarına bir hediye gönderdik. Paşiyara'nın ve Mısır ülkesinin büyüklerinin efendilerine, kralın habercisi (elçisi) (Parihnawa'nın) eliyle gönderdiği hediye:

İyi kaliteli altından [ağırlığı . . . . şekel olan 2 çekmece.]

II. Ramses'in Hattuşili'ye gönderdiği mektuplardan birinde bir aile sorunu üzerinde duruluyor. Tarafların birbirlerinin aile durumları üzerinde bilgi sahibi oldukları anlaşılıyor. Mektuba göre, Hattuşili kız kardeşi Matanazi'nin hamile ka-

labilmesi için Ramses'den ilaç hazırlayabilecek bir hekim göndermesini istiyor. Ramses Hattušili'nin kız kardeşini tanıdığını, onun ya elli ya da altmış yaşında bir kadın olduğunu, bu yaştaki bir kadının doğurabilmesi için bir ilaç bulunmadığını bildiriyor.

Ramses'in Hattušili'ye mektubu şöyledir:

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Güneşin oğlu Riamašeša mai-amana, Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral (Wašmuari)a Šatepnaria şöyle [der]:

(Kardeşim) Hatti ülkesinin (kral)ı Büyük Kral (Hattu)ši[li'ye söy]le:

İşte ben, (kard)eşin, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, iyiyim.

Sen kardeşim (de) iyi olasın!

Kardeşime şöyle (söyle): (Kardeşimin) bana kız kardeşi Matanazi hakkında aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince: "Kardeşim bana onun doğurabilmesi için ilaç hazırlayacak bir adam göndersin." Kardeşim bana böyle yazdı.

Kardeşime şunu (söylemek isterim): Bak, kardeşimin kız kardeşi Matanazi, kardeşin kral onu tanıyor. O ellilik ya da altmışlık bir kadındır. Bak, elli ya da altmış yaşında bir kadını doğurtmak için ilaç yapmak olanaksızdır.

Gerçekten Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı (onun hatırı için) sihirli bir tedavi ile etkili olabilirler. Kardeşimin kız kardeşi için (eskiden de böyle bir tedavi) etkili oldu.

Ben, kardeşin kral, yetenekli bir si[hir] rahibi ile yetenekli bir (hekim) göndereceğim. Onun doğurması için bir ilaç yapacaklar.

İşte kardeşime bu habercimin (elçimin) eliyle bir hedi(ye) gönderdim.

[. . . . .] kral kotonundan (manto giysileri)

[. . . . .] kral kotonundan tunikalar.

Ramses'in Hattušili'ye ya da eşi Puduhepa'ya ya da IV. Tuthaliya'ya gönderdiği birkaç mektupta Tarhuntašša kralı Kurunta üzerinde duruluyor. Bilindiği gibi Kurunta II. Muwatalli'nin ikinci oğlu idi ve Peter Neve'nin 1986 yılında Boğazköy'de keşfettiği ünlü Bronz Tablet'te IV. Tuthaliya'nın Tarhuntašša kralı olarak anlaşma yaptığı kişiydi.

Söz konusu mektuplardan Kurunta'nın gözleri için Ramses'ten etkili ilaçlar ve doktor gönderilmesi rica edildiği öğreniliyor.

Burada en iyi durumda korunmuş olan, Ramses'in kraliçe Puduhepa'ya gönderdiği mektubu sunuyorum:

Fırtına tanrısının sevdiği Anhara'nın kardeşi, Heliopolis kentinin kralı ve tanrısı, Güneşin oğlu Riamašeša mai-amana, İnsibya nib-tawa Waśmuaria Šatepnaria şöyle (der):

Hatti ülkesinin kraliçesi, Büyük Kraliçe Puduhepat'a söyle:

İşte, kral iyidir. Evlerim iyidir, kraliçeler iyidir, kralın oğulları iyidir. Askerlerim iyidir, atlarım iyidir, arabalarım iyidir, bütün ülkelerim içinde (her şey) çok, çok iyidir:

Sen Hatti ülkesinin kraliçesi, (Büyük Kraliç)e (de) iyi olasın, evin (iyi) olsun, oğulların iyi olsun, insanların (iyi ols)un ve ülkelerin içinde her şey çok, ço[k] iyi olsun.

Şöyle (söyle): Kralın veziri W[aśmuari]anahta ile [Hat]ti (ülkesinin) habercisi (elçisi) Piqašti bana geldiler; Onlar (kralın) bulunduğu yere vardılar ve senin bana yazdığın bütün konular dinlendi. (Bana yazdıklarına) uygun olarak [. . . . .] (S)en yazdın . . . . . [. .] İşte Tarhuntaš ülkesinin kralı için ilaç hazırlamak üzere yazıcıyı ve [Pariamah]u'yu gönderdim sizin bana şöyle yazdığınız gibi: "Bize bir yazıcı (ve) doktor (gönder!)" ve (onun kralın) bulunduğu yere (bütün ilaçlarla birlikte gitmesini emrettim). O sizin yanınıza vardığı zaman (o gün) orada bulunan bu (iki doktor) (işi) bıraksınlar ve (onları o gün) Mısır ülkesine (gönder). Bak, senin yazdıklarını işittim. Ve [. . . . . yazdığın bu] planı hemen yazıcı ve kral doktoru (bu anda senin için) ilaçları (hazırlamak üzere) Hattuš(a) ya yola çıktı. . . . . .

III. Hattušili ile II. Ramses çağındaki mektuplaşmaların önemli bir kısmını Hattušili'nin bir kızı ile Ramses'in evlenmesi oluşturuyor. MÖ 1246 yılında Hattušili'nin kızı ile evlenen Ramses'in son araştırmalara göre, bir Hitit Prensesi ile daha evlendiği anlaşılıyor.

Evlenme konusunda Ramses'in Kraliçe Puduhepa'ya gönderdiği bir mektubu sunuyorum. Mektupta gelinin başına sürülecek iyi kokulu yağın gönderilmesi vurgulanıyor. Bilindiği gibi bu çağda gelinin başına iyi kokulu yağın dökülmesi nişan töreninin önemli bir kısmını oluşturuyordu.

Puduhepa'ya gönderilen mektubun bir benzeri de herhalde Hattušili'ye gönderilmişti.

Mektup şöyledir:

Amon'un sevgilisi, Güneşin oğlu, Mısır kralı Büyük Kral Ramses şöyle der, Hatti ülkesinin kraliçesi, Büyük Kraliçe Puduhepa'ya söyle:

İşte ben, kardeşin iyiyim. Evlerim, oğullarım, ordularım, atlarım, arabalarım iyidir. Ülkemde büyük ölçüde iyilik vardır.

Sen, kız kardeşim de iyi olasın! Evlerin, oğulların, orduların, atların, arabaların iyi olsunlar! Asillerin iyi olsunlar! Ülkende büyük ölçüde iyilik olsun.

Kız kardeşime şöyle söyle:

İşte, habercilerim (elçilerim), kız kardeşimin habercileri (elçileri) ile birlikte bana geldiler. Onlar bana kız kardeşimin, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kralın iyiliğini bildirdiler.

Onlar bana kız kardeşimin iyiliğini, kızkardeşimin oğullarının iyiliğini, ülkelerinin iyiliğini bildirdiler.

Kardeşimin, kız kardeşimin iyilik haberlerini alınca çok sevindim ve şöyle dedim: "çok şükür iyidirler".

Kız kardeşimin bana gönderdiği mektubu gördüm ve Hatti ülkesinin Büyük Kraliçesi kız kardeşimin pek güzel bir biçimde yazdığı konuları işittim.

Kız kardeşime şöyle söyle:

Kardeşim Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral bana şöyle yazdı:

"Kızımın başına iyi kokulu yağı dökecek kişileri gönder! Onlar onu Mısır kralının, Büyük Kralın evine götürsünler!"

İşte kardeşim bana böyle yazdı. Kardeşimin bana bildirdiği bu karar çok ve pek çok güzeldir. Mısır'ın tanrıları ile Hatti'nin tanrıları iki büyük ülkeyi sonsuza dek bir ülke olarak birleştirmek için bizi bu karara sevk ettiler.

Çoğu kırık olan bazı mektuplardan Hitit tarafının Mısır sarayında Hitit Prensesi'ne özel bir yer verilmesinde ısrarlı olduğu anlaşılıyor. Gerekçe olarak, onun çok iyi yetiştirildiği ifade ediliyor. Bunun üzerine Ramses mealen şöyle diyor:

"Bir kraliçenin deneyimine ve terbiyesine sahip olan bir kadın benim ünümü artıracak ve ülkem için faydalı olacaktır".

20. II. Ramses'in Gönderdiği, Mısır-Hitit Antlaşmasının Boğazköy'de Bulunan Akadca Metninin Türkçeye Çevirisi

Mısır'dan Boğazköy'e gönderilen antlaşmanın aslı kaybolan gümüş bir tablet üzerindeydi. Metnin Boğazköy'de ele geçen kil tablet üzerindeki kopyası şöyledir:

§ 1. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Riamaš[eša mai-]amana ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Hattušili arasında [Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi] arasındaki barış ve kardeşliği aralarında sonsuza dek kurmak için [yaptıkları gümüş tablet üzerindeki] antlaşma.

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minpahtaria'nın torunu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minmuaria'nın oğlu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, bütün ülkelerin kahramanı Riamašeša mai-amana, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Šuppiluliuma'nın torunu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Muršili'nin oğlu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Hattušili'ye şöyle der:

İşte, ben şimdi Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasındaki iyi barışı ve iyi kardeşliği sonsuza dek kurmak için aramızda [iy]i kardeşliği ve iyi barışı sonsuza dek kurdum.

§ 2. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral arasındaki ilişkide tanrı ezelden beri bir antlaşma ile aralarında düşmanlık çıkmasına sonsuza dek izin vermez. İşte Mısır ülkesi'nin kralı, Büyük Kral Riamašeša mai-amana [Güneş Tanrısı i]le Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında ezelden beri kurdukları ilişkiyi aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmaması için (yeniden) kurdu.

§ 3. Şimdi [Mısır] ülkesinin kralı, Büyük Kral R[iamašeš]a mai-amana, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral, [Hattušili] ile bu [günden itibar]en gümüş bir tablet üzerinde [bir antlaşma ile] aramızda daima barış ve iyi kardeşlik için ilişki kurdu. O, benimle kardeş oldu <ve benimle barış yaptı>; ben de onunla kardeş oldum ve onunla sons[uza dek] barış yaptım. [İşte, bi]z birlik olduk; kardeşlik ve barış <ilişkimiz güzeldir>; Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasındaki eski kardeşlikten ve <eski> barıştan da daha güzeldir. İşte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamašeša, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral [Hattušili] ile iyi barış ve iyi kardeşlik içindedir. İşte, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ri-

amašeša mai-amana'nın çocukları da Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili'nin çocukları ile sonsuza dek barış içinde ve karde[ş olacaklar]. Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi de aramızdaki kardeşlik ve barış ilişkimize uygun olarak sonsuza dek barış içinde ve kardeş olacaklar.

§ 4. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ria[mašeš]a mai-amana Hatti ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmayacak! Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili ve Mısır ülkesine ondan [bir şey] almak için hiçbir zaman saldırmayacak!

§ 5. İşte, Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi için sonsuza dek saptadıkları düzeni ve aralarında düşmanlığa izin vermeyen barışı ve kardeşliği, işte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamašeša mai-amana barışı korumak için bugünden itibaren yeniden başlattı.

İşte, Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi barış içindedirler ve sonsuza dek kardeş oldular.

§ 6. Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatt]i ülkesinin kralı Hattušil[i] bana şöyle yazarsa: "Ona karşı bana yardıma gel!", Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral [Riamašeša ma]i-amana, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanını] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!

§ 7. Eğer Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, Hattušili ona karşı başkaldırdıkları için kendi tebaasına kızarsa ve sen Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Riamašeša mai-amana'ya [bun]un için yazarsan, Riamaš[eša m]ai-amana askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve kızdığı herkesi yok edecek!

§ 8. Eğer dışarıdan bir düşman Mısır ülkesine saldırırsa ve kardeşin Mısır [ülk]esinin [kr]alı Riamašeša mai-amana, kardeşi Hatti ülkesinin kralı Hattušili'ye şöyle yazarsa: "Ona karşı yardıma gel!", Hatti ülkesinin [kra]lı Hattu[šili] askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve düşmanını ezecek!

§ 9. Eğer Mısır ülkesinin [kra]lı Riamašeša ma[i-amana] ona karşı suç işlediklerinden kendi tebaasına kızarsa ve ben Mısır ülkesinin kralı, (Büyük Kral), kardeşim Hattušili'ye bu nedenle yazarsam, Hat[ti ülkesinin kralı Büyük Kral] kardeşim Hattušil[i] askerlerini ve (savaş) arabalarını göndersin <ve> kızdı[klarının hepsini yok etsin!]

§ 10. İşte, Hatti ülkesinin kralı Hattušili'nin oğlu, babası Hattušili'nin yerinde Hatti ülkesinin kralı Hattušili'nin uzun yıllarından sonra Hat[ti] ülkesinin krallığını yapsın! Eğer Hatti ülkesinin çocu[kları] ona karşı suç işlerlerse, [Riamašeša] mai-ama[n]a askerlerini ve (savaş) arabalarını <ona yardıma> göndersin <ve> onu hoşnut etsin!

§ 11. [Eğer] H[atti] ülkesinden [bir büyük (kişi)] kaçarsa, ya da Hatti ülkesinin kralının ülkelerinden bir kent [Mısır ülkesinin kra]lı, Büyük Kral Riamašeša mai-am[ana]'ya [gelirse, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Ri]amaše[ša] mai-amana onu tutsun ve [onu efendisi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili'ye] ver[sin!].

§ 12. [Eğe]r (Hatti ülkesinden) bir adam gelir, [ya da tanınmayan] iki [adam Riamašeša mai-amana'ya gelirler ve ona hizmet etmek isterlerse, R]iamašeša mai-amana onları tutsun [ve onları Hat]ti [ülkesinin kralı H]attušili'nin eline (versin!).

§ 13. Eğ[er Mısır ülkesinden bir büyük (kişi) kaçar ve Amurru ülkesine giderse, ya] da bir kent [Amuru kralına] gid[erse, Amuru kralı Benteŝina onu yakalasın ve] ve onu efendi[si] Hat[ti ülkesinin kralına getirsin, [ve Hatti ülkesinin kralı, Büyük kral Hattušili onu] Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, [Riamašeša mai]-amana'ya [getirsin!].

§ 14. [Eğer bir adam kaçarsa, ya da tanınmayan iki adam Mı]sır [ülkesinin kralının ülkesinden kaçarsa] ve ona hizmet etmek istemezlerse, Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral Hattušili onları kardeşinin eline ver[sin] ve [onların Hatti ülkesinde oturmalarına izin vermesin!].

§ 15. [Eğer önemli bir kişi Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki] insan ve [onlar Hatti ülkesinin kralına hizmet etmek iste]mez[lerse, ve artık hizmet etmemek için H]atti [ülkesinin kralının, Büyük Kralın, ülkesinden kaçarlarsa, Riamašeša mai-amana onları yakalasın ve onları [kardeşi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattušili'ye] getirtsin [ve onları Mısır ülkesinde bırakmasın!].

§ 16. [Eğer] öne[mli bir kişi Mısır ülkesinden] kaçarsa, [ya da iki insan ve] onlar [Hatti] ül[kesine gi]derlerse, Hatti ülkesinin kralı Büyük K[ral Ha]ttušili [onları yakalasın ve onları kardeşi Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral] R[iamašeša mai-]amana'ya getirsin!

§ 17. [Eğer] bir insan [Hatti ülkesi]nden kaçarsa, [ya] da iki insan [ya da üç insan ve onlar] kardeşi Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamašeša mai-amana'ya giderse, Mısır ülkesinin Kralı Büyük Kral Riamašeša] mai-amana [onları yakalayacak ve onları] kardeşi Hattušili'ye [getirecek], çünkü onlar kardeş oldular. Suçları dikkate alınmayacak, [dilleri koparılmayacak, gözleri çıkarı]lmayacak ve kulakları ile aya[kları kesilmeyecek ve evleri, karıları v]e çocukları [ile birlikte yok edilmeyecek!].

§ 18. Eğer bir insan Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamašeša'nın ülkesinden kaçarsa, ya da iki insan ya da üç insan ve onlar kardeş[i Hatti ülkesinin Kralı, büyük

Kral Hattušili'ye] gid[erlerse, kardeşim Hat]ti ülkesinin Kralı Büyük Kral Hattušili onları yakalasın ve [onları Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamašeša mai-amana'ya] getir[tsin], çünkü Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamašeša ile Hattušili [kardeş oldular. Suçları dikkate alınmasın ve dilleri] koparılmasın, [gö]zleri çıkarılmasın ve [kulaklarıyla ayakları kesilmesin ve evleri, karıları ve çocuklarıyla birlikte yok edilmesin!].

§ 19. [Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki kişi ve onlar] Hatti [ülkesinden kaçarlarsa], ve [Mısır ülkesine] gelirlerse ve Hatti ülkesinden önemli bir kişi kaçarsa, ya da bir kent ve onlar Hatti ülkesinden [Mısır ülkesi'ne gitmek üzere] Hatti ülkesinden [ayrılı]rlarsa, [Riamašeša onları kardeşine (geri) getirtecek]. İşte [Hatti ülkesinin] çocukları ile [Mısır ülkesinin çocukları barış içindedirler.]

§ 20. [Eğer insanlar] Mıs[ır ülkesinden Hatti ülkesine] gitmek için kaçarlarsa, Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral Hattušili onları kardeşine getirtsin!]. İşte [Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral] Ha[ttušili ile kardeşin Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamašeša mai-amana] bar[ış içindedirler].

§ 21. *(Antlaşmaya tanık olarak gösterilen yemin tanrıları listesi tablette kırıktır. Mısır dilinde yazılı antlaşma metnine göre tamamlanabilir.)*

§ 22 -23. *(Hattušili için antlaşmaya aykırı hareket ederse lanetleme kısmı ile antlaşma hükümlerini koruduğu takdirde iyi dilekler kısmı tablette kırıktır, fakat § 24-25'e göre tamamlanabilir.*

§ 24. [Eğer Riamašeša mai-amana ve Mısırlılar bu antlaşmanın hükümlerine uygun hareket etmezlerse, Mısır ülkesinin erkek] ve kadın tanrıları [ile Hatti ülkesinin erkek ve kadın tanrıları Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral, Riama]šeša mai-amana'nın tohumunu yok etsinler!

§ 25. [Eğer Riamašeša mai-amana] ve Mıs[ır]lılar [bu antlaşmayı korurlarsa,] yemin tanrıları onları korusunlar ve yüzlerini [güldürsünler!]

§ 26. [Bu gümüş tablette yazılı hükümleri koruyanı Mısır ülkesinin] büyük [tanrıları ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları yaşatsın ve onu] evleri ile, ülkesi ile ve hizmetkârları ile sağlıklı yapsınlar!

§ 27. [Mısır ülkesinin] büyü[k] tanrıları [ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları bu gümüş tablette yazılı hükümleri çiğneyeni, evini, ülkesini ve hizmetkârlarını yok etsinler!]

§ 28-29. *Mısır'dan Anadolu'ya gönderilen antlaşma metninde bulunmamaktadır.*

§ 30. *Mühürlerin lejantları:*

[Ramses'in] mühr[ü]

[Amun'un ?] mührü.

Mısır-Hitit antlaşmasını içeren ve III. Hattušili tarafından Mısır'a gönderilmiş olan gümüş tablet günümüze dek Mısır'da yapılan kazılarda bulunamamıştır. Anadolu'dan Mısır'a gönderilmiş olan gümüş tabletin, Mısırlılar'ın Karnak ve Ramasseum anıtlarında kendi halklarına Mısır'ı üstün göstermek amacıyla, Hitit kralı ile kraliçesinin unvanlarını değiştirerek sunan Mısır dilindeki çevrisinin Türkçeye tercümesi şöyledir:

Antlaşmanın Tarihi ve Habercilerin (Elçilerin) Gelişi (Özetle):

Yıl 21, hasat mevsimi gün 21'de Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı Majeste Ramses'in yönetimi altında (Firavunun çeşitli unvanları) kralın habercisi, arabalı savaşçıların komutan vekili Nemti ile kralın habercisi [. . . , kralın habercisi . . . , Hatti ülkesinin habercisi N[erikaili ve Tili]teŠup, Hatti ülkesinin ikin[ci (sınıf) ha]bercisi Ria[maŠŠi] ve [Kark]emiŠ'in [haber]cisi PiyaŠŠili (?), Hatti ülkesinin Büyük Prensi HattuŠili'nin Yukarı ve Aşağı Mısır Kralı Majeste Ramses'ten [bar]ış isteğini bildiren gümüş tablet ile geldiler.

Hatti ülkesi'nin büyük Prensi HattuŠili'nin kendi habercisi TiliteŠup ile habercisi RiamaŠŠi'nin eliyle Firavuna gönderdiği Majeste [Yukarı ve Aşağı Mısır'ın Kralı], Re'nin oğlu, [WaŠmuar]ia [Šatepnari]a'ya, sınırlarını kendi isteğine göre belirleyen hükümdarlar arasındaki boğa RiamaŠeŠa mai-amana'ya barış isteğini bildiren gümüş tabletin içeriği:

§ 1. Hatti'nin Büyük Prensi güçlü Šuppil[uliuma'nın] torunu, Hatti'nin Büyük Prensi güçlü MurŠili'nin oğlu, Hatti'nin Büyük Prensi güçlü HattuŠili'nin gümüş bir tablet üzerinde Mısır'ın büyük hükümdarı güçlü Minpahtaria'nın torunu, Mısır'ın Büyük Hükümdarı güçlü Minmuariya'nın oğlu, Mısır'ın büyük hükümdarı güçlü WaŠmuaria Šatepnaria için yaptığı antlaşma; iyi barış ve [aramızda sonsuza dek] iyi kardeşliği kurmak için (yapılmış) iyi dostluk ve kardeşlik antlaşması.

§ 2. Tanrı eskiden ezelden beri Mısır'ın Büyük Hükümdarı ile Hatti'nin Büyük Prensi arasındaki ilişkide <sonsuza> dek aralarında düşmanlık çıkmasına izin vermez. Hatti'nin Büyük Prensi kardeşim Muwatalli zamanında o, Mısır'ın Büyük Hükümdarı [RiamaŠeŠa mai-amana i]le savaştı. Hatti'nin Büyük Prensi kardeşim Muwatalli kaderi-

ne boyun eğerek öteki dünyaya göçünce, sonra bu günden itibaren, işte Hatti'nin Büyük Prensi Hattušili Güneş Tanrısının ve Fırtına Tanrısının Mısır ülkesi ile Hatti ülkeleri arasında savaş çıkmaması için Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında yarattıkları ilişkiyi süresiz kılmak için bir antlaşma yaptı!

§ 3. İşte, Hatti'nin Büyük Prensi Hattušili kardeşi Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria ile bugünden itibaren aramızda sonsuza dek iyi barış ve iyi kardeşlik olması için <gümüş tablet üzerinde> bir antlaşma ile (ilişki) kurdu: O, benimle kardeş oldu, o, benimle barış içindedir; ben onunla kardeş oldum, ben onunla sonsuza dek barış içindeyim. Hatti'nın Büyük Prensi kardeşim Muwatalli kaderine boyun eğince (ölünce), Hatti'nin Büyük Prensi Hattušili babasının tahtına oturdu. İşte, ben Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamaśeśa mai-amana ile ittifak kurdum. Bar[ış] ve kardeşl[ik ilişkimiz güz[eldir], ve <Mısır> ülkesi <ile Hatti ülkesi> arasındaki eski barış ve kardeşlikten daha güzeldir. İşte, ben Hatti'nin Büyük Prensi, Mısır'ın Büyük Hükümdarı [Waśmuaria Šatepnaria] ile güzel barış ve güzel kardeşlik içindeyim. Hatti'nin Büyük Prensi'nin torunları da Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamaśeśa [mai-amana]'nın torunları ile daima kardeşlik içinde ve barış içinde olsunlar! Onlar da bizim gibi kardeşlik ve [barış] ilişkisi içinde kalsınlar, ve Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi de sonsuza dek barış içinde olsunlar ve kardeş olsunlar! Aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmasın!

§ 4. Hatti'nin Büyük Prensi <Hattušili>, Mısır ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmasın! Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria Hatti ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmasın!

§ 5. Hatti'nin Büyük Prensi Šuppiliuliuma zamanında var olan antlaşma ile kardeşim (!) Muwatalli zamanında var olan antlaşmayı yeniden başlattım.

İşte, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamaśeśa mai-amana da bugünden itibaren ikimizle birlikte kararlaştırdığı antlaşmayı yeniden başlattı. Onu yeniden başlattık ve saptadığımız bu ilişkiye göre hareket edeceğiz.

§ 6. Eğer yabancı bir düşman Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria'ya karşı savaşa girerse ve o Hatti'nin Büyük Prensi'ne "ona karşı bana yardıma gel!" diye yazarsa, Hatti'nin Büyük Prensi [ona yardıma gelecek ve] Hatti'nin Büyük Prensi düşmanını vuracak! Eğer Hatti'nin Büyük Prensi (kendisi) gelmek istemezse, ordusunu ve arabalı savaşçılarını en hızlı biçimde gönderecek ve düşmanını vuracak!

§ 7. Ya da [Mısır'ın Büyük Hükümdarı] Riamašeša mai-amana kendisine karşı suç işledikleri için tebaasına kızarsa, ve onları vurmaya giderse, Hatti'nin Büyük Prensi onların kızdıklarını onunla birlikte hepsini [yok edecek!].

§ 8. Ayrıca, [eğer] yabancı bir düşman [Hatti'nin Büyük Prensi'ne karşı savaşa girerse ve o] Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria'ya yazarsa, o düşmanını vurmak için yardıma gelsin! Eğer Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamašeša mai-amana gelmek isterse, gel[sin ve] Hatti [ülkesini] hoşnut etsin! Fakat eğer [Mısır ülkesinin Büyük Hükümdarı Waśmuari]a [Šatepnaria gelmek istemezse, ordu]sunu [ve] (savaş) arabalarını derhal [göndersin] ve Hatti ülkesini hoşnut etsin!

§ 9. Ayrıca, eğer Hatti'nin Büyük Prensi'nin tebaası ona karşı suç işlerse, ve [Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamaše[ša] mai-amana [onu işitirse, Mısır'ın Büyük] Hüküm[darı Waśmua]ria [Šatepnaria onun kızdıklarının hepsini yok etsin!].

§ 10. [İşte], Hatti [ülkesi] ile [Mısır] ülkesi [bizi]m yaşamamızdan [sonra da barış ve kardeşlik içinde olsunlar!]. Başka sözlerle: Ben kaderimi izleyeceğim ve Mısır'ın büyük Hükümdarı Riamašeša mai[-amana] sonsuza dek yaşasın!; Hatti [ülkesine] gel[sinler ve] oğlu[mu] onların efendisi [yap]sınlar ve başkasını onların efendisi yaptırmasınlar! [Eğer ona karşı bir suç işler]lerse, ve onu efendileri yapmakta [gecik]irlerse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepna[ria] ağzı ile hiçbir zaman susmasın! [Ve ona] gel[sin] ve Hatti ülkesini [yok] etsin ve [Hatti'nin] Büyük Prensi'ni hoş[nut] etsin!

§ 11. E[ğer önemli bir kişi <Mısır ülkesicden> kaçarsa, ve o] Hatti'nin Büyük Prensi['ne gelirse] ya da Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamašeša mai-amana'nın ülkelerinden bir kent (ayrılırsa), Hatti'nin Büyük Prensi onu kabul etmeyecek; Hatti'nin Büyük Prensi onları Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria'ya, efendilerine [-yaşasın, ... sağlam ve] sağlıklı, getirtecek!

§ 12. Ya da eğer bir insan ya da tanınmayan iki insan [Mısır ülkesinden kaçarsa,] ve başkasının hizmetine girmek için Hatti ülkesine gelirse, Hatti ülkesi'nde kalmalarına izin verilmesin ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamašeša'ya getirilsin!

§ 13. Ya da eğer Hatti ülkesinden büyük (önemli) bir kişi kaçarsa, ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmua[ria] Šatepnaria'ya [gelirse], ya da Hatti ülkesinin (bölgelerin)den bir kent, ya da bir mahalle ya da [bir yöre (?)] ayrılır ve Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamašeša mai-amana'a gelirse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria onları kabul etmesin! Onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirtsin ve onları (orada) bırakmasın!

§ 14. Aynı biçimde eğer bir insan ya da tanınmayan iki insan <Hatti ülkesinden> kaçar ve başkasının hizmetine girmek amacıyla Mısır ülkesine gelirse, Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria onları (orada) bırakmasın, onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirtsin!

(Antlaşmanın Mısır'dan Anadolu'ya gönderilen Babilce metninin 15. ve 16. paragraflarının karşılığı, Anadolu'dan Mısır'a gönderilen gümüş tabletin Mısır dilindeki çevirisinde yoktur. Hiyeroglif çevirisinde buraya Babilce metnin 21-23. paragraflarındaki yemin tanrıları listesi ile lanetleme ve iyi dilekler kısmı alınmıştır.)

§ 17. Eğer bir insan Mısır ülkesinden kaçar ya da iki ya da üç insan Hatti'nin Büyük Prensi'ne gelirse, onları Hatti'nin Büyük Prensi yakalasın ve onları tekrar Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria'ya getirtsin! Mısır'ın Büyük Hükümdarı Riamaśeśa mai-amana'ya geri getirtilsin! İnsanlar hiçbir biçimde suçlanmasın, evi, karıları ve çocukları yok edilmesin, [kendisi yok edilmesin, o,] öldür[ülmesin], gözleri, kulakları, ağzı ya da ayakları sakat edilmesin, o, hiçbir biçimde cezalandırılmasın!

§ 18. Aynı biçimde eğer bir insan Hatti ülkesinden kaçar, ister bir, ister iki, ister üç (kişi olsun) Mısır'ın Büyük Hükümdarı Waśmuaria Šatepnaria'ya gelirse, [onları Mısır'ın] Büyük Hükümdarı Riamaśeśa mai-amana yakalasın ve onları Hatti'nin Büyük Prensi'ne getirtsin; Hatti'[nin] Büyük Prensi onları [hiçbir] suçtan yar[gılamasın, ev]i, karıları ya da çocukları yok edilmesin, o, öldürülmesin, kulakları, gözleri, ağzı ya da ayakları sakat edilmesin, o, hiçbir biçimde cezalandırılmasın!

(Mısır'dan gönderilen Babil dilindeki antlaşma metninin 19. ve 20. paragraflarının karşılığı Mısır dilindeki metinde yoktur.)

Yemin tanrıları listesi:

§ 21. Hatti'nin Büyük Prensi'nin [Mısır'ın] Büyük Hükümdarı Riama[śeśa mai] amana ile bu gümüş tablette yazılı olarak [yaptığı] antlaşmanın bu sözlerine, onları benim yanımda işiten, Hatti ülkesinin bin tanrıları, kadın ve erkek tanrıları ile Mısır ülkesinin bin tanrıları, kadın ve erkek tanrılar tanıktırlar: Göğün Efendisi Güneş Tanrısı, Arinna Kenti'nin Güneş Tanrıçası, Göğün Efendisi Seth (Fırtına Tanrısı), Hatti <kentinin> Seth'i (Fırtına Tanrısı), Arinna kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Zippalanda kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Pa<tt>iyarik kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Hiśśaś<ha>pa kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Šariśa kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Halap kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Lihzina kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı),

[Hu]r[ma] (ya da [Ne]r[ik] ya da [ša]r[tiaš] ya da [Hu]ll[aššla kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), [Uda kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Ša[pinuwa ken]tinin (ya da Ša[muha ken]tinin) [Se]th'i (Fırtına Tanrısı), [Gök gür]ültüsünün (?) [Seth'i] (Fırtına Tanrısı), Šahpina kentinin Seth'i (Fırtına Tanrısı), Hatti ülkesinin Astartu'su, Tanrı Zithariya, Tanrı Karziš, Tanrı Hapantaliyaš, Karahna kentinin Tanrıçası (koruyucu tanrısı?), Ninuwa kentinin Tanrıça Ištar'(?)ı, Tanrıça Ninatta, Tanrıça [Ku]l[itta], Göğün Kraliçesi Tanrıça Hepat, yeminin efendileri tanrılar, Yerin Hakimesi Tanrıça, <<Yeminin Kadın Efendisi İšhara>>; <erkek ve kadın tanrılar>, Hatti ülkesinin Dağları ve Irmakları; Kizzuwatna ülkesinin erkek ve kadın tanrıları, Dağları ve Irmakları; gök, yer, büyük deniz, rüzgâr (ve) fırtına bulutları.

(Babil dilindeki antlaşma metnini 22. - 25. paragraflarının karşılığı Mısır dilindeki metinde yoktur.)

§ 26. Hatti ülkesinin ve Mısır ülkesinin bu gümüş tablet üzerindeki sözlerini, (- ister Hititler ya da ister Mısırlılar olsun -) kim tutmazsa Hatti ülkesinin 1000 tanrıları ile Mısı[r] ülkesinin 1000 tanrıları, (onu), ailesini, ülkesini ve hizmetkârlarını yok etsinler!

§ 27. İster Hititler ister Mısırlılar olsun - bu gümüş tabletin üzerindeki sözleri tutanı ve koruyanı Hatti ülkesinin bin tanrıları ile Mısır ülkesinin 1000 tanrıları sağlık içinde bulundursunlar, onu aileleri ile, ülkeleri ve hizmetkârları ile birlikte yaşatsınlar!

Anadolu'dan Mısır'a gönderilen gümüş tabletin iki yüzündeki mühürlerin anlatımı; Akadca mühür lejantlarının Mısır diline çevirisinin Türkçesi:

§ 28. *Gümüş tabletin ön yüzünde ortada: [Hatti'nin] Büyük [Prensini] koltuğunun altına alan Seth'in (Fırtına Tanrısı'nın) resmi. Resmin çevresindeki yazıt:* "Göğün hükümdarı Seth'in (Fırtına Tanrısı'nın) mührü; Hatti'nin Büyük Prensi kahraman Muršili'nin oğlu, Hatti'nin Büyük Prensi kahraman Hattušili'nin yaptığı antlaşmanın mührü." *Resmin çevresinin iç kısmında:* "[Göğün hükümdarı Seth'in (Fırtına Tanrısı'nın)] müh[rü]".

§ 29. *<Gümüş tabletin> arka yüzünde [ortada]: [Hatti'nin] Prensesini koltuğunun altında tutan Hatti'nin tanrıçasının resmi. Çevresindeki yazıt:* "Ülkenin hakimesi Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın mührü (ile) [tanrı]çanın hizmetkârı, ülkenin hakimesi, Arinna'nın [Güneş Tanrıçası'nın rahibesi?], Kizzuwatna ülkesinin kızı, Hatti ülkesinin Prensesi Puduhepa'nın mührü."

Resmin çevresinin iç kısmında: "Her ülkenin hakimesi Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın mührü."

III. Karnak Steli'nin Üzerindeki Resim ve Yazıtlar:

Karnak Steli (sağ taraf): Amun ve Mut'a kral tarafından kurban sunma sahnesi. - (Amun'un sözleri): "(Ben) sana (burada) sınırlarını istediğin gibi belirtmen için Antaios'un (eski Yunanlılar'ın efsanevi devi) gücünü veriyorum." *-(Mut'un sözleri)*: "(Ben) sana (burada) bütün ülkeleri ve dağ ülkelerini veriyorum."

Kralın sağında (yukarıdan aşağıya yazıt): "[. . .] güçlü [boğa], gerçeğin sevgilisi, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın Kralı, her iki ülkenin hakimi, göğün hakimi, tanrıların kralı, Amun-Re'nin sevgilisi Waśmuaria [Šatepnaria, . . .]"

Kralın solunda (yukarıdan aşağıya yazıt): Her iki ülkenin [. . . hakimi], kurbanın efendisi Waśmuaria Šatepnaria, Re'nin sevgili oğlu "her iki ülkenin tahtlarının hakimi Amun-Re'nin sevgilisi, görüntülerin hakimi Meri-Amun Ramses."

21. II. Muršili'nin Yaşamının İlk Yıllarını Anlatan Yıllıkların Başlangıç Bölümünün Çevirisi

Kahraman Büyük Kral Šuppiluliuma'nın oğlu Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral (Majes)te Muršili şöyle der:

Babamın tahtına henüz oturmadan önce etraftaki bütün düşman ülkeleri savaştılar. Babam tanrı olduğu (öldüğü) zaman kardeşim Arnuwanda babasının tahtına oturdu. Arkadan o da hastalandı. Düşman ülkeleri kardeşim Arnuwanda'nın hasta (olduğunu) işitince aynı düşman ülkeleri savaşmaya başladılar.

Kardeşim Arnuwanda tanrı olunca (ölünce), (o zamana kadar) savaşmayan düşman ülkeleri, o düşman ülkeleri de savaştılar. Etraftaki düşman ülkeleri şöyle dediler: "Hatti ülkesinin kralı olan babası kahraman bir kral idi. O, düşman ülkelerini yendi. O, tanrı oldu (öldü). Babasının tahtına oturan oğlu, o da eskiden bir kahramandı. O, hastalandı. O da tanrı oldu (öldü).

Şimdi babasının tahtına oturan ise, o (bir) çocuktur. Hatti ülkesinin topraklarını ve Hatti ülkesini koruyamayacak.

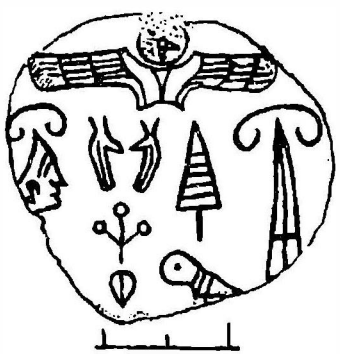
Babam Mitanni ülkesinde oturarak kaldığından o, oturmasını geciktirdi. (Bu yüzden) hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasının bayramları bakakaldılar (ihmal edildiler).

Ben Majeste babamın tahtına oturunca, bana karşı savaşan etraftaki düşman ülkelerinin hiçbirine karşı henüz sefere gitmeden (önce) hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasını sabit bayramları ile ilgilendim ve onları yaptım. Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçasına elimi kaldırdım ve şöyle dedim: "Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beni çocuk (diye) çağıran, beni küçük gören ve senin Arinna'nın Güneş Tanrıçasının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelerine karşı benim yanıma aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önümde öldür!" Arinna'nın Güneş Tanrıçası sözlerimi işitti ve benim yanıma aşağıya geldi. Babamın tahtına oturduğum zamandan itibaren etraftaki bu düşman memleketlerini on yıl içinde yendim ve onları imha ettim.

22. II. Muršili'nin Yıllıklarından Diğer Bir Metin Parçası

Ve Puranda'yı kuşattığım zaman Puranda'da, yukarıda olan Uhhaziti'nin oğlu Tapalazunauli korktu ve geceleyin Puranda'dan aşağıya kaçtı. (Karısını, çocuklarını) ve (oraya sığınmış olan) sivil halkı akropoldan (saraydan) dışarıya sevk etti ve onları Puranda'dan aşağıya götürdü.

Ben, Majeste, Tapalazunauli'nin (geceleyin) aşağıya kaçtığını (ve) karısı ile çocuklarını ve sivil halkı akropolden (saraydan) dışarıya sevk ettiğini ve aşağıya götürdüğünü işitince, (ben, Majeste, askerleri) (ve) araba savaşçılarını onun arkasından gönderdim. Onları savaşta sıkıştırdılar ve karısını, (çocuklarını) ve sivil halkı ondan aldılar ve onları geri getirdiler. Tapalazunauli tek başına kaçtı. Yola çıkardığı sivil halkı yalnız askerler ile araba savaşçıları aldılar.

II. Mursili'nin Boğazköy'de bulunan bir bulla üzerindeki mühür baskısı

23. II. Muršili'nin Yıllıklarından Bir Bölüm

Ben Majeste böyle olduğunu işitince, Kaška (ülkelerine) karşı ikinci kez (savaşa) gittim. Babamın zamanında düşman olan ve Hatti ülkesine saldıran o Malazziya ülkesine karşı geceleyin yürüdüm. Malazziya'da uzaktan tekrar gün ağarınca, önüme Kuwatelša dağı çıktı. O yüksek ve (sarp) bir dağ idi. Bu Kuwatelša dağına varıncaya kadar günün yarısı oldu. Dağa tırmanıncaya kadar gece oldu. Kuwatelša dağında (kamp yapacak bir yer) aradım. Bir yanımda Šunupaššı diğer yanımda Išdupišta kentleri başka bir yanımda o Malazziyalıların kardeşleri olan Pittagalaiššalılar vardı. Onlar beni uzaktan (gördüler.) Fakat Malazziyalılara haber götürmediler. Düşmanın kaçmasına neden olmadılar. Ben Majeste gittim, Pittagal(aišša)'da karargâh kurdum. Askerlerim kamp kurunca, efendim kudretli Fırtına Tanrısı tanrısal adaletini gösterdi. Bütün gece yağmur yağdı. Arkasından sis bastırdı. Düşman, ordunun kamp ateşini göremedi ve düşman kaçamadı.

Gün ağarınca, (efendim) kahraman Fırtına Tanrısı yine tanrısal adaletini gösterdi. Erkenden derhal sis aşağıya indi. Benim ve askerlerimin önüne sis geldi. Malazziya (ülkesi)ne aşağıya yürüyünceye kadar sis benim ve askerlerimin önünde oldu. Düşman (bizi) göremedi. Malazziya ülkesine aşağıya varınca, (tanrı) önümüzden sisi kaldırdı. Benim farkımda olmayan düşman, ekinleri biçmeye koyulmuştu. Malazziya ülkesi (halkını) otururken buldum. Onlara saldırdım. Sivil halkı, sığırları (ve) koyunları yakaladım. Ülkeyi yaktım. Onları imha ettim. Sonra geldim. Malazziya'da karargâh kurdum. Gün ağarınca, Katabduwa (ülkesini) ve Tašinatta ülkesini yaktım. Tašinatta adamları Majestemden yana olduklarından onlar yanıma geldiler ve bana (şöyle) dediler: "Efendimiz sen bu Malazziyalıları imha ettin! Efendimiz Hattuša'ya geri döndüğü zaman [. . . . .] bizi imha etme[ye . . . . .] Efendimiz. Ve (onlara) yardım (ettim . . . . .) . . . . . .

24. II. Muršili'nin Ölümlere Neden Olan Salgına Karşı Duaları

Muršili'nin bütün tanrılara duası:

(Siz Hatti'nin) bütün erkek tanrıları, bütün kadın tanrıları, . . [. . . . .], siz bütün erkek (yemin tanrıları), bütün kadın yemin tanrıları [.] . [. . .] bütün (e)ski (erkek) tanrılar, bütün eski kadın tanrılar, siz ki toplantıda yemine tanıklık etmeğe çağrıldınız, (siz) dağlar, ırmaklar, pınarlar, yeraltı suları, işte ben rahibiniz (Büyük Kral) Muršili dua ediyorum. Duamı hangi konuda ediyorsam, efendilerim tanrılar sözümü (işitin)!

(Siz) tanrılar, efendilerim Hatti ülkesinde salgın oldu. Hatti ülkesi salgın yüzünden baskı altında tutuldu. O, çok sıkıştırıldı. Yirmi yıldan beri Hatti ülkesi çok (sayıda kayıplarla) ölüme sürüklendiğinden aklıma Tuthaliya'nın oğlu genç Tuthaliya konusu geldi. Tanrıdan fal yoluyla gerçeği öğrenmeye çalıştım. Tanrı tarafından (falda) genç Tuthaliya konusu saptandı. Genç Tuthaliya Hatti ülkesinin efendisi iken ona Hattuša'nın prensleri, komutanları, binbaşıları, subayları, (önde gelenleri), askerlerinin ve araba savaşçılarının hepsi onun üstüne yemin ettiler. Babam da onun üstüne yemin (etti).

Babam (genç) Tuthaliya'yı sıkıştırınca, Hattuša'nın (prensleri, komutan)ları, binbaşılar, bütün subaylar babamın yanında (oldu)lar. Tuthaliya'yı yemin tanrıları yakaladı. Onlar [Tuthaliya'yı öl]dürdüler. Ayrıca kardeşleri olanları [. . . . . onları da] öldürdüler. [. . . . . yakaladılar ??]. Onları Alašiya (Kıbrıs) ülkesine (sürgüne) gönderdiler. [. . . .] olan [. . .] lerini [aldılar? . . . . .] ve efendiler tanrı yeminlerini bozdula[r . . . . .].

(Buna rağmen) siz (tanrılar efendilerim) babamı korudunuz [. . . . .] . . . [. . . . .] Hattuša düşman tarafından yakıldığı için ve düşman Hatti ülkesinin [topraklarını] aldığı için (babam gitti ve düşman ülkel)erine saldırdı, onlara ölesiye vurdu, Hatti ülkesinin (topraklarını geri) aldı. Onların topraklarını da aldı ve onları yeniden (iskân etti). Ayrıca etraftaki diğer ülkeleri de krallığına (kattı). Hatti ülkesi yaşamaya devam etti. Onun için şurada ve burada (yeni) topraklar (aldı). Onun zamanında bütün Hatti ülkesi rahata kavuştu. Onun zamanında (insanlar), sığırlar ve koyunlar arttılar. Düşman ülkesinden (zorla) alıp (getirilen) göçmenler de yaşamaya devam ettiler. Hiçbir şey mahvolmadı. Sonra geldiniz. (Siz) tanrılar, efendilerim, genç Tuthaliya'nın o konusunun intikamının şimdi arkadan babamdan aldınız. Babam, Tuthaliya'nın kanı yüzün-

den öldü. Babamdan yana olan prensler, komutanlar, binbaşılar, subaylar, onlar da o nedenle öldülür. (Hatti) ülkesi de o konudan dolayı ölmeğe başladı. Hatti ülkesi öte yana (felakete sürüklendi?). Artık şimdi salgın (o kadar) güçlendi ki, Hatti ülkesi salgından çok baskı altında kaldı. (Nüfusu) azaldı. Ben kulunuz Muršili (yüreğimdeki) sıkıntıyı yenemiyorum, içimdeki korkuya hâkim olamıyorum!

[. . . . . dualarımı] işitm[iş olan siz tanrılar, efendil]erim, y[ardımıma gelin! . . . . . yeminde tanı]klığa çağ[rıldığınız] için [. . . . .] herkes güçlü oldu ve [. . . . .] geldiler. Hayatta kalan yemin sahiplerinden siz tanrılar, efendilerim, mahkemede [davacı ol]ma[dınız? . . . . . onlardan] arkadan [Tuthaliya'nın] kanının intikamını hiçbir surette alma[dınız. Şimdi benden tanrılar,] efendilerim [Tuthaliya'nın] kanı[nın intikamını alıyorsunuz!]. . . . . (Ha)tti (ülkesi . . . . . öl)meğe devam ediyor [. . . . .] . . [. . . . .] günah işler . . . [. . . . .] onun [. . . . .] babam . [. . . . .] . . yapsın [. . . .] . . . . [. . . . .] babamın [. .] . . [. . . . .] . . si(ze babamın günahını itiraf ettim. Babam bu) Tuthaliya'yı öldürdü . . . . . (Babam arkadan kan dökmeye karşı bir kurban) yaptı. Hattuša ise hiçbir şey yapmadı.

Geldim. Kan için kurbanı ben de yaptım. Ülke hiçbir şey yapmadı. Ülke için hiçbir şey yapmadılar.

Şimdi Hatti ülkesi salgından çok baskı altında tutulduğu ve Hatti ülkesi (insanları çok sayıda) ölmeye devam ettiği (ve) Tuthaliya konusu akla geldiği ve (tanrı) tarafından da saptandığı için fala başvurdum. Ülkede salgın için size efendilerim tanrılara ve tapınaklarınıza hangi yemine ait kurban saptanmış ise, size efendilerim tanrılara yemine ait kurbanları önünüze sunuyorlar, artık sizin önünüzde temiz oluyorlar. Ben de size efendilerim tanrılara ülkede (günahın) bedeleni ve kefaretini ödeyeceğim.

Efendilerim tanrılar Tuthaliya'nın kanının intikamın arkadan aldığınızdan Tutahliya'yı öldürenler, onlar kanın bedelini ödediler. Hatti ülkesi de bu cinayeti artık bitirdi. Artık Hatti ülkesi de onun bedelini ödedi. Şimdi de bana geldiği için onu ailemle birlikte bedel olarak ve kefaret olarak ödeyeceğim. Artık efendilerim tanrıların içi yumuşasın (rahat olsun)! Efendilerim tanrılar artık bana acıyın! Size görüneyim! Size dua ettiğim için beni işitin! Ben hiçbir kötü iş yapmadığımdan, günah işleyen ve kötü-

lük yapanlardan da artık hiçbiri hayatta kalmadığından ve onlar çoktan öldüğünden, babamın meselesi benim üzerime geldiğinden işte ülkedeki salgına karşı size efendilerim tanrılara kefaret ve bedel ödüyorum. Kefaret ve bedel ödediğimden siz tanrılar, efendilerim, bana acı[yın! .] . . . . [. . . .] salgın ile Hatti üllkesini baskı altında tuttuğu sürede (kurban ekmeği ve kurban içkisi verenler) efendilerim tanrılara kurban ekmeği ve kurban içkisini sunmaya devam ettiler. Hatti ülkesini salgın ile ağır baskı altında tuttuğundan ve salgından (devamlı ölümler olduğundan) eğer arkadan (salgını) kaldırmazsa ve ölümler devam ederse, zaten az kalmış olan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları da ölürlerse, artık hiç kimse size kurban ekmeği ve kurban içkisi (sunamayacak!)

(Tanrılar, efendilerim, salgına karşı? size) sunduğum kurban ekmeğini ve kurban içkisini kabul edin! Size görüneyim! (Hatti ülkesinden) salgını kovun! Zaten az (kalmış olan) bu kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucularınızı baskı altında tutmasınlar! Onlar artık devamlı surette ölmesinler! Size (her zaman) (kurban ekmeği) ve kurban içkisi sunsunlar! Tanrılar, efendilerim, gelin! Salgını öte yana gönderin! Kötü olan şeyleri düşman ülkesine gönderin! Tu(thaliya yüzü)nden Hatti ülkesinde *olanları* (siz) tanrılar . [. . . . .] gönderin! Onları düşman ülkesine gönderin! Hatti ülkesine (tekrar) acıyın! (Salgın) iyi olsun! Ben rahibiniz (ve) kulunuz olarak tekrar size görünmek istediğimden bana acıyın! Yüreğimden sıkıntıyı kovun! İçimden korkuyu alın!

(1. tablet): Bitti. Muršili [bütün tanrılara . . . . .] dua et(tiği) zaman.

Muršili'nin Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve Hatti'nin tanrılarına duası:

Hatti'nin Fırtına Tanrısı, efendim (ve Hatti'nin tanrıları, efend)ilerim! Sizin kulunuz (Büyük Kral) Muršili beni (şu sözlerle) gönderdi: "Git! Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara şöyle söyle!": 'Sizin bu yaptığınız, Hatti ülkesi salgından çok fazla baskı altında kaldı. Babamın zamanında ve kardeşimin zamanında devamlı surette ölüm olayları oldu. Ben tanrılara rahip olduğumda şimdi de benim zamanımda ölüm olayları çok sık oluyor. Bu (başlayalı) şimdi yirminci yıl (oldu)'. Hatti ülkesinde ölüm olayları çok sık olduğuna göre salgın ortadan toplanıp kaldırılamıyor. Ben de yüreğimde sıkıntıyı yenemiyor, içimden korkuyu atamıyorum.

Sonra (tanrıların) bayramlarını sık sık yaptığım zaman bütün tanrıların önünden ve arkasından gittim. (Yalnız) bir tanrının tapınağına (ayak) basmadım (koymadım). Salgın yüzünden bütün tanrılara tekrar tekrar dua ettim. (Onlara) adaklar sundum! . . . . .

(Tanrılar, efendileri)m beni işitin! (Hatt)i (ülkesinden) salgını (kovun!) (Hattu)ša [. . . . .] yapamaz! (Hangi nedenle Hatti) halkı devamlı ölüyorsa, (o ya fal ile sap)tansın ya da onu (rüyada göreyim ya da tanrısal irşada ulaşmış bir ki)şi söylesin! Tanrılar beni (işitmediler.) Hatti (ülkesi içinde) salgın iyileşme(di. Hatti ülkesi çok baskı altın)da kaldı.

Tanrıların kurban ekmekler(ini ve kurban içkilerini sunanlar az sayıda) kaldılar, onlar (da) öldü[ler! . . . . . kon]u tekrar ağırlaştı ve tan[rılar yanında . . . . . fala başvurdum.]

Böylece çok eski iki tablet (buldum). Bir tablet (Mala) Fırat (Nehrine sunulan kurban . .) . . ile ilgili idi. Eski krallar Mala ırmağına kurbanını sunarlardı. (Şimdi) babamın gününden beri Hatti ülkesinde (insanlar) devamlı olarak ölüyorlar ve biz Mala nehrinin (kurbanını) kurban törenini ( ) hiçbir zaman yapmadık.

İkinci tablet Kuruštamma üzerinedir: Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Kuruštamma adamlarını Mısır ülkesine getirdiği ve Hatti'nin Fırtına Tanrısı onlarla Hatti adamlarının karşısında bir antlaşma yaptığı zaman onlar Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri için ve Hatti adamları ile Mısırlılar da Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri halde geldiler ve Hatti adamları (antlaşmayı) bozdular ve Hatti adamları hemen tanrı yeminini çiğnediler. Babam askerleri ve araba savaşçılarını gönderdi. Mısır topraklarına ve Amka ülkesine saldırdılar. Tekrar gönderdi ve tekrar saldırdılar. Mısırlılar korkunca, geldiler, babamdan oğlunu (Mısır'da) krallık için ısrarla istediler. Babam onlara oğlunu verince, onlar da onu (Mısır'a) götürünce, onu öldürdüler. Babam kızdı ve Mısır ülkesine (sefere) gitti ve Mısır ülkesine saldırdı. Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçılarını imha etti. O zaman da efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı babamı davada üste çıkardı (kazandırdı) ve Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçılarını yendi ve onları imha etti. Yakaladıkları tutsakları Hatti ülkesine geri getirdikleri zaman, tutsaklar arasında Hatti ülkesinde salgın (hastalık) çıktı. Onlar devamlı olarak ölmeye başladılar.

Tutsakları Hatti ülkesinin içine getirince, tutsaklar Hatti ülkesine salgın (hastalığı) getirdiler. O günden beri Hatti ülkesinin içinde sık sık ölümler oluyor. Anılan Mısır ülkesi hakkındaki bu tableti bulunca, onun için tanrı yanında fala başvurdum: "Hatti'nin Fırtına Tanrısının etkili olduğu o konu, Mısırlılar ile Hattililer Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildiklerinden, Damnaššara Tanrıları (tanık olarak) efendim Fırtı-

na Tanrısının tapınağında bulunduklarından ve Hattililer (arkasından verdikleri) sözü hemen tutmadıklarından efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısının kızmasına neden olduğu" saptandı.

Salgın nedeniyle (Mala) (Fırat) ırmağına kurban konusunda da fala başvurdum. O konuda da benim için efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısının önüne çıkmam gerektiği saptandı. İşte Fırtına Tanrısının önünde suçumu itiraf ettim. Böyledir. Biz onu yaptık. [. . . .] Benim zamanımda ol(ma)dığını, babanın zamanın[da olduğunu . . . . .] biliyorum [. . . . .] konu, (eğer) efendim (Hatti'nin) Fırtına Tanrısı [. . . . .] nedeniyle kızmış ise (ve bu nedenle) Hatti ülkesinde ölümler oluyorsa, [. . . . .] efendim Fırtına Tanrısına [. . . .] yapıyorum. Sana [. . . .] diz çöküyorum ve acı (diye) bağırıyorum. Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı beni işi(t!) Hatti ülkesi içindeki salgın toplansın! (ve alıp götürülsün!)

Fal için başvurduğum konuda salgın için hangi sorunlar saptanmış ise, onları tekrar çözeceğim. Onların bedelini ödeyeceğim. Salgın yüzünden hangi yemin konusu saptanmış ise, Hatti'nin Fırtına Tanrısının ve tanrıların önüne yemine ait (yeminin bozulmasına ait) kurbanı tamamen sundum. [. . . . .] önüne tamen sundum. [. . . .] sana Hatti'nin Fırtına Tanrısına salgın yüzünden size kurbanı [. . . .] salgın y(üzünden) saptanmış olan Mala (Fırat) ırmağının kurbanını, işte Mala nehrine gitmekte olduğumdan efendim Fırtına Tanrısı ve efendilerim tanrılar Mala (Fırat) nehri kurbanını benim için arkaya bırakın! (zaman tanıyın!). Mala (Fırat) nehrinin kurbanını yapayım ve onu yoluna koyayım. Salgın yüzünden hangi konu varsa, onu yapacağım (halledeceğim). Efendilerim tanrılar bana acıyın! Hatti ülkesi içinde salgın iyi olsun!

Hatti'nin Fırtına Tanrısı, efendim, tanrılar, efendilerim (böyle) oluyor. Günah işleniyor. Babam da günah işledi. Efendimin, Hatti'nin Fırtına Tanrısının sözüne uymadı. Ben ise hiçbir günah işlemedim. Böyle oluyor. Babasının günahı oğluna geçiyor. Bana da babamın günahı geçti. İşte ben onu efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara itiraf ettim. O oldu. Onu yaptık. Babamın suçunu itiraf ettiğimden, efendim Fırtına Tanrısının ve efendilerim tanrıların içi tekrar yumuşasın! Bana tekrar acıyın! Salgını Hatti ülkesinden tekrar kovun! Az kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları (artık) benim için ölmesinler!

İşte efendim Fırtına Tanrısına salgına karşı bir dua yapıyorum. Efendim Fırtına Tanrısı beni işit! Beni yaşat! Sana şöyle diyorum?: Kuş yuvasına gider. Yuvası onu korur!

Ya da herhangi bir köle bir şeyin üzüntüsünü çekerse, ve efendisine yalvarırsa, efendisi onu dinler, onu ne üzmüşse, o konuyu onun için düzeltir. Ya da bir köle bir suç işlemiş ise, suçunu efendisinin önünde itiraf ederse, efendisi o zaman ne yaparsa (yapmak isterse), yapar. Efendisinin önünde suçunu itiraf ettiğinden efendisinin içi rahatlar, (efendi)si o köleyi cezalandırmaz! Ben de babamın suçunu itiraf ettim. O (öyle) oldu. Ben onu yaptım. Eğer bir bedel (tazminat) (söz konusu) ise, o salgın yüzünden, eskiden çok (şey ödenmişti?) Mısır ülkesinden getirdikleri tutsaklar ve muhacirler ve Hattuša halkının salgın için ödediği bedel (suçun) yirmi katını (buldu.) Eskiden öyle oldu. Buna rağmen efendim Hatti'nin Fırtına tanrısının ve efendilerim tanrıların içi rahatlamıyor. Ya da eğer siz bana ayrıca bir tazminat yüklerseniz, onu bana rüyada söyleyin! Onu size vereceğim!

İşte sana efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına devamlı surette dua ediyorum: Beni yaşat! Eğer bu nedenle ölümler olursa, onu ben (tekra)r düzeltinceye kadar tanrıların (arta) kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları artık ölmesinler!

Eğer başka bir nedenle ölümler olursa, onları ya rüyada göreyim ya da fala başvurma yoluyla saptansın! Ya da tanrısal irşada ulaşmış bir kişi söylesin! Ya da bütün rahiplere neyi emretmiş isem, onu temiz (yatakta) uyuyarak düşünsünler! Efendim Hatti'nin Fırtına tanrısı beni yaşat! Efendilerim tanrılar tanrısal adaletini göstersinler! Biri rüyada görsün! Ölümlerin neden olduğu bulunsun! Šarpa ağacından bakır (kaplı) bir broş (?) (iğne?) asacağız(?)! Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı beni yaşat! Salgın Hatti ülkesinden artık toplansın ve kovulsun!

Birinci tablet: Bitti. Muršili salgın yüzünden dua ettiği zaman.

25. III. Hattušili'nin Otobiyografisi ve Tahta Çıkmadan Önceki Olaylar İle Tahta Çıkışı Konusunda Savunması

Kuššar kralı Hattušili'nin torunu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Šuppiliuma'nın torunu, Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Muršili'nin oğlu, Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Tabarna ("hükümdar") Hattušili şöyle (der):

Tanrıça İštar'ın tanrısal düzenini (adaletini) anlatacağım: Onu insanoğlu işitsin! Gelecekte Majestemin oğlu, torunu ve Majestemin soyundan gelen herkes tanrılar arasında (en çok) Tanrıça İštar'a saygılı olsun!

Babam Muršili (ve annem) bizi dört çocuğu, Halpašulipi'yi, Muwatalli'yi ve kız çocuğu Matanazi'yi dünyaya getirdiler. Hepsinin arasında (ben en) sondaki çocuk idim. Ben henüz çocuk iken dizgin tutucu idim. Hakimem Tanrıça İštar babam Muršili'ye kardeşim Muwatalli'yi rüyada gönderdi (ve ona şöyle dedi): "Hattušili'nin yılları kısadır. (Uzun zaman) yaşamayacak! Onu bana teslim et! O benim rahibim olsun! Böylece hayatta (kalabilir)." Babam (beni) çocuğu yukarıya kaldırdı. Beni tanrıçanın hizmetine verdi. Tanrıçaya rahip olarak kurban sundum. Hakimem Tanrıça İštar'ın elinden iyilik gördüm. Hakimem Tanrıça İštar beni elimden tuttu ve beni tanrısal düzen içine koydu.

Babam Muršili tanrı olunca (ölünce), kardeşim Muwatalli babasının tahtına oturdu. Ben de kardeşimin huzurunda Ordu Kumandanı oldum. Kardeşim beni koruma kıtası başkanlığına (zırpkıncı başılığa) atadı. Yukarı ülkeyi de yönetimime verdi. Yukarı ülkeyi yönettim. Benden önce orasını Zida'nın oğlu Arma-Tarhunta yönetiyordu. Hakimem Tanrıça İštar beni beğendiğinden, Muwatalli de beni iyi tuttu. İnsanlar hakimem Tanrıça İštar'ın beğenisini ve kardeşimin (bana karşı) iyi olduğunu görünce, beni kıskandılar. Zida'nın oğlu Arma-Tarhunta ve ayrıca diğer insanlar iftira etmeye başladılar ve bana kötü davrandılar. (Durum) benim için olumsuzdu. Kardeşim Muwatalli beni tekerleğe (mahkemeye) çağırdı. Tanrıça İštar bana rüyada göründü ve şunu söyledi: "Ben seni bir tanrıya emanet edeceğim. (Hiç) korkma!" Tanrıça sayesinde temize çıktım. Hakimem Tanrıça elimden tuttuğundan beni hiçbir zaman kötü bir tanrıya ve kötü bir mahkemeye bırakmadı. Düşman silahı beni hiçbir zaman (yolumdan?) döndüremedi. Hakimem Tanrıça İštar beni her şeyde (koruması altına) aldı. Hasta olduğum zaman hasta olarak tanrıçanın (tanrısal) adaletini gördüm. Hakimem tanrıça beni her (konu-

da) elimden tuttu. Ben ise tanrısal irşada yönelmiş bir kişi olduğumdan ve tanrılar huzuruna tanrısal irşada ulaşmaya gittiğimden insanoğlunun yaptığı hiçbir kötü işi yapmadım. "Hakimem (sen yüce) tanrıçam beni her konuda kollarsın". (Böyle) değil mi idi? Hakimem tanrıça korkulu zamanda hiçbir zaman benim üstümden geçmedi, düşmanıma beni hiçbir zaman teslim etmedi. Dava karşıtıma (ya da beni) kıskananlara hiçbir zaman bırakmadı. İster bir düşman konusu, ister bir davacı (konusu), ister bir saray konusu olsun hakimem Tanrıça İštar benim üstüme (koruyucu) giysisini tuttu. Beni her şeyden korudu. Hakimem Tanrıça İštar düşmanlarımı ve beni kıskananları elime koydu ve onları tamamen bitirdim.

Kardeşim Muwatalli işin aslını görünce, üstümde hiç kötü bir şey kalmadı. Beni tekrar (koruması altına) aldı. Hatti ülkesinin bütün ordusunu ve araba savaşçılarını elime koydu. Hatti ülkesinin bütün ordusuna ve araba savaşçılarına ben kumanda ettim. Kardeşim Muwatalli beni dışarıya devamlı surette (savaşa) gönderdi. Hakimem Tanrıça İštar beni beğendiğinden gözlerimi hangi düşman ülkesine çevirdi isem, düşmanlardan hiçbiri gözlerini bana geri çeviremedi. Düşman ülkelerini devamlı surette yendim. Hakimem tanrıça İštar'ın beğenisi üzerimde kaldı. Hatti ülkelerinin içinde hangi düşman kaldı ise, onu Hatti ülkelerinden kovdum. (Henüz) genç (bir delikanlı) iken devamlı surette yendiğim düşman ülkeleri hakkında ayrı bir tablet hazırlayacağım ve onu tanrının huzuruna sunacağım.

Kardeşim Muwatalli tanrısının buyruğu üzerine Aşağı Ülkeye aşağı gittiği zaman, Hattuša'yı terk etti. Hatti'nin tanrılarını ve ölü ruhlarını da kaldırdı ve onları (Tarhuntaššа?) ülkesine götürdü. Arkasından bütün Kaška ülkeleri, Pišhuru ülkesi, Daištipaššа ülkesi isyan etti. İšhupitta ülkesini, Mariša ülkesini ve tahkim edilmiş şehirleri tahrip ettiler. Düşman Maraššanda'yı (Kızılırmak'ı) geçti ve Kaneš ülkesine saldırmaya başladı. [. . . .] kentine de saldırmaya başladı. Ha [. . .], Kuruštama ve Gaziura (Turhal) yerlerinde savaştılar ve Hatti'nin harabe kentlerine saldırmaya başladılar. Durmitta ülkesi düşmanı Tuhpiya ülkesine saldırmaya başladı [. . . .] İppašana ülkesi boştu. (Düşman) birçok kez Šuwadara ülkesine ulaştı. Hakpiš ile İštahara iki kez (düşman saldırısından) sıyrıldı. (Toprakları) kapanmış olduğundan on yıl boyunca tohum ekemediler. Ayrıca kardeşim Muwatalli Hatti ülkesinde olduğu yıllarda bütün Kaška ülkeleri savaştılar, Šaduppa ülkesini ve Dankuwa ülkesini tahrip ettiler. Pattiyarik kentine yerleşti. Kardeşim Muwatalli beni gönderdi. Bana az sayıda

III. Hattusili'nin otobiyografisinde sık sık sözü edilen Tanrıça İstar'ın Konya-Karahöyük'te bulunan kurşundan bikinili kanatlı heykeli

askerler ve araba savaşçıları verdi. Ülkenin az sayıda yardımcı askerlerini ve araba savaşçılarını aldım, gittim ve düşmanı Hahha kentinde sıkıştırdım ve onunla savaştım. Hakimem Tanrıça (İštar) önümden koştu. Onu (düşmanı) yendim ve bir zafer anıtı inşa ettim. Elinde bulundurduğu Hatti (halkını) aldım ve hepsini tekrar yerleştirdim. (Düşmanın) öncülerini yakaladım ve onları kardeşime sundum. Bu benim ilk erkeklik (kahramanlık) icraatımdı. Hakimem Tanrıça İštar ilk kez bu seferde adımı çağırdı (ilan etti).

Oldu. Pišhuru düşmanı baş kaldırdı. Karahna (ile) Mariša düşman ortasında [. .] sınır idi. Bu yönden de ona Talmaliya sınır idi. Araba savaşçıları 800 koşum idi. (Piyade) askerleri sayılamayacak kadar çoktu. Kardeşim Muwatalli beni gönderdi ve bana 120 koşum araba savaşçıları verdi. (Piyade) askerleri (olarak) bende bir adam bile yoktu. Burada da hakimem Tanrıça İštar önümden koştu. Düşmanı burada da kendi gücümle yendim. Önde koşan ve (onları) sürüklemeye çalışan adamı öldürünce, düşman kaçtı. Etrafı sarılmış olan Hatti ülkesi kentleri de savaştılar ve düşmanı yenmeye başladılar. Wištawanda da bir zafer anıtı inşaa ettim. O zaman da hakimem Tanrıça İštar'ın bana teveccühü oldu. Orada (o savaşta) kullandığım silahı (kıymetli madenle) kaplattım ve onu hakimem tanrıçanın (heykelinin) önüne koydum.

Arkamdan kardeşim Muwatalli geldi ve Anziliya (Zile) ile Tapiqqa'yı (Maşat'ı) tahkim etti. Sonra ayrıldı ve benim yakınıma gelmedi. Hatti ülkesinin askerleri ile araba savaşçılarını önden sevk etti ve onları alıp götürdü. Ayrıca Hatti'nin tanrılarının heykelleri ile ölü ruhlarını yerlerinden aldı ve onları Tarhuntaššа'ya aşağıya götürdü ve Tarhuntaššа'yı (devlet merkezi olarak) tuttu. Durmitta'ya ve Kuruštama'ya gitmedi. Bu ülkelerde beni bıraktı ve (insan bakımından) boş olan bu ülkeleri yönetim için bana verdi: Išhupitta ülkesini, Mariša ülkesini, Hiššašhapa ülkesini, Katapa ülkesini, Hanhana ülkesini, Darahna ülkesini, Hattena ülkesini, Durmitta ülkesini, Pala ülkesini, Tumanna ülkesini, Gaššiya ülkesini, Šappa ülkesini, Kırmızı Irmak (Delice Irmak) ülkesini, araba savaşçılarını ve "altın" (seçme) savaş arabası savaşçılarını hepsini ben yönettim. Hakpiš ülkesini ve Išťahara ülkesini de hizmetime verdi. Beni Hakpiš ülkesinde kral yaptı. Kardeşimin (yönetim için) elime koyduğu bu boş ülkelerde hakimem Tanrıça İštar elimden tuttuğundan bazı düşmanları yendim, bazıları da benimle barış içinde oldular. Tanrıça İštar yanıma geçti ve bu boş ülkeleri kendi gücümle tekrar iskân ettim ve onları tekrar Hattuša'ya kattım.

(Olay) olunca, kardeşim Mısır ülkesine sefere gittiği zaman yeniden iskân ettiğim bu ülkelerden, bu ülkelerin ordusunu (ve) araba savaşçılarını kardeşimin yanına Mısır ülkesine savaşa götürdüm. Kardeşimin önünde benim elimde olan Hatti ülkesi askerlerine ve araba savaşçılarına ben kumanda ettim. Zida'nın oğlu Arma-Tarhunta hakimem Tanrıça İštar'ın ve kardeşimin bana iyiliğini görünce ve onlar başarılı olamayınca, karısı ve oğlu ile birlikte bana karşı tekrar büyü yapmaya başladılar. Tanrıça (İštar'ın) kenti Šamuha'yı da büyü ile doldurdular. Mısır ülkesinden (savaştan) geri geldiğim zaman Lawazantiya'da tanrıçaya kurban sunmaya gittim ve tanrıçaya (kurban töreni) yaptım. Ve tanrıçanın emri üzerine rahip Pentipšarri'nin kızı Puduhepa'yı zevce (eş) olarak aldım ve düzen kurduk. Tanrıça bize karı-koca sevgisi verdi. Oğlan ve kız çocuklar yaptık. Tekrar hakimem tanrıça bana rüyada göründü. "Ailenle birlikte hizmetime gir!" Ailemle birlikte tanrıçanın hizmetine girdik. Kurduğumuz evimize (ailemize) tanrıça girdi. Ailemiz ileriye gitti. Tanrıça İštar'ın teveccühü sayesinde. Gittim ve Hawarkina ve Delmuna'yı inşa ettim. Hakpišša bana karşı düşmanlığa başladı. Kaška'lıları kovdum (?) ve (durumu) kendi gücümle iyileştirdim. Ben Hakpiš kralı oldum. Sen karım da Hakpiš (kraliçesi) oldun!

(Olay) olunca ve saraydan dava biraz uzatılınca, Hakimem Tanrıça İštar tanrısal adaletini o zaman da gösterdi. Davada tekrar karar aşamasına götürdü. Arma-Tarhunta'da, karısında ve çocuklarında büyü buldular. Onu bununla suçladılar. Tanrıçanın kenti Šamuha'yı büyü ile doldurmuştu. Hakimem Tanrıça onu benim altıma koydu (bana yendirdi). Kardeşim, onu bana ailesi, karısı ve oğlu ile birlikte teslim etti ve bana (şöyle) dedi: "Šippa-ziti onların arasında değildir". Kardeşim (Muwatalli) davada beni Arma-Tarhunta'ya karşı üstün (haklı) çıkardığından artık ona karşı kötülük yapma durumuna düşmedim. Arma-Tarhunta kan akrabalığım olan bir insan ve ayrıca yaşlı bir kişi olduğundan ve bana karşı acınacak bir duruma düştüğünden onu serbest bıraktım. Oğlu Šippa-Ziti'yi de serbest bıraktım ve onlara hiçbir şey yapmadım. Arma-Tarhunta'nın karısını ve (diğer) oğlunu Alašiya'ya (Kıbrıs'a) (sürgüne) gönderdim. Toprağının yarısını aldım. Onu Arma-Tarhunta'ya geri verdim. Kardeşim Muwatalli [bana . . . .]ta'yı, Durmitta'yı, Zip[lanta'yı, Hat]tena ülkesini, Hakpiš ülkesini (ve) Išt(ah)ara'yı hizmetime verdiğinden, onları, boş ülkeleri, yeniden iskân ettim.

Kardeşim (Muwatalli) tanrı olunca, Hattuša'yı (o sırada) () yönettiğimden, bana hakimiyete [yol aç]ıldı (?) (veya benzeri). (Fakat) kardeşime duyduğum (saygıya) sa-

dık olduğumdan hiçbir şey (yapma)dım. Kardeşimin kanuna uygun bir oğlu olmadığından bir harem kadınının oğlu olan Urhi-Teŝup'u kaldırdım (yücelttim) ve önce Hatti ülkesinde hakimiyete (getirdim). Bütün (Hattuŝa'yı) onun eline koydum. O, Hatti ülkelerinde Büyük Kral oldu. Ben ise (yalnız) Hakpiš kralı kaldım. Ordu ve araba savaşçıları ile Hantili'nin gününden beri harab kalan Nerik kentini yeniden inşa ettim. Nerik'in etrafında olan ülkeleri, Nera'yı, Haštira'yı sınır yaptım. Onların hepsini yönetimim altına aldım ve onları haraç ödeyenler arasına kattım. Nerik ve Hakpiš tarafından baskı altında tutulan Haharwa (dağı) ve Maraššanda (halklarının) hepsini yönetimim altına aldım.

Urhi-Teŝup tanrının bana karşı böyle iyiliğini görünce, beni kıskandı. Bana acı vermeğe çalıştı. Yönetimim altında olan insanların hepsini benden aldı. (Eskiden) boş olan ve yeniden iskân ettiğim ülkeleri, onların hepsini de benden aldı. Beni küçük düşürdü. Tanrının buyruğu üzerine (yalnız) Hakpiš'i benden almadı.

Nerik'in Fırtına Tanrısının Rahibi olduğumdan o nedenle onu da benden almadı. Kardeşime (duyduğum) saygıya sadık olduğumdan bir şey yapmadım ve yedi yıl dayandım. O ise tanrının buyruğu ve insanların sözü üzerine beni yok etmeğe çalıştı. Hakpiš'i ve Nerik'i de benden aldı. Artık dayanamadım. Ona savaş açtım. Ona karşı savaş açınca, öyle savaş arabasında isyan ederek ya da evin ortasında isyan ederek bir günah işlemedim. Ona haber saldım: "Bana karşı savaş başlattın. Sen Büyük Kralsın. Ben ise bana bıraktığın bir kalenin kralıyım. Haydi gel! Davamızı Šamuha'nın İštar'ı (ve) Nerik'in Fırtına Tanrısı karara bağlasın!" Urhi-Teŝup'a böyle yazdığımda eğer biri derse: "Evvelce onu neden krallığa oturttun? Şimdi neden ona düşmanca yazıyorsun?" Ona şöyle denebilir: " O bana karşı savaş açmasaydı, (tanrılar) gerçekten bir Büyük Kralı bir küçük krala yenik düşürürler miydi?" Şimdi o bana karşı savaş açtığından tanrılar mahkemede onu bana yenik düşürdüler. Ona "Haydi gel!" diye bu sözleri yazdığım zaman o, Maraššantiya'dan kaçtı ve Yukarı Ülkeye geldi. Arma-Tarhunta'nın oğlu Šippa-Ziti onun yanında idi ve onu Yukarı Ülke askerlerinin komutanlığına çağırdı. Šippa-Ziti bana karşı kötü (niyetli) olduğu için o bana karşı tutunamadı (?). Hakimem tanrıça İštar bana krallığı (daha) önceden vaat ettiği için o zaman hakimem Tanrıça İštar karıma rüyada göründü (ve şöyle dedi): "Kocanın önünde gideceğim. Bütün Hattuŝa kocanın yanına dönecek. Onu ben büyüttüğümden onu kötü bir mahkemeye ya da kötü bir tanrıya hiçbir zaman bırakmadım. Şimdi onu kaldıracağım (yü-

celteceğim) ve onu Arinna'nın Güneş Tanrıçasının rahipliğine tayin edeceğim. Sen de benim İštar *paraššı* olarak (bayramımı) yap!" Hakimem Tanrıça İštar beni destekledi ve bana dediği gibi oldu. Hakimem Tanrıça İštar tanrısal adaletini o zaman da çok gösterdi. Urhi-Tešup'un kovduğu kumandanlara Tanrıça İštar rüyada göründü. Onlara güçlü olmaları için (şöyle) denildi: "Ben İštar bütün Hatti ülkelerini Hattušili'den yana döndürdüm". İštar'ın tanrısal adaletini o zaman da çok gördüm: Urhi-Tešup'u başka hiçbir yere bırakmayarak onu Šamuha'da bir domuz gibi ahırına tekrar kapattı. Bana (eskiden) düşman olan Kaška'lılar bana yardım ettiler, bütün Hattuša da bana destek oldu. Kardeşime (duyduğum) saygıya sadık olduğumdan (ona) hiçbir (kötülük) yapmadım. Urhi-Tešup'un yanına tekrar gittiğimde onu bir tutsak gibi aşağıya getirdim. Ona Nuhašši ülkesinde müstahkem kentler verdim. O, orada kaldı. Başka bir darbe yapabilseydi Karanduniya'ya (Babil'e) kaçacaktı. Konuyu işitince, onu yakaladım ve deniz kenarına (ötesine?) gönderdim. Šippa-Ziti'ye de sınırı geçirdiler. Onun evini (malını mülkünü) aldım ve onu hakimem Tanrıça İštar'a verdim. Onları Tanrıça İštar'a verdim. Hakimem Tanrıça İštar da beni kademe kademe yükseltti.

Bir prens idim ve koruma kıtasının başı (zıpkıncı başı) oldum. Koruma kıtasının başı iken Hakpiš kralı oldum. Hakpiš kralı iken artık Büyük Kral oldum. Ayrıca hakimem Tanrıça İštar beni kıskananları ve (siyasal) karşıtlarımı (ve benden davacı olanları) elime koydu. Bazıları silahımla öldüler, bazıları günleri tükenerek öldü. Onların hepsini tamamen bitirdim.

Hakimem Tanrıça İštar bana Hatti ülkesinin krallığını verdi.

Büyük Kral oldum. Beni bir prens olarak aldı. Hakimem Tanrıça İštar beni krallığa ulaştırdı. Benimle iyi ilişkiler içinde olan önemli krallar, benimle iyi ilişkiler içinde kaldılar. Bana elçiler göndermeye başladılar. Bana armağanlar göndermeye başladılar. Bana gönderdikleri armağanları babalarımdan ve büyük babalarımdan hiçbirine göndermediler. Benden korkan kral benden korkmaya devam etti. Bana düşman kalanları yendim. Hatti ülkelerinin topraklarına (yeni) topraklar kattım. Babalarımın ve büyük babalarımın zamanında düşman olanlar benimle barıştılar. Hakimem tanrıça bana böyle teveccüh gösterdiğinden ve kardeşime (duyduğum) saygıya sadık olduğumdan hiçbir (kötülük) yapmadım. Kardeşimin oğlu Kurunta'yı kaldırdım (yücelttim). Muwatalli'nin oturma yeri olarak seçtiği Tarhuntašša'da, orada, krallığa tayin ettim. Hakimem Tanrı-

ça İštar beni kaç defa aldın ve (şimdi) beni (en) yüce yere, Hatti ülkesinin krallığına, tayin ettin. Ben de hakimem Tanrıça İštar'a Arma-Tarhunta'nın evini (malını, mülkünü) verdim; onu (ilkten?) arkaya bıraktım, sonra onu teslim ettim. Eskiden beri var olanı ona teslim ettim. Benim de sahip olduğumu, onu da teslim ettim. Onu arkaya bıraktım. Sonra onu Tanrıçaya teslim ettim.

Ona verdiğim Arma-Tarhunta'nın evinin (malının mülkünün) ve Arma-Tarhunta'nın hangi köyleri varsa, onların her birinin arkasına bir *huwaši* taşı (kült steli) dikecekler ve kurban ekmeklerine ait küpü dolduracaklar. İštar benim (koruyucu) Tanrıçamdır. Ona kendileri için yüce İštar olarak kurban sunacaklar. İnşa ettiğim kemik evini (mezar evini) Tanrıça'ya teslim ettim. Oğlum Duthaliya'yı senin hizmetine verdim. Oğlum Duthaliya tanrıça İštar'ın tapınağını yönetsin. Ben tanrıçanın hizmetkârıyım. O da Tanrıçanın hizmetkârı olsun! Tanrıçaya verdiğim tapınakta herkes Tanrıça için *çaba* harcasın!

Gelecekte Hattušili'nin ve Puduhepa'nın soyundan kim Tanrıça İštar'ın hizmetkârlarından birini çekip alırsa (ya da) Šamuha'nın Tanrıça İštar'ının deposundan (ya da) harman yerinden bir çöp (bile) alırsa Šamuha'nın İštar'ı onun davacısı olsun! Tımar ve imece yükümlülüklerine onu hiç kimse zorlamasın!

Ve gelecekte kim Hattušili'nin ve Puduhepa'nın oğlu, torunu (ya da) hafîdi olarak ortaya çıkarsa, o, tanrılar arasında (en çok) Šamuha'nın İštar'ına saygılı olsun!

26. III. Hattušili Tarafından Düzenlenen Oğlu IV. Tuthaliya'nın Kral Olmadan Önce Koruma Kıtası Komutanı (Baş Mešedi "Zıpkıncı Başı") İken Başından Geçen Bir Savaş Macerasını Anlatan Metin

Olay Maşat (Taqigga) bölgesi ile Ortaköy (Šapinuwa) bölgesi arasında Šakaddunuwa (Karadağ) ve Šarpunwa (Emir dağı) ile Šišpinuwa (Buzluk dağı) arasında akan Zuliya (Çekerek) ırmağı üzerinde cereyan etmektedir:

O, oradan nereye gitti ise, ona (karşı) bir yandan Šakaddunuwa dağı (halkı) düşman idi. Diğer yandan ona (karşı) Šišpinuwa dağı (halkı) düşman idi. Diğer yandan Šarpunuwa dağı halkı ona (karşı) düşman idi. Onun orada olduğunu bütün düşman(lar?) karşıdan işitince, Kaška'lıların hepsi de oraya vardılar ve ona (karşı) Zuliya ırmağının önünde köprüyü tuttular. Ve köprüyü yıktılar. Zuliya'nın (suları) yüksek idi. Šamuha kentinin Tanrıçası İštar ona yardım etti. Ve (suları) yükselmiş (olan) Zuliya ırmağından dışarıya sürdü. Onu sudan kemerinden tutarak yukarıya (çekti). Irmakta ona yayla, okla (ve) taşla saldırdılar. Hakimem Šamuha kentinin Tanrıçası İštar onun üstüne (koruyucu) bir giysi tuttu. Irmaktan (öte) yana varınca, düşmana karşı bir savaş arabası ile öte yana sürdü. Düşman da ona karşı sürdü (?). Onun savaş arabasını süren komutanlar da aynı biçimde ırmaktan öte yana (?)sürdüler. Biri (?)(diğerine s)aldırdı. Biri (?) diğerini öldürdü (?). Bir kent (?) (halkı)diğer kent (halkını) öldürdü? (Zuliy)a? . . . . . .

IV. Tuthaliya'nın gençlik ve baş mešedi olduğu zamana ait mührünün baskısı

27. IV. Tuthaliya'nın Suriye'nin Güneybatısındaki Kıyı Şeridinde Bulunan Amurru Kralı Šaušgamuwa İle Yaptığı Antlaşmadan İyi Korunan Bölümler

Hatti (ülkesinin kralı) kahraman (Büyük) Kral Duthaliya'nın (hafidi), Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral Muršili'nin (torunu), Hatti ülkesinin kralı kahraman (Büyük Kral Hattušili'nin oğlu), Arinna'nın Güneş tanrıçasının sevgilisi, Hatti (ülkesinin kralı kahraman) Büyük Kral (Tabarna Duthali)ya şöyle (der):

Ben Majeste seni Šausgamuwa'yı (elinden tuttum. Seni) damat yaptım. Sana antlaşma olarak yaptığım tabletin (sözlerini) değiştirme!

(Eskiden) Amurru ülkesi Hatti ülkesinin silahı ile yenilmemişti. Amurru kralı Azira Majestemin büyük babasının babası Šuppiluliuma'ya, Hatti ülkesine, geldiği zaman Amurru ülkeleri henüz (düşma)n durumunda idi. Onlar Hurri kralının Vasali (idi)ler. Azira onunla (büyük babamın babası ile) iyi ilişkiler içinde idi. (Büyük babamın babası) onu silahla yenmedi. (Büyük baban) Azira (büyük babamın babası) Šuppiluliuma'yı

hakimiyet bakımından korudu (tanıdı). Hatti (ülkesini) de korudu. Ayrıca (büyük babam) Muršili'yi de hakimiyet bakımından korudu. Hatti ülkesini de korudu. Hatti ülkesine karşı hiçbir suç işlemedi (sadakatsizlikte bulunmadı).

Majestemin babasının kardeşi Muwatalli kral olunca, Amurru ülkesi adamları ona karşı suç işlediler. Ona şu haberi saldılar: "Kendi isteğimizle vasal olduk. Şimdi artık senin vasalin değiliz!" Mısır ülkesi kralının arkasına (emrine) geçtiler. Majestemin babasının kardeşi Muwatalli ile Mısır ülkesinin kralı, Amurru'lular yüzünden birbirleri ile savaştılar. Muwatalli onu yendi. Amurru ülkesini de silahla imha etti ve onu (tekrar) vasal yaptı. Amurru ülkesinde Šapili'yi kral yaptı.

Majestemin babasının kardeşi Muwatalli tanrı olunca (ölünce), ve Majestemin babası Hattušili kral olunca, Šapili'yi (krallıktan) uzaklaştırdı ve baban Pentešina'yı Amurru ülkesinde kral yaptı. O Majestemin babasını korudu. Hatti ülkesini de korudu. Hatti ülkesine karşı hiçbir suç işlemedi (sadakatsizlikte bulunmadı).

Ben Majeste Büyük Kral seni Šaušgamuwa'yı elinden tuttum. Seni damat yaptım. Sana kız kardeşimi eş (zevce) olarak verdim. Seni Amurru ülkesinde kral yaptım. () Hakimiyet bakımından Majestemi koru! Ayrıca Majestemin çocuklarını, torunlarını (ve) soyundan gelenleri hakimiyet bakımında koru! Başka birinin hakimiyetini arzulama! Bu (konu) senin için yemin altına konmuş olsun!

Seni Šaušgamuwa'yı damat yaptığımdan sen (de) Majestemi hakimiyet bakımından koru! Ayrıca Majestemin çocuklarını, torunlarını ve soyundan gelenleri hakimiyet bakımından koru! Majestemin meşru olan kardeşleri ile Majestemin babasının kumalarından doğan çocukları ile diğer kral soyundan gelen ve piç olan kişilerden hiçbirisini (sana) hakimiyet bakımından arzulama! Mašturi gibi yapma! Šeha Irmağı (Büyük Menderes ?) ülkesi kralı olan Mašturi'yi Muwatalli aldı. Onu (kendisine) damat yaptı. Ona kız kardeşi Matanazi'yi eş (zevce) olarak verdi. Onu Šeha ırmağı ülkesine kral yaptı.

Muwatalli tanrı olunca (ölünce), Muwatalli'nin oğlu Urhitešup kral oldu. (Babam) Urhitešup'tan krallığı aldı. Mašturi de darbeye (suikaste) katıldı. Onu alıp damat yapan Muwatalli'nin oğlu Urhitešup'u korumadı. Darbeye katıldı. Babamı (şu sözlerle) destekledi: "Bir piçi mi koruyayım? Bir piç oğlanın tarafını mı tutayım?" Sen de Mašturi gibi bir şey mi yapacaksın? Eğer bir kimse Majesteme, Majestemin çocuklarına, torunlarına, soyundan gelenlere zarar verirse, eğer sen Šaušgamuwa karılarınla, çocuklarınla, as-

kerlerinle ve araba savaşçılarınla sadıkane istekle yardım etmezsen, karılarınla, çocuklarınla birlikte onun için ölümü göze almazsan (ölmezsen), bu (da) senin için yemin altına konsun!

Hakimiyet bakımından Majestemi koru! Sonra (yine) hakimiyet bakımından (Majestemin) soyundan gelenleri koru! Hakimiyet bakımından başka birini arzulama! . . . .

. . . . . .
. . . . . Hatti adamları ile [. . . .] konuştuğun (zaman) eğer bir Hatti adamı sana yaklaşırsa, o ister kralın bir kardeşi olsun, ister bir prens olsun, ister bir komutan olsun, ister önemsiz biri, ister önemli biri olsun, sana Majestem hakkında arkadan *kötü bir laf* (?) götürürse, ya da Majestemi kötülerse, o konuyu Majestemden saklama! Majesteme söyle! (Bu) konu da yemin altına konsun! . . . . . .
. . . . . [. . . . . Mısı]r [ülkesinden . . . . . gelen h]iç kimseyi ülkene sokma! Eğer Mısır (ülkesi) kralı Majestemle barış içinde ise, seninle de barış içinde (olsun!), eğer (o,) Majesteme düşman ise, (o) senin de düşmanın olsun!

Benimle eşit olan krallar () Mısır kralı, Babil ülkesi kralı, Asur ülkesi kralı, Ahhiyawa ülkesi (Miken) kralıdır. Eğer Mısır ülkesi kralı Majetemle barış içinde ise, seninle de barış içinde olsun! Majesteme düşman ise, senin de düşmanın olsun! Eğer Babil ülkesi kralı Majestemle barış içinde ise, seninle de barış içinde olsun! Eğer o, Majesteme düşman ise, senin de düşmanın olsun! Asur ülkesi kralı Majesteme düşman olduğundan senin de aynı biçimde düşmanın olsun! Senin tüccarların Asur ülkesine gitmesin! Onun tüccarlarını da senin ülkene bırakma! O, senin ülkenden geçmesin! O, senin ülkene girerse, onu tutukla ve Majesteme gönder! Bu konu da senin için yemin altına (konsun!)

Majestem Asur kralı ile savaş halinde olduğundan sen de Majestem gibi ordu ve savaş arabası birliklerini (hazır) yapacaksın ve (emrime) vereceksin! Majestem için olduğu gibi senin içinde sürat ve etkinlik (önemlidir.) Sürat ve etkinlik olsun! Ordunu ve araba savaşçılarını sadıkane istekle hazır tut! Bu (da) senin için yemin altına konsun!

Ahhiyawa (ülkesi) gemisi ona (senin limanlarına ?) gitmeye kalkmasın! . . . . . .

28. Ras Şamra'da Bulunan, Karkemiš Kralı İni-Teŝup İle Ugarit Kralı II. Amištamru Arasındaki Antlaşma Tableti

Karkemis kralı İni-Teŝup, Ugarit kralı ile şöyle bir antlaşma yaptı:

Eğer Karkemiš'ten bir kişi Ugarit'te öldürülürse onu öldüren kişi yakalanırsa, o, (öldürülen) adamın değerinin üç katını tam olarak (öldürülenin ailesine) ödeyecektir; kaybolan malının ve varlığının (da) üç katını ödeyecektir. Eğer onu öldüren kişi bulunamazsa, o zaman (yok edilen) yaşam için onun değerinin üç katı tam olarak ödenecektir; kaybolan malı ve varlığı (da) onun gibi değerinin üç katı tam olarak ödenecektir. Eğer Ugarit'ten bir kişi Karkemiš'te öldürülürse, ödenecek miktar aynıdır.

Karkemiš Kralı İni-Teŝup'un
Ras Şamra'da bulunan mührü

29. Hititlerin Devlet Teşkilatı

Bilindiği gibi Hitit Devleti başlangıçta bir şehir devleti idi. Erken Hitit çağında Pithana ve oğlu Anitta'nın eylemleri sonucu devlete diğer kentlerin katılması ile ve daha sonra devlet merkezinin Kuššar'dan Hattuša'ya taşınması ile Hatti bölgesinde yönetsel bir bütünlüğe ulaşıldı.

Anadolu'nun diğer bölgeleri çoğu kez Hatti ile işbirliği halinde vasal krallar veya kent beyleri ya da kent yöneticileri veya diğer bazı yerleşim yerlerinde ihtiyar heyetleri tarafından yönetiliyordu.

Zamanla Hatti bölgesinde çeşitli yönetim birimlerinden oluşan merkeziyetçi bir yönetim gelişti.

Orta Hitit çağına ait Maşat metinlerinden anladığımıza göre her türlü yönetimin merkezi Hattuša'daki saraydı. Saraydaki hiyerarşinin başında Tabarna "hükümdar" Büyük Kral, Tawananna "kadın hükümdar" Büyük Kraliçe vardı. Onların arkasından Tuhkanti "veliaht" geliyordu.

Sarayda devlete ait kayıtları tutan, mektuplaşmaları yürüten, antlaşmaları hazırlayan bir büro vardı. Bu büroya herhalde É.DUB.BA "tablet evi" deniliyordu. Büro, çiviyazısı yazan kil tablet ve hiyeroglif yazısı yazan ağaç tablet yazıcılarından oluşuyordu. Bunların başında Baş yazıcılar (GAL DUB.SAR "baş yazıcı" ve GAL DUB.SAR.GIŠ "baş ağaç tablet yazıcısı") bulunuyordu. Baş yazıcıların devlet yönetiminde geniş yetkileri vardı.

Vasal krallıklarda da Hattuša'da olduğu gibi gelişmiş bir bürokrasinin var olup olmadığı konusunda bilgimiz yok. Yalnız Güneydoğu'da Karkemiš Krallığı'nda Hattuša'da olduğu gibi bir büronun bulunmuş olması gerekir. Şimdiye kadar Karkemiš'da herhangi bir tablet bulunmamışsa da Ugarit'te ve Emar'da bulunan tablet arşivlerinden bu sonuç çıkarılabilir.

Kummanni gibi önemli bir kült merkezi kral ailesine mensup bir rahip tarafından yönetiliyordu. Diğer bazı kült merkezlerinin de rahipler tarafından yönetildiği düşünülebilir.

Hititler'in devlet teşkilatında görevli memurları üç sınıfta incelemek gerekiyor:

1. Sivil işlevi olan görevliler
2. Askeri işlevi olan görevliler
3. Devlet kültünde görev alan memurlar

Hititler'de sivil ve askeri görevlerin bazen bir arada ya da aynı kişilerce yürütüldüğü de görülmektedir.

Hititler'in devlet teşkilatının araştırılmasında önemli adımlar atılmışsa da yapılması gereken daha pek çok inceleme vardır.

Önce kralın ve kraliçenin başrolü oynadığı, bazen günlerce süren bayram törenlerinde görevli kişilerden söz edeceğim.

Bu konuda elimizde yüzlerce metin olduğu halde konuların arkeolojik tasvirlere yansımaları oldukça zayıf olmuştur. Bu eserler arasında İnandık vazosu, Schimmel Koleksiyonu'ndaki geyik ritonu, yumruk biçiminde içki sunma kabı, Alacakhöyük ve Yazılıkaya kabartmaları ve bazı mühürler anılabilir.

Günümüzde yayımlanmış olan Hitit tabletleri yüz cildi aştığı halde bundan 58 yıl önce 1940 yılında yayımladığım doktora tezim *Untersuchungen zu den Beamtennamen im Hethitischen Festzeremoniell* adlı kitabımda kurduğum esaslar büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır.

1941 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne sunduğum ve Prof. B. Landsberger ile Prof. H. G. Güterbock'un katıldığı bir jüri tarafından kabul edilen *Hitit Merasim Memurları Üzerinde Araştırmalar II* başlıklı doçentlik tezim ne yazık ki yayımlanmadan kalmıştır.

Bu iki kitapta da Hititler'in devlet kültünü ilgilendiren bayram törenlerinde görev yapan memurların görevleri incelenmektedir.

Boğazköy arşivlerinin önemli bir bölümünü oluşturan bayram ritüellerinin incelenmeye devam edilmesi ile daha pek çok kült görevlisinin işlevleri ayrıntısı ile meydana çıkacaktır.

Birinci kitabımda bayram törenlerinde kralın en yakın refakatçisi olan Meşedi'ler ile DUMU É.GAL'leri ve kurban içkisi sunma ve tanrılara tapınma sahnelerinde çok önemli rolü olan şarkıcıları (^{LÚ}NAR, Hititçesi *išhamiyatalla*), hokkabazları, bir tür söz ustaları olan *haliyari-*, *palwatalla-* ve *kita-* adamlarını incelemiştim.

İkinci kitabımda önemli bir protokol görevlisi olan asa adamını, çeşitli alkollü içkileri sunan sakiyi, aşçıları ve sofracıları inceledim.

Sakinin Hititçesinin *hinkula-* ("sunucu") olduğunu yayımlanmamış olan bu kitabımda belirtmiştim. Metinlerde sıkça geçen çömelen sakinin tasvirini Schimmel Koleksiyonu'na ait geyik ritonu üzerinde bulmak beni mutlu etmişti. Prof. Güterbock'un da bu görüşüme katıldığı anlaşılıyor.

Benim işlemediğim görevliler arasında ^{LÚ}HUB.BI "köçek ya da akrobat" ile *tarwišgala-* "dansçı" ilgi çekmektedir. *tarwišgala-*'nın HUB.BI'nin Hititçe okunuşu olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Görevi tanrıları eğlendirmek olan ^{MUNUS}*hazqarai-*'nin, *hazzik-* "(çalgı) çalmak" fiilinden üretildiğini sanıyorum. Eğer bu düşüncem doğru ise *hazqarai-*'nin "çalgıcı kadın" anlamına gelmesi gerekiyor.

Rahibeler arasında ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} "Tanrı anası" ile NIN.DINGIR "tanrı kız kardeşi"nin tapınak hiyerarşisinde önemli yerleri vardı. NIN.DINGIR'in görevleri arasında tapınakta "dans etmek" önemli bir yer alıyordu. Tapınaklarda ^{MUNUS}ŠÌR "şarkıcı kadın" önemli rol oynamaktadır. Hititler'de ^{MUNUS}KAR.KÍD (*harimtu*) "tapınak fahişesi" de araştırılması gereken konulardan biridir.

Devlet kültünde zengin bir kadroya sahip olan Hattuša'da ya da diğer önemli kült merkezlerinde bulunan tapınaklara karşılık, diğer kentlerdeki tapınaklarda, bazı kült envanteri metinlerinden öğrendiğimize göre tek rahiple yetiniliyordu.

1947 yılında *Belleten* sayı 43'te sayfa 383 ve devamında yayımladığım "Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı" başlıklı makalemde bir tür askeri vali olan *BEL MADGALTI* (Hititçesi *auriyaš ishaš*)'ı araştırmıştım.

1948'de toplanan IV. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğum "Hitit Devleti'nin İç Bünyesi" başlıklı tebliğimde (yayın tarihi 1952, I. cilt, sayfa 38 ve devamı) Hitit devlet teşkilatında görev alan yüksek memurlar üzerinde durmuştum.

1982'de yayımlanan F.Pecchioli Daddi'nin *Mestieri, Professioni E Dignità nell'Anatolia İttita*'da araştırması Hitit dünyasındaki her meslek sahibinin geçtiği metinleri kaydetmişse de bunların ne gibi işler yaptıklarını ancak başka araştırıcıların meydana çıkardığı ölçüde verebilmiştir. Bütün meslek sahiplerini içeren böyle bir kitapta başka türlüsünü de yapmak zordu.

1986'da Chicago Üniversitesi'nde bir doktora tezi olarak kabul edilen Richard H.Beal'in *The Organization of the Hittite Military* adlı kitabı 1992 yılında Texte der Hethiter serisinin 20. cildi olarak genişletilmiş halde yayımlanmıştır.

1991 yılında çıkan Maşathöyük'te Bulunan Çiviyazılı Hitit Tabletleri adlı eserim ile aynı yılda yayınlanan *Hethitische Briefe aus Maşathöyük* adlı eserimden de geniş ölçüde yararlanan 594 sayfalık bu kitabın bir yıl gibi kısa bir zamanda genişletilip basılabilmesine şaşmamak mümkün değildir. Herhangi bir bibliyografyadan ya da kısaltma liste-

sinden yoksun olan bu kitap birçok değerli bilgiyi bir araya getirmekle birlikte, çok acele hazırlandığı için bazı yanlışları da içermektedir.

Sumerogramlarla ve bazı Akadogramlarla ve bazen Hititçe fonetik olarak yazılan görevli adları bazı güçlükler yaratmaktadır. Birçoğunun Hititçe okunuşları hâlâ kesinlikle bilinmemektedir. Bunların bulunması bir yandan görevlilerin sayısını azaltacak, diğer yandan görevlerini daha açık bir biçimde tanımamıza yardımcı olacaktır.

1949/1950'de yayımladığım "Sosyal Sınıf NAM.RA'lar" üzerindeki makalemde NAM.RA'nın Hititçe okunuşunu *arnuwala-* olduğunu saptamak mutluluğuna ermiştim.

Bundan birkaç yıl önce de önemli görevliler arasında bulunan NÍ.ZU'nun Hititçesi'nin *šapašalli-* olduğunu bulmuştum. *šapašalli- šapaššiya-* fiilinden üretilmiştir. "Gözetleyici, bilgi toplayıcı ya da casus" anlamında kullanılmaktadır. Beal'in kalın kitabında maalesef herhangi bir Sumerogramın Hititçe okunuşunun bulunduğuna rastlayamadık.

Sumerogramların transkripsiyonunun devamlı değiştirilmesi beni rahatsız ediyor. Örneğin uzun yıllar SAL diye okuduğumuz kadın ideogramı bir ara MÍ şimdi de MUNUS oldu. QA.ŠU.DU$_8$.A, SÌLA.ŠU.DU$_8$.A şimdi de SAGI oldu. ^{LÚ}IŠ, ^{LÚ}KUŠ$_7$ şimdi de ^{LÚ}ŠÙŠ oldu.

Hitit devlet hiyerarşisinde kral, kraliçe ve veliahttan (*tuhkanti*) sonra baş mešedi gelmektedir. Kralın gözde olan kardeşi ya da veliaht olmayan oğlu baş mešediliğe getiriliyordu.

Bayram ritüellerinde kraldan ve kraliçeden sonra en önemli görevli baş mešedi idi. Kral ile toplantıya katılanlar arasında bağlantıyı baş mešedi kuruyor, kralın emirlerini diğer görevlilere baş mešedi iletiyordu. Bayramlarda protokol yönetiminin başı baş mešedi idi.

Aslında baş mešedi ile GAL DUMU É.GAL'ın görevleri arasında büyük bir yakınlık vardır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalarla Akadca *mešittum* sözünün bir tür mızrak anlamına geldiği anlaşılmıştır. Şimdi mešedi sözünün hiyeroglifi de bulunmuştur. Hiyeroglif bir zıpkına benzemektedir. Bu nedenle mešedi sözünü "zıpkın adamı, zıpkıncı" olarak çevirmek gerekecektir. Zıpkıncılar kralın koruması görevini yapmakta idiler. Onlar DUMU É.GAL "saray oğlanı" ile birlikte krala refakat eden, ona en yakın olan kişiler arasındadır.

Kralın korunmasında görev alan diğer kişiler arasında mızrak adamları gelmektedir.

Devletin yüksek memurları herhalde kral ailesine mensup olanlar ya da aristokratlar arasından seçiliyordu.

Görev sahipleri çoğu kez kendi adları ile nadiren de unvanları ile anılıyordu. Bazı memuriyetler için kullanılan sözler zamanla anlamlarını yitirmişler, yeni anlamlar kazanmışlardır. Örneğin GAL GEŠTIN "şarap başı" imparatorluk çağında yüksek rütbeli bir general için kullanılmaktadır.

Sivil idare teşkilatında bizdeki valinin karşılığı olan yöneticinin EN KUR^{TI} olduğunu sanıyorum. Metinlerde vali karşılığı olarak Akadca *šakin mati* sözü de nadiren geçmektedir. EN KUR^{TI} "ülkenin efendisi" *šahhan* ve *luzzi* ("tımar" ve "imece") yükümlülükleriyle ilgili metinlerde askeri vali olan *BEL MADGALTI*'den önce anılmaktadır ve sivil vali ya da genel vali için sanırım en iyi adaydır.

Kent yöneticileri arasında *HAZANNU*'yu (bir tür belediye başkanı), ^{LÚ}AGRIG'i ve MAŠKIM'i anmak gerekecektir. Bunlardan *HAZANNU*'ya ait talimatlar ele geçmiş ve H.Otten tarafından işlenmiştir.

Ayrıca bazı yerleşim yerlerinin ihtiyar heyetince yönetildiğini görüyoruz.

Devletin dış ülkelerle ilişkileri haberciler (elçiler) (*MAR ŠIPRI*, Hititçesi *halugatalla-*) aracılığı ile yönetiliyordu. Dış ülkelerde sürekli olarak bulundurulan diplomatlar yoktu. Habercilerin geri dönüşü gittikleri ülkelerin kralının iznine bağlı idi.

Hitit devletinin en önemli yöneticilerinden biri *BEL MADGALTI* (Hititçesi *auriyaš išhaš*)'tır. Bu görevliye ait önemli talimatlar bulunmuş, bir tanesi tarafımdan diğer bir grup da E.von Schuler tarafından *Hethitische Dienstanweisungen* adlı eserinde, başka bir tanesi de A.Goetze tarafından, *Journal of Cuneiform Studies* 13 (1959) 65 ve devamında; aynı yayının 14 (1960) 69 ve devamında işlenmiştir. Ayrıca Maşat mektupları da bu görevli hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bir *BEL MADGALTI* olan Himuili Büyük Kral ile doğrudan doğruya mektuplaşmaktadır. Söz olarak "gözetleme yeri kumandanı" ("kale kumandanı") anlamına gelen *BEL MADGALTI* ya da *auriyaš išhaš* bir askeri valinin görevlerini yapmakta, savaş harekatını yönetmektir. Kalelerin inşası ve korunması da onun görevleri arasındadır. O, yalnız bir kalenin değil bölgesinde bulunan bütün kalelerin kumandanıdır. Ayrıca bölgesindeki tapınakların, sarayların (hükümet konaklarının) ve diğer resmi yapıların ve hamamların bakımını ve tamirini üstlenmektedir. Bu memurun tapınaklardaki per-

sonel ile ilgilenmek, noksan olanlarını tayin etmek ve tapınak envanterini kaydederek krala göndermek görevi de vardı. Boğazköy'de bulunan kült envanteri ile ilgili metinler herhalde kale kumandanının büyük krala gönderdiği tabletler olarak düşünülmelidir. Ayrıca yine emrindeki yönetici MAŠKIM (bir tür kaymakam) ile birlikte davalara bakmakta, onları karara bağlamakta, çözemediği davaları Büyük Kral'a göndermektedir. *šahhan* ve *luzzi* yükümlülüklerinin uygulanması da onun sorumluluğu altındadır. O krala ait arazinin, bağların bahçelerin işletilmesinden ve meralardan, hayvanların bakımından ve devlete ait ambarlardan ya da depolardan da sorumludur. Ayrıca tehlikeli bölgelerden uzaklaştırılan etnik grupları iskân etmek, onlara arazi tahsis etmek ve üretici hale gelmeleri için tohumluk tahsis etmek de onun görevleri arasındadır.

Hitit ordusu (metinlerde *tuzzi-*) için kullanılan başlıca terimler şunlardır:

ÉRIN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} ya da KARAŠ ANŠE.KUR.RA$^{MEŠ/HLA}$ "piyade askerleri ve araba savaşçıları"

ÉRIN^{MEŠ} UKU. UŠ "jandarma askerleri",

ÉRIN^{MEŠ} KIN "istihkâm askerleri"

ÉRIN^{MEŠ} *šarrikuwa*

ÉRIN^{MEŠ} *NARARI/šardiyaš* ya da *waraeš* "yardımcı kıtalar"

^{GIŠ}GIGIR^{MEŠ} "savaş arabaları", *SIMDU* ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} "savaş arabası için koşum atları"

ÉRIN^{MEŠ} *ŠU.TI/latti* "bedevi askerler", ÉRIN^{MEŠ} *habiru* "gezginci askerler". Bu terimler daha ziyade düşman askerleri özellikle Kaška'lılar için kullanılmaktadır.

ÉRIN$^{MEŠ\ GIŠ}$*zaltayaš* ya da ^{GIŠ}*zalta* "araba savaşçıları (?)"

ÉRIN^{MEŠ} GIBIL "yeni askerler, acemi askerler", ÉRIN^{MEŠ} *annaleš* "eski askerler, deneyimli askerler"

Hitit askeri gücünün esasını ÉRIN^{MEŠ}/KARAŠ "Piyade kuvvetleri" ile ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} "araba savaşçıları" teşkil etmekteydi.

Süvari birliklerinin varlığı tartışmalıdır. Hititolojinin başlangıç yıllarından beri ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} "atlardan" araba savaşçılarının kastedildiği kabul ediliyordu.

Hitit ordusunda savaş arabaları çok önemli bir güç teşkil ettiği kabul edildiği halde metinlerde savaş arabaları nispeten az anılmaktadır:

ÉRIN^{MEŠ} *izzaltayaš* ya da ÉRIN$^{MEŠ\ GIŠ}$*zaltayaš*:

Reallexikon der Assyriologie cilt VII (1989) sayfa 442 ve devamında Maşat metinlerinde geçen bu savaş kıtasını Işmerika antlaşmasında geçen *tuzzi zaltaya* ile karşılaştırmıştım. Bu yazımı okuyan Prof.E.Neu, ÉRIN^{MEŠ} *izzaltayaš*'ı ile *tuzzi zaltaya* ile karşılaştırmamı uygun görerek *izzaltayaš*'ın ilk işaretini determinatif olarak GIŠ okumak istediğini ve *zalti* sözünde savaş arabasının aranabileceğini bana yazdı ve Hiyeroglif-Luwicesindeki *zalauwar* "araba ile gitmek", *zalalaša* "araba sürücüsü" sözlerine dikkatimi çekti. *Hethitische Briefe aus Maşathöyük* adlı kitabımın 310. sayfası ve devamında Neu'un fikirlerine Hiyeroglif-Luwicesi bakımından katılabileceğimi, ancak *zalti* sözünün ^{GIŠ}GIGIR ideogramının Hititçesi olmasının kuşkulu olduğunu, çünkü ^{GIŠ}GIGIR'in fonetik okunuşunun Dat-Lok. halinde *-ni* olduğunu belirttim. Bununla beraber ^{GIŠ}GIGIR'in Hititçede iki okunuşu da olabilir. Eğer bu düşünce söz konusu ise o zaman Beal'in teklif ettiği gibi ^{LÚ}ŠÙŠ "araba savaşçısı" ise, GAL ^{LÚ}ŠÙŠ'un Hititçe okunuşunun *ura- zaltayaš* olabileceği düşünülebilir.

UKU.UŠ için Friedrich'in sözlüğünde "Schwerbewaffnerte" ("ağır silahlı") tercümesini vermiştir. Bu tercümenin neye dayandığı bilinmemektedir. Aynı tercümeye Chr. Rüster-E. Neu'un 1989'da çıkan *Hethitisches Zeichenlexikon*'unda da devam edilmektedir. Maşat mektupları sayesinde burada bir düzeltme mümkün olmuştur. UKU.UŠ korumayla ilgilidir ve hem tek başına hem de çok sayıda kıta halinde görev yapmaktadır. Kanımca en uygun tercüme "jandarma"dır. H.Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy*, s.29'da GAL UKU.UŠ ZAG-*na-aš* "der Oberste der Garde zur Rechten" diye tercüme etmek suretiyle bizim görüşümüze yaklaşmaktadır. Tanınmış Asurolog J.Bottero da UKU.UŠ'un Akadca karşılığı *redu*'yu *RlA* IV 25'te "jandarma" olarak çevirmektedir.

ÉRIN^{MEŠ} *šarikuwa*'nın ne gibi bir askeri kıta olduğu şimdilik bilinmemektedir.

ÉRIN^{MEŠ} KIN istihkâm kıtası olarak yol ve köprü yapımında ordunun önemli ünitelerinden biridir.

ÉRIN^{MEŠ} *NARARI*/ÉRIN^{MEŠ} *šardiyaš* ya da ÉRIN^{MEŠ} *waraeš* gerektiği zaman kullanılan yardımcı askeri kıtaları ifade etmektedir.

Acemi erler için ÉRİN^{MEŠ} GIBIL "yeni askerler", deneyimli erler için de ÉRIN^{MEŠ} *annali* "eski askerler" deyimleri kullanılmaktadır.

Ayrıca her kentin ya da bölgenin kendi askerleri vardı. Bunlar Büyük Kralın isteği üzerine savaşa katılıyorlardı.

Kumanda kademesindeki unvanlar da şunlardır:

BE.LU ya da EN "komutan"

EN ÉRIN^{MEŠ} "askerlerin efendisi, kumandan"

EN KARAŠ "ordu kumandanı"

EN ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} "atların kumandanı"

GAL ŠÙŠ "araba savaşçılarının kumandanı"

GAL ŠÙŠ KÙ.SIG$_{17}$ "altın (seçme) araba savaşçılarının kumandanı"

GAL GEŠTIN "şarap başı" (bir tür general)

GAL ^{LÚ}NA.GADA "çoban başı" (bir tür general)

GAL ^{LÚ}SIPAD "çoban başı (bir tür general)

GAL NIMGIR "baş ordu müfettişi", UGULA NIMGIR ÉRIN^{MEŠ} "ordu müfettişlerinin kumandanı"

UGULA *LIM* (*SERI*) "binbaşı"

UGULA X "onbaşı"

^{LÚ}DUGUD "çavuş", $^{LÚ.MEŠ}$DUGUD *NAPTANIM* "(tapınakta) kült yemeğine katılan önemli kişiler", *tunnakeššaš* $^{LÚ.MEŠ}$DUGUD "(tapınakta) iç salonun önemli kişileri"

^{LÚ}NÍ.ZU = *šapašalli* "gözetleyici"

^{LÚ}SIG$_5$ "asil kişi, itibarlı kişi"

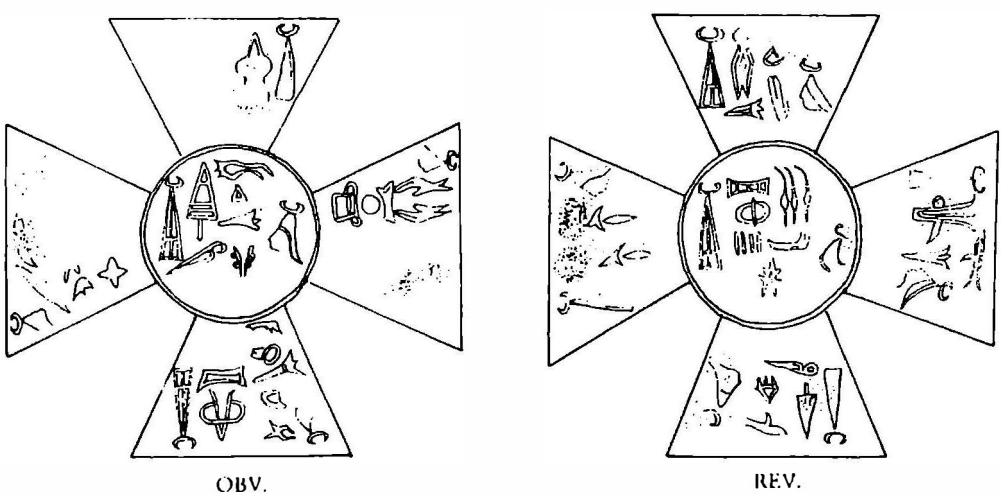
Bazı antlaşmalarda ya da bağış belgelerinde tanık olarak görülen yüksek rütbeli memurların "sağdaki" ya da "soldaki" diye gösterilmeleri, bu gibilerin askeri görevliler olabileceğinin düşünülmesine neden olmuştur. Burada ordunun savaş düzeninde "sağ" ya da "sol" kanatta yer alan komutanlar akla geliyor. Eğer burada sivil memurlar da söz konusu ise, bu takdirde acaba *pankuš* "asiller meclisi" gibi toplantılarda oturma düzeni ile ilgili olabilir mi? Böyle bir düşünce herhalde daha zayıf bir olasılıktır. Maşat mektupları üzerindeki kitabımda eskiden Laroche tarafından ileri sürülen araba sürücüsü *KARTAPPU*'nun Hititçe okunuşunun *uriyanni-* olabileceği görüşünü desteklemiştim. R. Beal yukarıda sözünü ettiğim kitabında bu teklifi çürütmektedir. Chr. Rüster'in kısa zaman önce *Fs. P. Neve*'de 63. sayfa ve devamında yayımladığı II. Hantili'ye ait bağış belgesinde satır 8'de sağdaki *uriyanni*'den söz edilmektedir. Eğer sağdaki ya da soldaki deyimi yalnız askeri görevliler için kullanılıyorsa *uriyanni*'nin askeri bir unvan olduğunu düşünebiliriz. *Uriyanni* bazı metinlerde koyun benzeri bazı hayvanlarla ilgili olarak geç-

tiğinden, GAL *uriyanni* de aynı zamanda askeri bir komutan ise, o zaman GAL NA.GA-DA'nın Hititçe karşılığı olabileceği düşünülebilir.

Savaş arabaları için kullanılan atların nasıl yetiştirildiğine dair elimizde zengin metinler olduğu halde memurların ya da subayların yetiştirilmesi için okulların varlığından söz edilemez. Çünkü okuma yazma henüz yaygın değildi. Ehliyetli gençler herhalde meslekte deneyimli kişiler yanında yetişiyordu.

Devlet görevlileriyle ilgili araştırmalara mühürler üzerindeki unvanları da katmak gerekecektir.

Tabarna ve Tawananna mühürleri dışında bazı hiyeroglif mühürleri üzerinde görevlilerin meslek ya da unvanlarına da rastlanmaktadır. Bunların birkaçı tanımlanabilmiştir. Diğerlerinin de tanımlanmasına çalışmak gerekecektir.

Hitit Krallarının hiyerogliflerle kesimlerini gösteren, Boğazköy'de bulunan haç biçimli mühür

30. Hititlerin Mektuplaşmaları (Özet)

Hititler yazılı belgeleri ile günümüze ulaşan ilk Hint-Avrupalı topluluktur.

Onlardan önce Orta Anadolu'da yaşamış olan Hattililer Türkçe gibi bitişken bir dil konuşuyorlardı. Hatti kültürü Hitit kültürünü çok etkilemiştir.

Hatti sözü Hitit çağında da Hititlerin oturduğu coğrafya bölgesinin adı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Metinlerde, Hattice Hititlerden önce Anadolu'da konuşulmuş olan dilin adıdır.

Boğazköy arşivleri keşfedilmeden önce de Mısır ile Babil ve Asur kaynakları ile İncil'den Hititlerin varlığı biliniyordu.

Günümüzdeki Anadolu Türkleri, atalarının Orta Asya'dan getirdikleri yüksek kültür değerleri ile eski Anadolu halklarının kültür mirasının bir sentezini oluşturmaktadır. Bu sentezde Hitit öğesinin önemli payı vardır.

1906 yılında çiviyazılı Boğazköy arşivleri keşfedildikten sonra Hititlerin kendi dillerine Neša ca yani "Neša Kentinin dili" dedikleri anlaşıldı. Fakat Hatti'ye dayanan Hitit sözü daha önce bilim çevrelerinde yerleşmiş olduğundan bir karışıklığa meydan verilmemek için kullanılmaya devam edildi.

Eski Önasya kültür dünyasına ait en önemli keşifler arasında yer alan ve 30 bin tablet ya da fragmandan oluşan Boğazköy arşivlerinde kanunlar, kral yazıtları ya da yıllıkları, antlaşmalar, mektuplar, bağış belgeleri, dinsel metinler, yüksek edebi değeri olan mitolojik metinler ile dualar ve fal metinleri yer almaktadır.

Mühürler ve kaya anıtları üzerindeki Hiyeroglif yazıtları ile taş anıtlar üzerindeki Hiyeroglif yazıtları ve kral yazıtları ve korunamadıkları için elimize geçmemiş olan ağaç tablet yazıtları, yazılı Hitit çağı kültürünün diğer bir zenginliğini oluşturmaktadır. Anadolu'nun MÖ 2. bindeki bu yazılı kültür zenginliği karşısında onunla çağdaş olan Yunanistan'daki Miken kültürü oldukça cılız kalmaktadır. Tabletler üzerine yazılmış olan Linear B yazıtlarında yalnız basit ticari kayıtlara rastlanmaktadır.

Anadolu'da bulunan en eski mektuplar MÖ 2. binin ilk çeyreğinde Asur ile Anadolu arasındaki ticareti yönlendiren Asurlu tüccarlar tarafından eski Asur lehçesinde yazılan ticari mektuplardır. Bu mektupların büyük çoğunluğu Kültepe'de bulunmuştur. Hitit çağına ait mektupların çoğu Boğazköy'de meydana çıkarılmıştır. Sayıları, çoğu parçalı olmak üzere 500'ü bulmaktadır. Mektupların büyük kısmı Hititçe yazılmıştır. Ulus-

lararası yazışmalarda zamanın diplomasi dili olan Akadca kullanılmıştır. Bu yazışmalarda nadiren Hititçe mektuplara da rastlanmaktadır.

Hitit çağı mektupları ayrıca Alacahöyük'te, Maşat'ta, Hatay'da Tel Atçana'da (Alalah), Suriye'de Ras Şamda'da (Ugarit), yine Suriye'de Meskene'de (Emar) ve Mısır'da Tel el-Amarna'da bulunmuştur.

Bundan birkaç yıl önce de Prof. Aygül Süel tarafından Çorum'un doğusundaki Ortaköy'de Hitit mektupları gün ışığına çıkarılmıştır.

Tarihlenebilen en eski Hitit mektupları Maşat'ta Prof. T. Özgüç'ün kazılarında bulunmuştur. Sayılar 96'yı bulan bu mektuplar tarafımdan Orta Hitit çağına, Kral III. Tuthaliya zamanına (tahminen MÖ 1350 civarı) tarihlenebilmiştir. Bu mektuplarda ağırlıklı olarak savaş ve yönetim konuları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca 3 adet kuş falı mektubu da Maşat'ta bulunmuştur.

Bir Maşat mektubunda şöyle denmektedir:

Majeste'ye, efendime söyle!
Kulun Adad-beli şöyle (der):
İşte, düşman kitle halinde
iki yerde (sınırı) aştı. Bir
aşiret kıtası İšteruwa'da,
diğer bir aşiret kıtası ise,
Zišpa'da (sınırı) geçti.
O, Šakaddunuwa dağı ülkesine,
öte yana gittiği zaman,
herhangi bir suretle geri
dönerse, ülkeye
girer. Onun arkasından
henüz hiçbir şey görünmüyor.
Majeste, efendim, sen
herhangi bir komutan gönderebilirsen,
düşman ülkeye zarar vermeyebilir.
Ben uzun yolun gözcülerini
Hapidduini dağına kalmaya gönderiyorum.

Bana dağ, düşman bakımından
temizdir haberini getirdikleri zaman
Tapigga'dan
sığırları ve koyunları duruma göre
aşağıya bırakacağım.
Majeste, Efendim.
(bunu) böyle bil!

Hitit çağı mektuplarının en ünlüleri arasında genç yaşta ölen Mısır Firavunu Tutankamon'un dul eşinin Hitit kralı Šuppiluliuma'ya gönderdiği iki mektup bulunmaktadır.

Šuppiluliuma'nın, oğlu II. Muršili tarafından kaleme alınan yıllıklarında kaydedilen ilk mektupta Mısır kraliçesi şöyle demektedir: "Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise (bir)çok oğlun olduğunu söylüyorlar. Eğer sen bana bir oğlunu verirsen, o kocam olabilir. Hizmetkârlarımdan birini alıp onu hiçbir zaman kocam yapmak istemem. Bundan çok korkarım." Muršili şöyle devam ediyor: "Babam bunu işitince, ileri gelenleri görüşmeye çağırdı ve şöyle dedi: 'Eskiden beri böyle bir şey hiçbir zaman işitmedim.'" Haberin doğruluğundan kuşkulanan Šuppiluliuma Mısır'a bir elçi göndererek gerçeği öğrenmesini istiyor.

Uzunca bir süre sonra Hitit elçisi Hattuša-ziti Mısır elçisi komutan Hani ile birlikte geri dönüyor ve beraberlerinde Mısır kraliçesinin yeni bir mektubunu getiriyorlar.

Mısır kraliçesi Hitit kralına şöyle diyor: "Niçin böyle dedin: 'beni aldatıyorlar'. Eğer bir oğlum olsaydı, kendimin ve ülkemin küçülmesini diğer bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle yazdın. Kocam olan kişi öldü. Oğlum da yoktur. Bir hizmetkârımı hiçbir zaman alıp onu kocam yapmayacağım. Ben diğer hiçbir ülkeye yazmadım, yalnız sana yazdım. Senin oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Bana bir oğlunu ver. O, bana koca, Mısır'a da kral olsun."

Šuppiluliuma sonunda teklifin doğruluğuna inanıyor ve Mısır'a oğlu Zannanza'yı gönderiyorsa da, vakit kaybediyor. Bu arada Mısır'da iktidar değişikliği oluyor ve Hitit prensi Mısır'a varınca öldürülüyor. Bunun üzerine Šuppiluliuma Mısır'ı cezalandırmak için savaş açıyor.

Hititlerin Suriye'de durumlarını güçlendirmelerini Mısırlılar bir türlü hazmedemediler ve iki ülke arasındaki gerginlik daha bir süre devam etti.

Šuppiluliuma'nın torunu II. Muwatalli zamanında Asi Nehri üzerinde Kadeš'te MÖ 1275'te savaş başladı. Mısırlıların zor anlar yaşadığı savaşın sonunda Hititler Suriye'de kazandıkları toprakları korudular. Kadeš savaşından 15 yıl sonra iki süper güç arasında eşitlik esasına dayanan bir antlaşma yapıldı. Taraflar antlaşma metnini birer gümüş tablet üzerine yazdırarak birbirlerine gönderdiler.

Antlaşma ile birlikte güçlü bir dostluk çağı başladı. Bu vesile ile iki tarafın kral ailelerinin bireyleri birbirlerine dostluk ve kardeşlik mektupları ve hediyeler gönderdiler.

Mısır Kraliçesi Neptera'nın Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın mektubuna cevabı:

Mısır ülkesinin büyük Kraliçesi Neptara şöyle (der):
Hatti ülkesinin büyük kraliçesi Puduhepa'ya söyle:
Ben, kızkardeşin, iyiyim. Ülkem (de) iyidir.
Sen, kızkardeşim (de) iyi olasın.
Ülken de iyi olsun. İşte, senin,
kızkardeşinin, nasıl olduğumu
sormak için ve büyük kral, Mısır ülkesinin kralı, ile
büyük kral. Hatti ülkesinin kralı, arasındaki
iyi barış ile iyi kardeşlik ilişkisinin
varlığı dolayısı ile bana yazdığını işittim.
Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı senin başını yüceltecekler.
Güneş Tanrısı barışı geliştirecek.
Büyük kral, Mısır ülkesinin kralı ile kardeşi büyük kral,
Hatti ülkesinin kralı arasındaki iyi kardeşliği sonsuza dek
koruyacak; ben de seninle barış içindeyim.
Sen kız kardeşimle aynı biçimde kardeş olduk.
İşte sana, kız kardeşime, senin için, selamlama hediyesi
olarak bir hediye gönderdim.
Sen, kız kardeşim, kralın habercisi Parihnawa'nın eliyle
gönderdiğim hediyeyi bilesin:
Boyun için bir (zincir), çok renkli, saf altından,
12 telden oluşmuş, ağırlığı 88 şekel;
1 tane çok renkli maklalu giysisi, kral kalitesi;
1 tane çok renkli koton tunika, kral kalitesi;

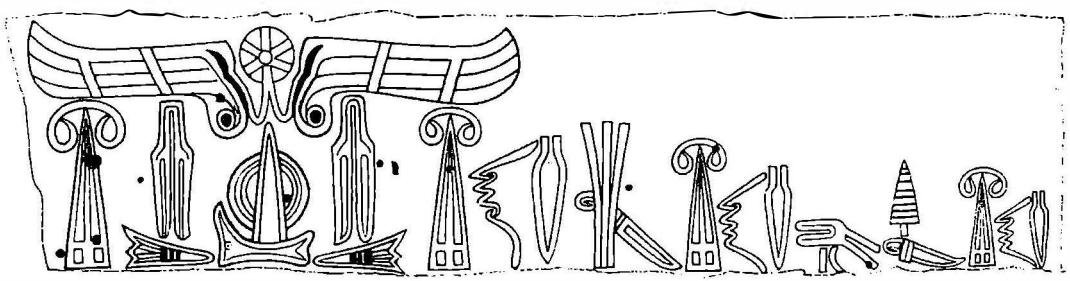
5 adet çok renkli koton giysi, iyi kaliteli ince (iplikten);
5 adet çok renkli koton tunika, iyi kaliteli ince (iplikten);
Bütün giysilerin toplamı: 12 koton giysi.

Dostluğu güçlendirmek için MÖ 1246 yılında Hattuşili'nin bir kızı ile Ramses'in evlenmesi kararlaştırıldı. Bu konuda birçok yazışma oldu.

II. Ramses'in Puduhepa'ya gönderdiği mektup:

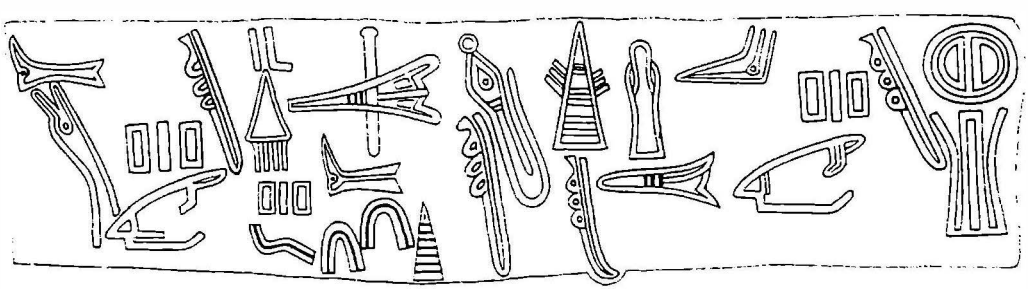
Amon'un sevgilisi, güneşin oğlu, Mısır kralı, büyük kral Ramses şöyle (der):
Hatti ülkesinin kraliçesi, büyük kraliçe Puduhepa'ya söyle:
İşte, ben, kardeşin iyiyim. Evlerim, oğullarım, ordularım, atlarım, arabalarım iyidir. Ülkemde büyük ölçüde iyilik vardır.
Sen, kız kardeşim (de) iyi olasın! Evlerin, oğulların, orduların, atların, arabaların iyi olsunlar! Asillerin iyi olsunlar! Ülkende büyük ölçüde iyilik olsun!
Kız kardeşime şöyle söyle:
İşte, habercilerim, kız kardeşimin habercileri ile birlikte bana geldiler. Onlar, bana kız kardeşimin, Hatti ülkesinin kralı, büyük kralın iyiliğini bildirdiler.
Onlar bana kız kardeşimin iyiliğini, kız kardeşiminin oğullarının iyiliğini, ülkelerinin iyiliğini bildirdiler.
Kardeşimin, kız kardeşiminin iyilik haberlerini alınca çok sevindim ve şöyle dedim: "Çok şükür iyidirler."
Kız kardeşimin bana gönderdiği mektubu gördüm ve Hatti ülkesinin büyük kraliçesi kız kardeşimin pek güzel bir biçimde yazdığı konuları işittim.
Kız kardeşime şöyle söyle:
Kardeşim Hatti ülkesinin kralı, büyük kral bana şöyle yazdı:
"Kızımın başına iyi kokulu yağı dökecek kişileri gönder!
Onlar onu Mısır kralının, büyük kralın evine götürsünler!"
İşte kardeşim bana böyle yazdı. Kardeşimin bana bildirdiği bu karar çok ve pek çok güzeldir.
Mısır'ın tanrıları ile Hatti'nin tanrıları iki büyük ülkeyi sonsuza dek bir ülke olarak birleştirmek için bizi bu karara sevk ettiler.

31. IV. Tuthaliya'nın Konya'nın Batısında Ilgın Bölgesinde Yalburt Mevkiinde Bulunan Havuz Anıtını Süsleyen Hiyeroglif-Luwicesi İle Yazılı Hiyeroglif Bloklarının Türkçeye Çevirisi

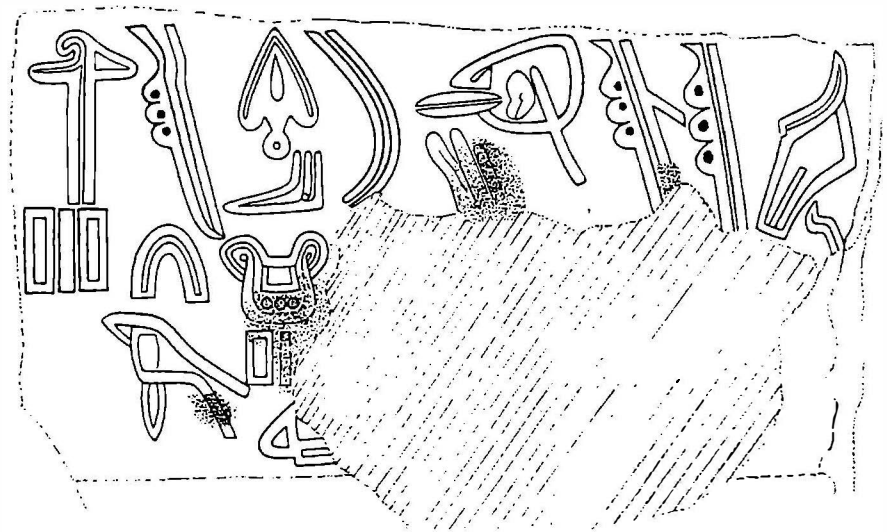
Blok 1

§1. Kahraman Büyük Kral Muršili'nin (torunu), Kahraman Büyük Kral Hattušili'nin oğlu, kahraman Büyük Kral Majeste Tabarna "Hükümdar" Tuthaliya . . . (şöyle der):

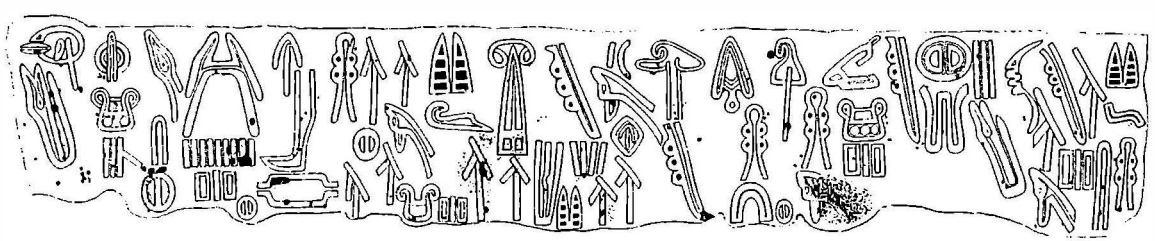
Blok 2

§1. . . .] vurdu
§2. Ben, güneş (?), Labarna . . . - tusa kentine geri geldim.
§3. Ve beni Fırtına Tanrısı [. . .

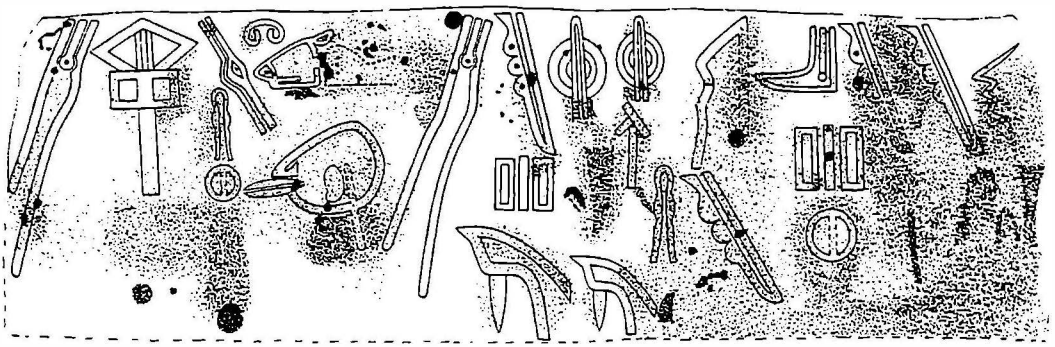
Blok 3

§1. . . .] yoktu,
§2. ve sınırlara geldiğim zaman,
§3. . . . [. . .

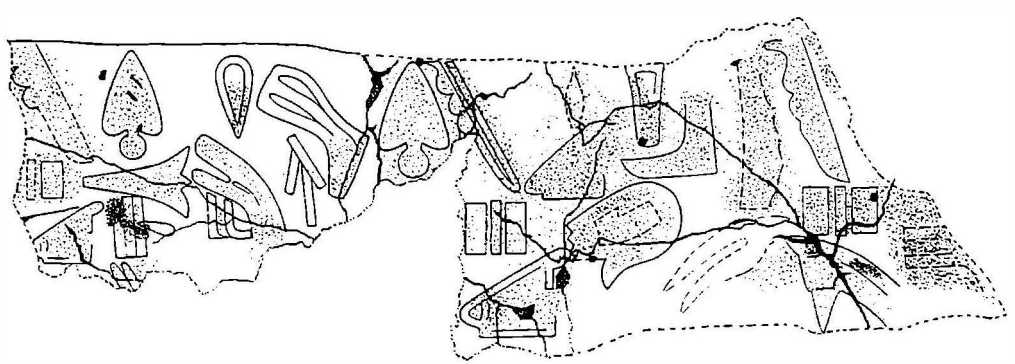
Blok 4

§1. a. . . Patara dağına verdim (teslim ettim),
b. . . - tırdım,
c ve taştan bir anıt (?) yaptım.
§2. Ve babalarımdan ve büyük babalarımdan, Hatti'nin büyük krallarından hiçbiri bu ülkelere koşmadı (gitmedi).
§3. Fakat efendim Fırtına Tanrısı beni sevdiği için
§4. bu ülkeleri [yendim?]

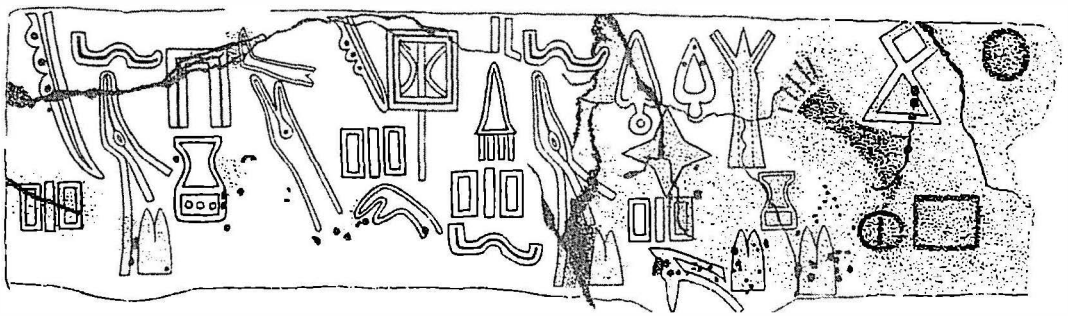
Blok 5

§1. . . .
§2. (dağlar)

Blok 6

§1. . . . Kuwalatarna [ülkesinde], kadınlar (ve) çocuklar [önümde] diz çöktüler.
§2. çok sayıda sivil halkı, sığır ve koyunları aldım ve [götürdüm?]
§3. ve [. . .

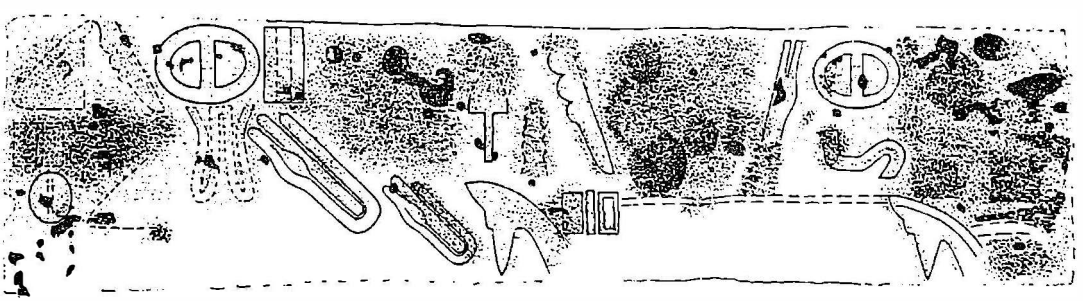

Blok 7

§1. ve Nipira ülkesine vurdum . . .

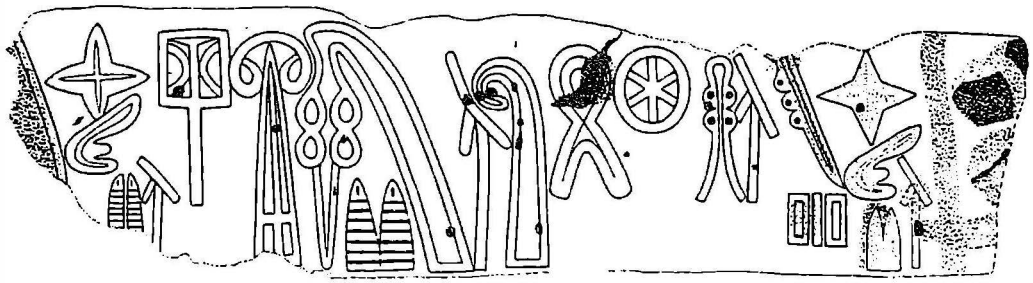
§2. a ve onu imha ettim,

b Güneş (?), Nipira, Kuwakuwaluwanta (?) ülkelerini (ve) . . . . [. . .

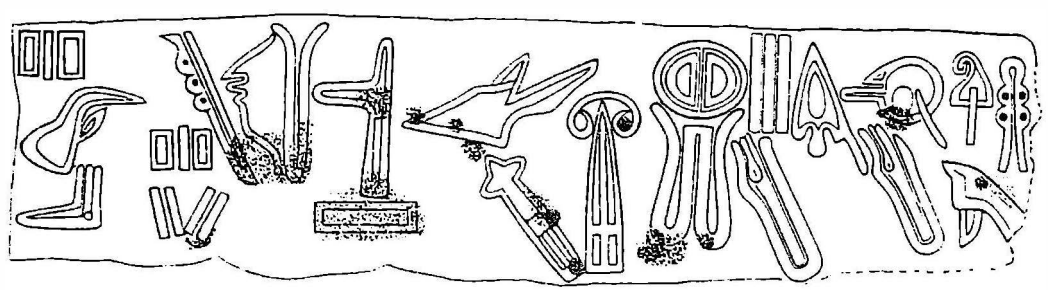
Blok 8

§1. . . (Fırtına Tanrısı, efendim, önümde koştu ve . . .[. . .

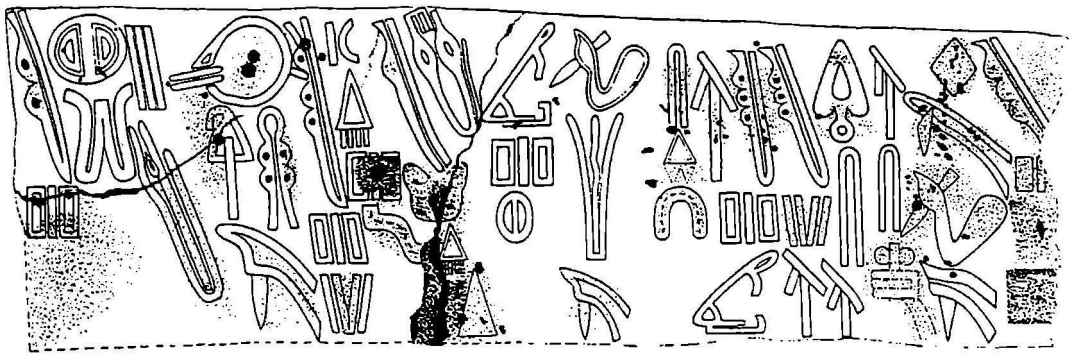
Blok 9

§1. a. . .] Luka ülkelerini imha ettim.
b Wiyanawanda ülkesinde (ben) Büyük Kral . . . yaptım,
§2. ve Luka (ülkeleri) . . .

Blok 10

§1.] lutfu ile,
§2. Ben, kahraman . . . (fiil), . . . , Büyük Kral
§3. Efendim Fırtına Tanrısı önümde koşunca,

Blok 11

§1. Fırtına Tanrısı efendi(m), ön(üm)de koştu,

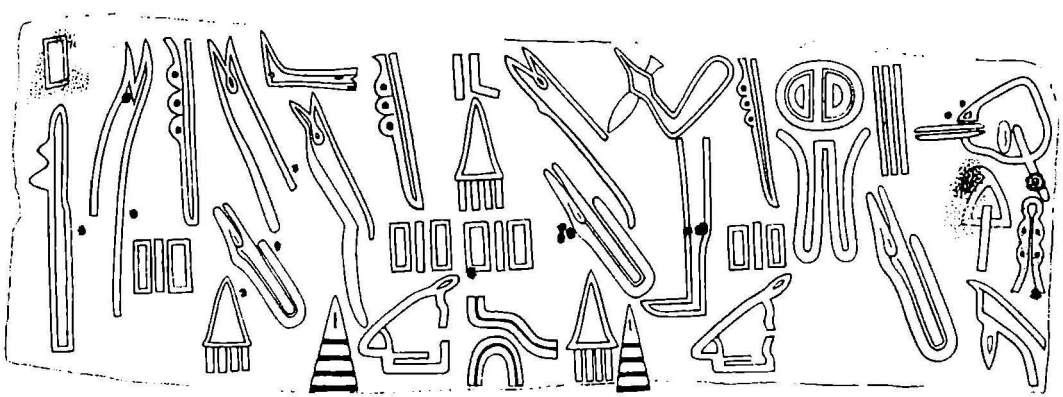
§2. Ve ben Güneş (?), Atpa kentini/ülkesini fethettim . . .

§3 . . .

§4 a. . .

b bunları (?) . . o / onlar fethetti,

§5 . . .

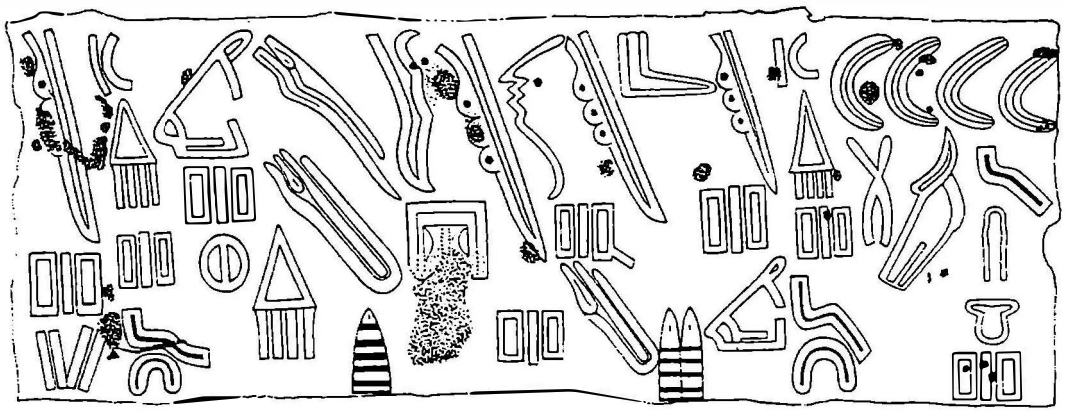
Blok 12

§1. . .

§2 ve (ben) Pinali'ye vurdum.

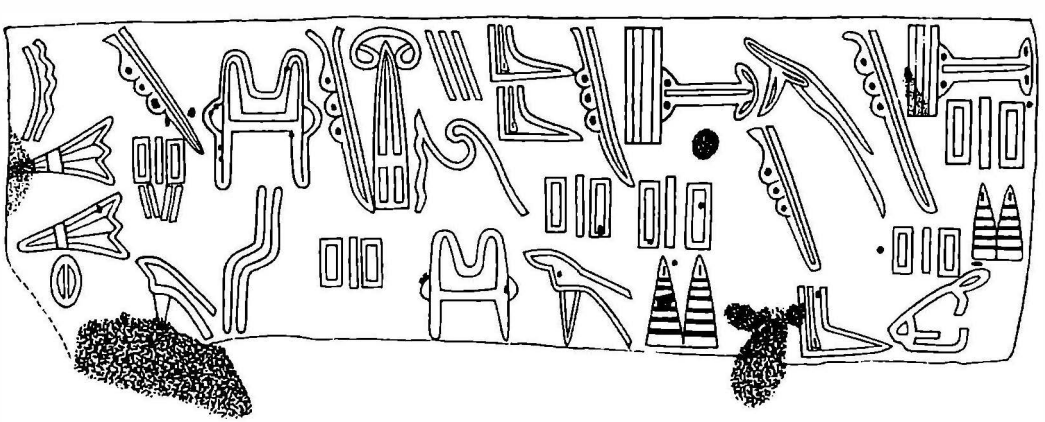
§3 Ve ben Güneş (?) Pinali karışısında "güçlü kaldım".

§4 Fırtına Tanrısı, efendi(m), önümde koştu.

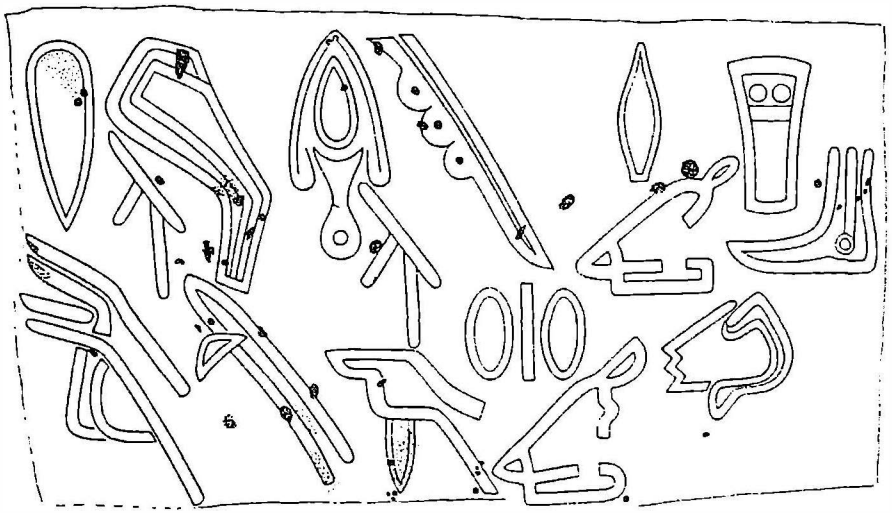
Blok 13

§1 ve ben Güneş (?) fethettim,
§2 ve (ben) Pinali'yi imha (ettim),
§3 ve (ben) Awarna'ya geldim,
§4 a ve benim (?), Güneşin (?), 4, 100 eşek (idiler),
b ya da [. . .

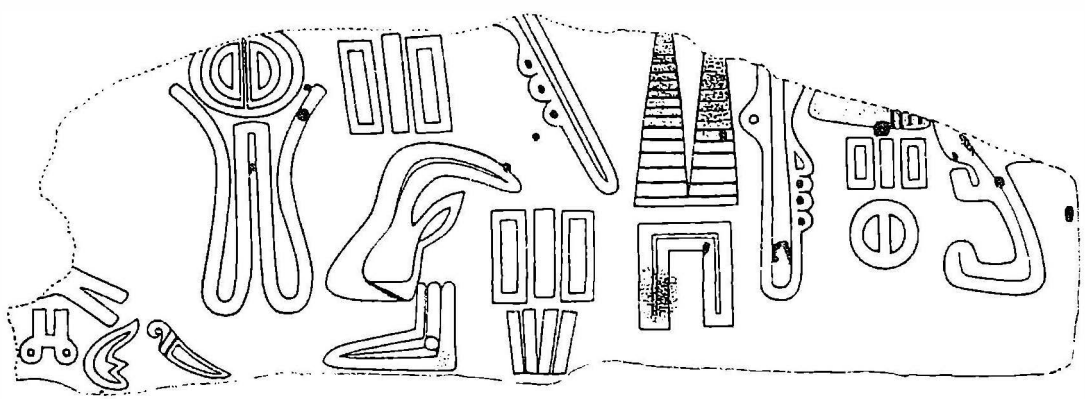
Blok 14

§1. . .] (çekip) aldım,
§2 ben tahta oturdum,
§3 ve (ben) Büyük Kral . . . ,
§4 (ben) Talawa kentine aşağıya geldim,
§5 ve Talawa kenti bana [. . .

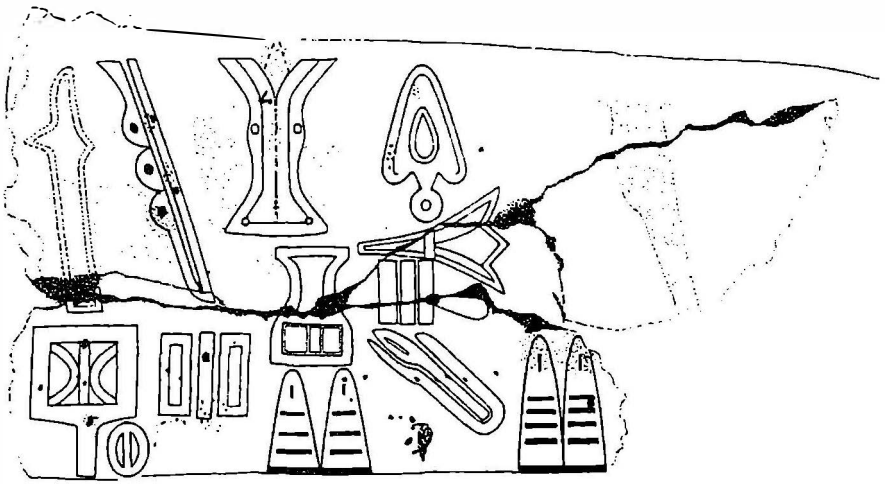
Blok 15

§1. . .] kadınlar (ve) çocuklar) [önümde (?)]diz çöktüler (?),
§2 çok sayıda sivil halkı (?), sığırları (ve) koyunları [alıp götürdüm?]

Blok 16

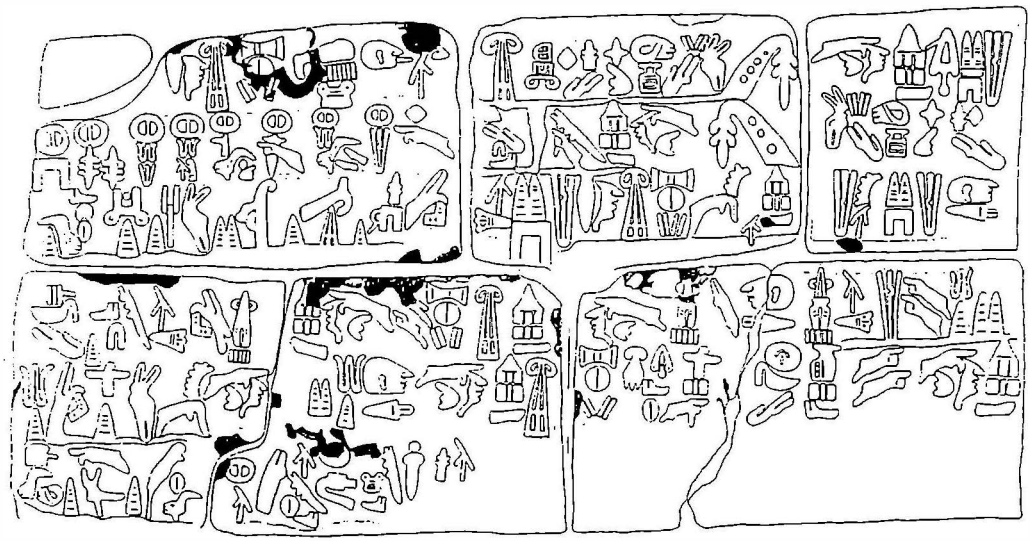
§1 a Ben Büyük Kral Šuppiluliuma'nın?] torunun çocuğu
b Fırtına Tanrısının lutfu ile
§2 a bütün ülkeleri fethettim,
b . . . Geyik Tanrısı [. . .

Blok 17

§1 . . .] . . . ülkesini imha ettim,

§2 ve. . . - sa ülkesini, Kuwalatarna ülkesini [imha ettim?]

32. Boğazköy'de "Kutsal Havuz" Bölgesinde Bulunan II. Šuppiluliuma'nın Hiyeroglif-Luwicesi Dilindeki Yazıtı ve Tercümesi

Güneş (?) Hatti ülkesi için bütün ülkeleri, Wiyanawanda'yı, *Tumana*'yı (?), Maša'yı, Luka'yı, Ikuna'yı yönetim altına aldığı zaman . . . eski büyük kralları (ben) yücelttim (??). Büyük Kral, kahraman Šuppiluliuma. Bütün tanrılar, Arinna'nın (?) Güneş Tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Ordu'nun Fırtına Tanrısı, . . . Šauška, Kılıç Tanrısı, *Šapinuwa*'nın (?) Fırtına Tanrısı, Hatti'nin tanrıları yardım ettiler. Güneş (?) onları (?) yönetim altına aldı. Wiyanawanda, *Tumana* (?), Maša, Luka, Ikuna. "Kafa Adam"ın Hatti ülkesinden (aldığı) bütün ülkeleri Hatti'nin sınırlarına kadar ? *Güneş* (?) çekip aldı bunu (?). Kahraman Büyük Kral Šuppiluliuma (olarak) Hatti ülkesi (için) bütün ülkelerde inşaat yaptım . . . kenti, . . . kenti, . . . ülkesi, . . . kenti, . . . kenti, Tihihaša kenti, Tarahna (?) . . . sonra inşa ettim. . . . Dağını Güneş (?) yönetimi altına aldı. Büyük Kral Šuppiluliuma Güneş (?) yönetimi altına aldı. . . . dağı verdi (?). "Kafa Adam" ... Dağını sonra Hatti'yi vur(du) . . . . . Tarhuntaššа kenti ülkesini *Güneş* (?) yönetim altına aldı. (Onu) yendi. Eskiden ecdattan (büyük baba - büyük annelere?) hiçbirine . . . Büyük Kral *Güneş* (?) Šuppiluliuma yönetim altına aldı. "Kafa-Adam" Tarhuntaššа kentini yönetimi altına almıştı. (Ben onu geri) aldım. Tana kentini inşa ettim. Tarhuntaššа kentinde, . . . ršama kentinde, . . . kentinde tanrılara kurbanlar verdim. Burada bu yıl kutsal bir yeraltı yolu inşa ettim.

33. Boğazköy'de Bir Bizans Duvarı İçinde Taş Blok Olarak Kullanılmış Olan IV. Tuthaliya'nın Steli

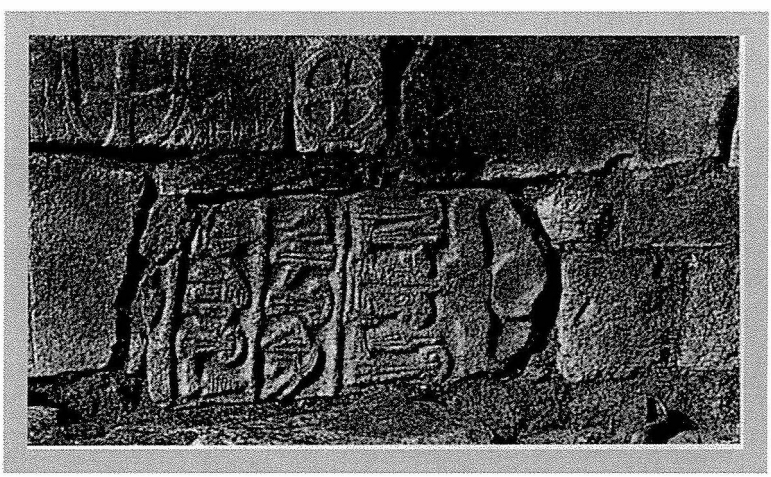
Hiyeroglif yazıtları:

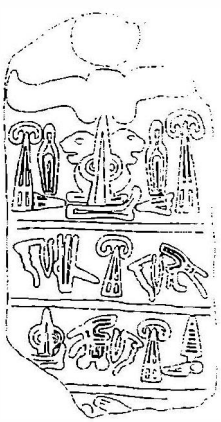
Birinci sıra: Majeste Büyük Kral Labarna Tuthaliya (Dağ Tanrısı+Tu, Dağ Tanrısının iki yanında birer arslan başı),

İkinci sıra: Kahraman Büyük Kral Hattuśili (Ha+li)'nin oğlu,

Üçüncü sıra: Kahraman Büyük Kral Muršili(Muršili)'nin torunu Tuthaliya (Dağ Tanrısı+Tu)

Dördüncü sıra: [Kahraman Büyük Kral Šuppiluliuma'nın torun]unun ç[ocuğu Tuthaliya (Dağ Tanrısı+Tu)]

Boğazköy'de Bizans çağına ait bir duvarda yapı malzemesi ve taş blok olarak kullanılan IV. Tuthaliya'nın steli

34. Mühür Baskıları

Hitit Kralı Muwatalli'nin Kilden Bir Bulla Üzerinde Mühür Baskısı

Ortada: Muwatalli sağ elinde ucu kıvrık krallık asası (Hititçe *kalmus*) ile Göğün Fırtına Tanrısının koltuğu (koruması) altında, boynuzlu sivri külahlı tanrının sağ elinde Muwatalli'nin sol eli ile bir topuz, sol elinde "büyük" işareti altında Göğün Fırtına Tanrısının hiyeroglifleri, solda Muwatalli'nin hiyeroglifleri Büyük Kral Mu[wa]-ta-li sağda tanrının sol eli altında Majeste anlamına gelen kanatlı güneşin altında ortada iki büyük kral işareti arasında büyük işareti altında Muwatalli'nin Hurrice adı: Šarri-Tešup.

İyi korunmamış olan mühür baskısının dış halkalarında çiviyazısı ile "Güneş Tanrısının ve Hellipi Fırtına Tanrısının, Tanrı Šarruma'nın ve Koruyucu Tanrının sevgilisi, kahraman Büyük Kral Muršili'nin oğlu, kahraman Büyük Kral Muwatalli'nin mührü" sözleri yazılıdır.

II. Muwatalli'nin bulla üzerinde mühür baskısı

IV. Tuthaliya'nın Suriye'de Ras Şamra'da Bulunan Ugarit Kralı II. Amiştamru İle Amurru Kralı Bente Šina'nın Kızının Ayrılması Hakkındaki Kararını İçeren Tablet Üzerindeki Mühür Baskısı

Orta alanda Majeste anlamına gelen kanatlı güneş altında Tuthaliya'nın adının hiyeroglifleri (Dağ Tanrısı + Tu işareti), onların her iki yanında birer Labarna "hükümdar" işareti ve onların sağında ve solunda birer Büyük Kral işareti. Üstteki kompozisyonun alt kısmında iki Büyük Kral işareti arasında Tuthaliya'nın Hurrice adı Taśmi-Šarruma'nın hiyeroglifleri, üstteki ve alttaki hiyeroglif gruplarının sağ yanında (sağındaki hiyerogliflerinden anlaşılacağı üzere) güçlü (kahraman) Fırtına Tanrısının (çiviyazısı karşılığı herhalde ^{D}U NIR.GAL) koltuğu ve koruması altında başında tanrı gibi boynuzlu sivri taç bulunan Tuthaliya figürü, aynı kompozisyonun sol yanında Güneş Tanrıçası ve çifte güneş hiyeroglifleri (herhalde Arinna'nın Güneş Tanrıçası). Mührün alttaki alanında sağda ve solda birer hayat hiyeroglifi, birer Büyük Kral işareti ve birer Labarna "Hükümdar" işareti arasında yine Tuthaliya'nın adının hiyeroglifleri. Baskıda tamamen çıkmamış olan çerçeve halkalarında çiviyazısı ile "Kahraman Büyük Kral Muršili'nin torunu, kahraman Büyük Kral Hattušili ile Hatti ülkesinin Büyük Kraliçesi Puduhepa'nın (oğlu, Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral Tuthaliya'nın mührü)" yazılıdır.

IV. Tuthaliya'nın Ras Şamra'da bulunan bir tablet üzerindeki mühür baskısı

Hitit Kralı III. Muršili'nin (Urhi-Tešup'un) Kilden Bir Bulla Üzerinde Mühür Baskısı

Orta alanda Majeste anlamında kullanılan kanatlı güneş altında iki büyük kral işareti arasında III. Muršili'nin hiyeroglifleri: Murš[i]li. Damganın dış halkalarında çiviyazısı ile: "Hatti ülkesinin kralı, kahraman Šuppiluliuma'nın torununun çocuğu, Hatti ülkesinin kralı kahraman Muršili'nin torunu, Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral Muwatalli'nin oğlu, Hatti ülkesinin kralı kahraman Büyük Kral Majeste Muršili'nin mührü."

"Tarkandemos" mührü diye adlandırılan ve hiyeroglif araştırmalarının başlangıcında çözüm için anahtar olarak kullanılan bigraf mührün hiyeroglif ve çiviyazısı lejantlarının son araştırmalara göre okunuşları:

Orta alan: Kral figürünün önünde ve arkasındaki hiyeroglifler: Targašna-[mu]wa, Me+ra ülkesinin kralı. Mührün çevresindeki düzeltilmiş çiviyazısı lejantı "Tar-kaš-na!-[Mu]šwa! Me-ra!-a! ülkesinin kralı

Urhi-Tešup'un kilden bulla üzerinde mühür baskısı

35. III. (?) Tuthaliya'nın Kale Kumandanına ve Diğer Görevlilere ya da İnsanlara Emirlerini İçeren Fermanı

. . . [. . . . .] ve alır [. . . . . eğer asil bir kişi] ya da son[uncu bir kişi . . . . .] getirir [. . . . .] Kim bilirse, onu [derhal] sar[ay]a bildirsin.

Hangi kale kumandanının (emrinde) o, asil bir kişi ise, ve savaşa gitmemiş ise ve kale kumandanı onun [kaçak olduğunu] işitir[se], onu tutuklasın ve onu saraya göndersin; (onu) kendine almasın [ve onu serbest] bırakmasın. Eğer asil bir kişi veya sonuncu bir kişi, savaştan geri kaçarsa, çavuşu ve binbaşısı onu saklamasınlar ve onu derhal saraya bildirsinler!

[Ord]u (yani) yaya askerler (ve) arabalı savaşçılar bir araya gelince, Majeste kendisi savaşa giderse, bütün er[lerin] çevikliği (?) orada da (yerinde) olsun ve düşmanla kesin olarak döğüşün! Eğer bir iş (olursa), veya bir inşaat (istihkâm işi?) veya herhangi bir iş (çıkarsa), orada olun ve onu sadıkane bir yürekle yapın ve o, gelecek için dayanıklı bir iş olsun!

Fakat düşman yenilince, ya da iş tamamlanınca, hangisi garnizon kıtaları (ise), (ben) Majeste onu garnizonda bırakırım, hangisi terhis edilecek kıtalar (ise), (ben) Majeste onu terhis ederim. Eğer düşman herhangi bir şekilde işi geciktirirse, düşmanı (başka) biri tutar. (Ben) Majeste tanrılarımı kutlamak için geri gelirim ve Majestem nereyi beğenirse, oraya gider. Ordunun başına eğer [bir prens] ya da herhangi bir büyük komutan tayin edersem, nasıl Majestemin bağlayıcı emirlerini (yerine getirirseniz), onunkini de öyle [yerine getirin] ve onu bütün ordu dinlesin!

Eğer (ben) Majeste kendim savaşa gitmezsem, ordunun (başına) hangi prensi ya da [büyük komu]tanı tayin edersem, orduyu savaşa o götürür. (Ben) Majeste [orduyu] onun eline koyduğumdan, onu bütün ordu her zaman dinlesin ve nasıl Majestemin [bağlayıcı emirlerini] (yerine getirirseniz), [onunkini de öyle] yerine getirin ve herkes çevikliğe (?) sahip olsun ve düşmanla kesin olarak döğüşün!

Eğer bir inşaat (istihkâm işi?) ya da herhangi bir iş (olursa), orada olun ve onu sadıkane bir yürekle yapın ve o, gelecek için dayanıklı bir iş olsun. Fakat düşman yenilince, ya da iş tamamlanınca, ordu [majestemin huzuruna] geldiği zaman onun için (ben) Majeste fala başvururum ve hangisi terhis edilecek (kıtalar ise), (ben) Majeste onu ter[his ederim] ve hangisi garnizon kıtaları (ise), (ben) Majeste onu garnizonda bırakı-

rım. Eğer ordu Majestemin huzuruna gelmezse, (ben) Majeste uzaktan nasıl yazarsam, ö[yle hareket edin]!

Fakat eğer o prens ya da komutan ordunun önüne kötü sözler götürürse, ve Majesteme hakaret ederse, siz onu yakalayın ve onu Majestemin huzuruna getirin. Ve geleceğim, (ben) Majeste konuyu kendim sorgulayacağım. (Siz) komutanlar ki, (piyade) kıtalarını, arabalı savaşçıları (ve tahkim edilmiş) üsleri yönetirsiniz, sadıkane bir yürekle (içtenlikle) orada bulunun! (?).

Ve nasıl siz kendi karılarınıza, oğullarınıza (ve) ailelerinize sevgi taşırsanız, kralın kuralına da öyle sevgi taşıyın ve onu iyi yönetin!

Karara bağladığınız ülke davalarında, iyi karar verin ve onu (kararı) kimse, onun (suçlunun) evinden birine, kardeşlerinden birine, karısına, ailesinden birine, soyundan birine, hısmına, dostuna ekmek (ve) bira temini için (çıkar düşüncesiyle) uygulamasın! Ve haklı bir davayı kaybettirmeyin ve haksız bir davayı kazandırmayın. Hangi davayı (karara bağlamaya) gücünüz yetmiyorsa, onu efendiniz kralın da huzuruna getirin, onu kral kendisi sorgular.

[. . . . .] . . . . . [. . . ?]

Kale kumandanı, kaçak konusunu onların heps[ine sorsun (??). Bu, onun için] bağlayıcı bir kural olsun ve ona emredilmiş ol[sun]. Ve kim bir kaçak [bulursa], onu yakalasın ve onu kale kumandanına teslim etsin, ve kale kumandanı (onu) Majestemin huzuruna göndersin ve kaçağı [ülke (?) içine] bırakmasın!

[Ve kaçak olarak bi]linen bir insan ülke içinden [geçmesin. Ve kim bir kaçağ]ı bulursa, onun sor[gusu] [yapılsın ve kaçağ]ı iyi sorguya çeksin. O, ya bir kaçak[tır ya da . . . .] . gider ya da saraydan bir kimse (dir) [. . . . . v]e onu taşır ya[da] hatunun (?) malını [taşır ya da . . .] taşır ya da çalınmış bir [in]san taşır [ya da diğer bir ka]çağı taşır ya da sığırları (ve) koyunları [taşır. Ve o, onu yakalasın ve on]u kale kumandanına teslim etsin. [. . . . .] . Ve [. . . . .]. Fakat kaçağı [. . . . . -]ar. Başının [. . . ?] [. . . . . -s]ın(?).

[. . . . .] ülke içinden . . . - [m]e[sin]! . . . . . [. . . . .] . . . . . Ve . [. . . . .] . . . Tanrı . [. . .]'in [. . . . . Ve kim] bu tabletin sözlerini k[orursa, Yemin Tanrıları onu korusunlar] ve kim bu tabletin sözlerini koruma[zsa], Yemin Tanrıları [onu] yok etsinler!

Bütün insanlara (hitap eden) Tuthaliya'nın bağlayıcı emirlerinin II. tableti bitti.

36. Anadolu'nun Eskiçağdaki Durumunu Gösteren Genel Tablo

Paleolitik (Eski Taş Devri)	± MÖ 60.000 - 10.000
Mezolitik (Orta Taş Devri)	± MÖ 10.000 - 80000
Neolitik (Yeni Taş Devri)	± MÖ 8000 - 5500
Kalkolitik (Bakır - Taş Devri)	± MÖ 5500 - 3200
Erken Bronz Çağı	± MÖ 3200 - 2500
Orta Bronz Çağı	± MÖ 2500 - 2000
Geç Bronz Çağı	± MÖ 2000 - 1200
Demir Devri	± MÖ 1200 - 333

a. Anadolu'nun Hititler Devri Evreleri

Erken Hitit çağı	± MÖ 2000 - 1750
(Asur Ticaret Kolonileri Devri)	± MÖ 1800 - 1750
Eski Hitit çağı	± MÖ 1750 - 1450
Hitit İmparatorluk Çağı	± MÖ 1450 - 1200

b. Anadolu'da Demir Devri Ulusları

Geç Hitit Beylikleri	± MÖ 1200 - 700
Urartulular	± MÖ 900 - 600
Frigyalılar	± MÖ 750 - 300
Lidyalılar	± MÖ 700 - 300

c. Anadolu'nun Klasik Dönemi Evreleri

Helenistik Dönem	MÖ 300 - 30
Roma (Anadolu'da)	MÖ 30 - MS 395

37. Hitit Krallarının Kronolojisine İlişkin Tablo

Kral	Akrabalık/İlişki	Orta Kronoloji
Pithana		MÖ 18.yy.
Anitta	Pithana'nın oğlu	MÖ 18.yy. (en fazla)
Labarna	Bilinen ilk Hitit Kralı	MÖ 1680-1650
Hattušili I	Labarna'nın evlatlık oğlu/katili	MÖ 1650-1620
Muršili I	Hattušili'nin büyük oğlu/evlatlığı	MÖ 1620-1590
Hantili	Muršili I'nin katili ve kayınbirader	MÖ 1590-1560
Zidanta I	Hantili'nin damadı	MÖ 1560-1550
Ammuna	Hantili'nin oğlu	MÖ 1550-1530
Huzziya I	Ammuna?'nın oğlu	MÖ 1530-1525
Telipinu	Zidanta I'nın oğlu?/Ammuna'nın kayınbiraderi	MÖ 1525-1500
Tahurwaili	?	
Alluwamna	Huzziya I'nın damadı	
Hantili II	Alluwamna'nın oğlu	MÖ 1500-1450
Zidanta II	?	
Huzziya II	?	
Muwatalli I	?	
Tuthaliya II	Huzziya II?'nin oğlu	MÖ 1450-1420
Arnuwanda I	Tuthaliya II'nin damadı	MÖ 1420-1400
Tuthaliya III	Arnuwanda I'nın oğlu	MÖ 1400-1380
Tuthaliya	Tuthaliya III'nın oğlu	MÖ 1380?
Hattušili	?	
Šuppiluliuma I	Tuthaliya III veya Hattušili II'nin oğlu	MÖ 1380-1340
Arnuwanda II	Suppiluliuma I'nın oğlu	MÖ 1340-1339
Muršili II	Suppiluliuma I'nin oğlu	MÖ 1339-1306
Muwatalli II	Muršili II'nin oğlu	MÖ 1306-1282
Muršili III	Muwatalli II'nin oğlu	MÖ 1282-1275
Hattušili III	Muršili II'nin oğlu	MÖ 1275-1250
Tuthaliya IV	Hattušili III'nin oğlu	MÖ 1250-1220
Karunta	Muwatalli'nin oğlu/Tuthaliya IV'nin kuzeni	MÖ ?
Arnuwanda III	Tuthaliya IV'nın oğlu	MÖ 1220-1215
Šuppiluliuma II	Tuthaliya IV'nın oğlu	MÖ 1215-1200

Bu tablo Gregory McMahan, "The History of the Hittites," *Biblical Archaeologist*, (June/September 1989, s.64.) adlı çalışmasından alınmıştır.

Seçme Bibliyografya

E. Akurgal, Die Phrygische Kunst, Ankara 1955.

Sedat Alp, Zur Lesung von manchen Personennamen auf den Hieroglyphen hethitischer Siegeln und Inschriften, Ankara 1950.

_, Bemerkungen zu den Hieroglyphen des hethitischen Monuments von Imamkulu, Symbolae Hrozny I; Archiv Orientalni 18, 1950, 1-8.

_, Eski Anadolu Yazısının Menşeleri, Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları, Ankara 1964, 57-70.

_, Kaniš = Aniša = Neiša, Eine Hauptstadt der frühhethitischen Periode, Belleten 27/107, 1963, 376-386.

_, Zylinder - and Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya, Ankara 1968.

_, Eine weitere Hieroglypheninschrift aus Emirgazi and ein Rollsiegel mit Hieroglyp-hen legenden aus dem Gebiet von Adıyaman, südöstlich von Malatya, Festschrift Heinrich Otten, 1973, 11-15.

_, Eine neue Hieroglypheninschrift der Gruppe Kızıldağ-Karadağ aus der Nähe von Aksaray und die früher publizierten Inschriften der selben Gruppe; Anatolian Studies presented to Hans Gustav Güterbock on the occasion of his 65th Birthday, 1974, 17-27.

_, Remarques sur la géographie de la région du Haut-Yeşilırmak d'après les tablettes de Maşat-höyük, Melanges E.Laroche. Paris 1979, 29-35.

_, Die Lage der hethitischen Kultstadt Hanhana, Festschrift Elmar Edel, 1979, 13-16.

_, Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels, Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte, Neue Dentungen, Ankara 1983.

_, Einige weitere Bemerkungen zum Hirsch-rhyton der Norbert Schimmel - Sammlung, Studi. di Storia e di Filologia Anatolica, dedicati A Giovanni Pugliese Carratelli, Firenze 1988, 17-23.

_, Hethitische Briefe aus Masat-Höyük, Ankara 1991.

_, Hititoloji'nin Doğuşu ve Çorum'da toplanan Uluslararası I. Hititoloji Kongresi, Müze/Museum 4, 1991, 5-12.

_, Der Palast in den Maşat - Briefen, Studies in honor of Nimet Özgüç, Ankara 1993, 15-22.

_, Zur lage der Stadt Tarhuntaššа, Atti del II Cogresso Internationale di Hittitologia, Pavia 1993, 1-11.

_, Die Mehrheit der einheimischen Bevölkerung in der Karum - Zeit in Kaneš/Neša, Studia Micenei ed Egeo - Anatolici 1997,

_, Hitit kralı IV. Tuthaliya'nın Tahta Çıkmadan Önceki Diğer Adı, Uluslararası III. Hititoloji Kongresi, Çorum 1996, 1998.

_, Zur Datierung des Ulmi-Teśup Vertrags, Altorientalische Forschungen Festschrift Horst Klengel.

R. D. Barnett, Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age, The Cambridge Ancient History 3, 2, 2 (1967) 417-442.

E. M. Bossert, Zum Datum Der Zerstörung des phrygischen Gordion, Istanbuler Mitteilungen 43 (1993), 287-292.

H. Th. Bossert, Eski Side Halkının Yazısı ve Dili, Belleten 14, 53, 1950.

Rainer Michael Böhmer - Hans Gustav Güterbock, Glyptik aus dem Stadgabiet von Boğazköy, Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978, Berlin 1987.

Wilhelm Brandenstein, Sprache und Schrift von Side in Pamphylien, Minoica (Denkschrift Sundwall)

Onofrio Carruba, Des Palaische, Texte, Grammatik, Lexikon, Studien zu den Boğazköy-Texten 10, Wiesbaden 1970.

_, Beiträge zum Luwischen, Serta Indogermanica, Festschrift für G. Neumam, Innsbruck 1982, 35-51.

Muhibbe Darga, Side Dili ile Yazısı Hakkında Notlar ve Side Doğu Şehir Kapısında Bulunan Yazıt, Belleten XXXI/121, 1967, 49-66.

Dinçol A. M.- Dinçol B., Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Hitit Hieroglif Mühürleri, Ankara 1981.

_, Die Urartäische Inschrift aus Hanak (Kars), Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 109-117.

Ali M. Dinçol-Belkıs Dinçol - J.David Hawkins - Gernot Wilhelm, The "Cruciform Seal" from Boğazköy - Hattuša, Festschrift Peter Neve, Istanbuler Mitteilungen 43, Tübingen 1993, 313-317.

D. O. Edzard - A. Kammenhuber, Hurriter, Hurritisch, Reallexikon der Assyriologie and Vorderasiatischen Arhäologie 4, 507-514.

H. Eichner-malwa, eine hieroglyphisch Wortgleichung, MSS 45 (F. Hoffmann) 1985, 5 ff. **W. Eilers**, Das Volk der Karka in den Achämenideninschriften, Orientalistische Literaturzeitung 38, 1935 201 ff.

J. Freu, Luwiya, Géographie Historique des Provinces Méridionales de L'Empire Hittite: Kizzuwatna, Arzawa, Lukka, Milawatta; Nice 1980.

Peter Frei - Christian Marek, Die Karisch - grichische Bilingue von Kannos, eine zweisprachige Staatsurkunde des 4. Jhs. v. Chr., Kadınos, 36, 1997, 1-89 (Abb. 3, Taf. 1). P. Frei Die Trilingue von Letoon, die lykischen Zahlzeichen und das lykische Geldsystem, Schweizerische Numismatische Rundschau 55, 1976, 5-16.

Johannes Friedrich, Kleinasiatische Sprachdenkmäler. Berlin 1932.

_, Entzifferung verschollener Schriften and Sprachen, Berlin - Göttingen - Heidelberg 1954.

_, Geschichte der Schrift, unter besonderer Berücksichtigung ihrer geistigen Entweicklung, Heidelberg 1966.

_, Hethitisches Handwörterbuch, Heidelberg 1952. **Johannes Friedrich - Annelies Kammenhuber**, Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg 1975-.

Hatice Gonnet, Les Légendes des empreintes hiéroglyphiques anatoliennes, Daniel Arnand, Textes syriennes de l'aĝe du bronze recent, Barcelona 1991, 198-214.

_, Remarques sur le himma et le hieroglyphe L. 306, Atti Del II Congresso Internazionale Di Hittitologia, Pavia 1993, 149-Pl. I-IV.

Roberto Gusmani, Lydisches Wörterhbuch 1964 und Ergänzungsband 1980 vd.

H. G. Güterbock, Hethiter, Hethitisch, Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 4, 371-375.

H. G. Güterbock - H. Hoffner, The Hittite Dictionary, Chicago 1980.

Hans Gustav Güterbork and Timothy Kendall, A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist, The Ages of Homer, A Tribute to Emily Townsend Vermenle, University of Texas Press, Austin 1994, 45-59.

V. Haas, Die Serien itkahi und itkalzi des AZU Priesters, Rituale für und Taduhepa sowie weitere Texte mit Bezug anf Tašmi-šarri Sarti, Chs 1, 1, Roma 1984.

_, Die hurritisch - hethitischen Rituale der Beshwörerin Allaiturah(h)i und ihr literarischer Hintergrund,

_, Geschichte da hethitischen Religion, E. J. Brill, Leiden. New York. Köln 1994.

V. Haas und I. Wegener, Hurriter und hurritisch (Kapitel 21) Konstanz 1988. Betrachtungen zum hethitischen Festkalender: Die Kulthandlungen des 21. und des 22. bis 26. Tages des AN TAH.ŠUM^{SAR} - Festes, Hittite and other Anatolian and Near Eastren Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 245-257.

J. D. Hawkins, A Bowl Epigraph of the Official Taprammi, FS - Ankara 1993, 715-717.

_, A. Hieroglyphic Luwian Inscription of a Silver Bowal in the Museum of Anatolian Civilizations, Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1996 Yıllığı, 7-24

J. D. Hawkins, Mita, Realleksikon der Anyriologie and de Vonderasiatichen Archäologie 8/1993-1997, 271-273.

_, Kargamış and the Museum of Anatolian Civilizations, 1996 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1997,

J. D. Hawkins and D.F. Easton, A. Hieroglyphic Seal from Troia, Studia Troica 6, 1996 111-118.

J. D. Hawkins, A-Morpurga Davies, G. Neumann, Hittite Hieroglyhps and Luwian: New evidence for the connection, Nachrichten der Akadamie der Wissenschaften Göttingen, Philologhisch-historische Klasse 1973, No: 6

J. D. Hawkins, Kuzi.Teŝup and the Great Kings of Karkamiŝ, Anatolian Studies 38 (1988) 99-108

_, The Inscriptions of the Kızıldağ and the Karadağ in the Light of the Yalburt Inscription, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 259-275

_, The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg) with an Archaeological Introduction by Peter Neve, Studien zu den Boğazköy Texten, Beiheft 3. Weisbaden 1995

Karl Hecker, Zur Herkunft der hethitischen Keilschrift, Uluslararası I Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 1990, (1992), 53-63

Susanne Heinhold - Krahmer, Arzawa, Taxte der Hethiter 8, Heidelberg 1977.

_, Karhiŝa, Reallexihon da Assyriologie and Vorderasiatischen Archäologil I, 446-447.

Harry A. Hoffner, (Jr.Editor) - Irving I.Diammond, (Assistant Editor), Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock, Chicago 1997

Anna Margerita Jasink, Gli Stati Neo-Hititi, Analisi delle Fonti Scritte e. Sintesi Studia Mediterranea 10, Pavia 1995.

Paul Kahle - Ferdinand Sommer, Die lydisch-aramäische Bilingue, Kleinasiatische, Forschungen I, Weimar 1930, 18-86

Ernestus Kalinka, Tituli Asiae Minoris, Wijana 1901

Annelies Kammenhuber, Hattier, Hattisch, Reallexikon der Assyriologie vorderasiatischen Archäologie 4, 159-160.

Jörg Klinger, Untersuchungen zur Rekonstruktion on der hattischen Kultschicht, Studien zu den Boğazköy - Texten 37, Wiesbaden 1996.

K. Kohlmeyer, Felsbilder der hethitischen Gzeßreichszeit, Acta Praehist. Et Arch. 15, 1983

Emmanuel Laroche, Dictionnaire de la Langue Louvite, Paris 1959

_, Les Hiéroglyphes Hittites, I ère Partie, L'ecriture, Paris 1960.

_, Les Nomades Hittites, Paris 1966.

_, Documents en Langue Hourrite Provenant de Ras Shamra, Ugaritica 5, Paris 1968, 447-544

_, Les Hiéroglyphes d'Altıntepe, Anadolu 15, 1971, 55-61

_, Hieroglyphen, hethitische, Reallexikon der Assyriologie and vorderasiatischen Archäologie 4, 1975, 374-399

_, Dictionnaire de la Langue Hourrite, Paris 1976

_, La stile trilingue de Létoon, version lycienne, Feuilles de Xanthos VI, Paris 1979

_, Les hiéroglyphes de Maskéné - Emar et le style "syro - hittite", Akkadica 22, 1981, 14 vd.

_, Luwier, Luwisch, La(w)iya, Reallexikon der Assyriologie und der Vorderasiatischen Archäologie 7, 1988, 181-184

_, Observations sur les numeraux de l'anatolien, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 355-356

R. Lebrun, De quelques cultes lyciens et pamphlyiens, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studie in honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 357-363

Messimimiliano Marazzi, Il Geroglifico Anatolica, Problemi Di Analisi E. Prospettive Di. Ricerca, Roma 1990.

Oliver Masson, Le nom des Cariens dans quelque, langes de l'antiquité, Mélanges linguistiques offerts à E. Benveniste, 1975, 407-ff.

H. Craig Melchert, Cuneiform Luvian Lexicon, Lexica Anatolica 2, Chapel Hill, 1993

Machteld Mellink, Mita, Mashki and Phrygians, Anadolu Araştırmaları, Gedenkschrift für H. Th. Bosert, 1965, 317-325

_, Midas in Tiyana, Florilegium Anatolicum, Mélanges E.Laroche Paris 1979, 249-257

_, Lycia and Lukka, The Ages of Homer A Tribute to E.Tausend Vermeule, Austin 1995, 33-43

Pierro Meriggi, Schizzo grammaticale dell' Anatolica, Atti della Academia Nazionale dei Lincei, Memorie, 24, Serie 8a, Roma 1980.

Clelia Moza, Reganding some incriptions of Hittite kings and "Great kings", Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studie in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 385-390.

K. Nashef, Die Orts - und Gewässernamen der Altassyrischen Zeit, Répertoire géographique des textes cuneiformes 4, Wiesbaden 1991

E. Neu, Der hurritische Absolitiv als Ortskasus, Zur Syntax der hurritisch - hethitischen Bilingue aus Hattusa, Hittite and other Anatolian Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 391-400

E. Neu, Das hurritische Epos der Freilassung I, Untersuchungen zn einem hurritisch - hethitischen Textensemble aus Hattusa Studien zu der Boğazköy - Texten 32, Wiesbaden 1996.

Neumann, Phrygisch und Griechisch, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosoplisch - Historische Klasse, Sitzungsberichte, 449 Bant, Wien 1988, s.3-27

_, Lydien, Realllexikon der Assyriologie and Vorderasiatiatischen Archäologie cilt 7 1988 s.184-186

_, Lykien, Reallexikon der Assyrologie and Vorderasiatischen Archäologie Cilt 7, 1988, S. 189-191

_, Die hethitisch luwischen Ortsnamen and issa auf ussa, Documentum Asiae Minoris, Festschrif Für Heinrich Otten zun 75. Geburtstag, Weisbaden 1988, 255-261.

_, System und Ausbau hethitischen Hieroglyphenschrift, Nachrichten der Akademie

der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch Historische Klasse, 1992, 25-48.

H. Nowicki,Zum Herrschernamen anf dem sogenannten Tarkondemos Siegel, Serta Indogermanica, Festschrift für Günter Neumann 227-232

Heinrich Otten, Textdatierung and Geschictsdarstellung, exemplifiziert am Ostsnamen Karkiša, Serta Indogermanica, Festschirft für Günter Neumann, Innsbruck 1982, 247-249

Heinrich Otten, Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatvertrag Tuthaliyas IV, Studien zu den Boğazköy - Texten Beiheft I, Wiesbadan 1988.

Holgen Pedersen, Lykisch und Hethitisch, Kopenhagen 1945.

Masima Poetto, Snadro Salvatori, La Collezione Anatolica Di E. Borowski, Studia Mediterranea 3, Pavia 1981.

Masima Poetto, Nuove Sigille in lovio geroglifico, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 431-435

_, L'berazione Luvio, Geroglifico Di Yalburt, Nuove Acquisizioni Relative Alla Geografia Dell' Anatolia Sud-Occidentale, Studia Mediterranea 8, Paria 1993

W. Röllig, Muski, Reallaxikon der Assyriologie und der Vonderasiatischen Archäologie 8/1993-1997, 493-495

M. Salvini,Hurrita et Urartéen, RHA 36, 1978 157-172

_, Ein Beitrag zur hurritisch - urartäischen Morphologie, Ds 59, 1990, 243-250

_, Betrachtungen zum hurritisch urartäischen, ZA 81, 1991, 120-132.

M. Salvini, I. Wegner, Die Rituale des AZU-Priesters, Chs 1/2, Roma 1986

R. Schmett, Karer, Reallexikon der Assyriologie and Vorderasiatischen Archäologie V, 423-425.

Eimar von Schuler, Die KaŠkäer, Ein Beitrag zur Ethnografie des Alten Kleinasien, Berlin 1965

_, Kaskäer, Reallexikon der Assyriologie and der Vorderasiatischen Archäologie 5, 460-463

_, Hieroglyphen, urartäische, Reallexikon der Assyriologie and Vorderasiatischen Archäologie 4, 197, 400-401

I. Singer,Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to Hittite Sources, Anatolian Studies 23, 205-217

E. A. Speiser, Introduction to Hurrian, New Haven 1941

F. Sterke, Die Keilschrift - Luwischen Texte in Umschrift, Studien zu den Boğazköy-Texten 30, Wiesbaden 1985

_, Untersuchung zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens, Studien zu den Boğazköy - Texten 31, Wiesbaden 1990.

_, Troja im Kontext des historischen, politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrta usend, Studia Troica 7, Mainz 1997.

Frank Starke, Sprachen and Schriften in Karkamis, Ana Šadi habloni bi allih, Festschrift für Wolfgang Röllig, 381 ff. Nenlarden - Vlengm 1997

Vladmir Saucek - Jana Siegelová, Systematische Bibliographie der Hethitologie 1915-1995, Bd. 1-3, Praha 1996

Sundvall, Die einheimischen Namen der Lykier.

Aygül Süel,Ortaköy-Şapinuwa Arşivleri, 1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1997.

Dietrich Sürenhegen, Ein Königssiegel aus Kargames Mitteilungen der Dentschen Orient-Gesellschaft 118, 1986, 183-190.

Ahmet Ünal, Hurriler, Hurri Tarihi ve Arkeolojisi ile ilgili Yeni Buluntular ve Gelişmeler, 1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1997, 11-29

Radolf Werner, Kleine Einführung ins Hieroglyphen - Luwische unter Mitarbeit von Barbara Lüschner, Orbis Bibliens et Orientalis 106, Freiburg, Schweiz 1991.

Gernot Welhelm,Grundzüge der Geschichte und Kultur der Hurriter, Darmstadt 1982.

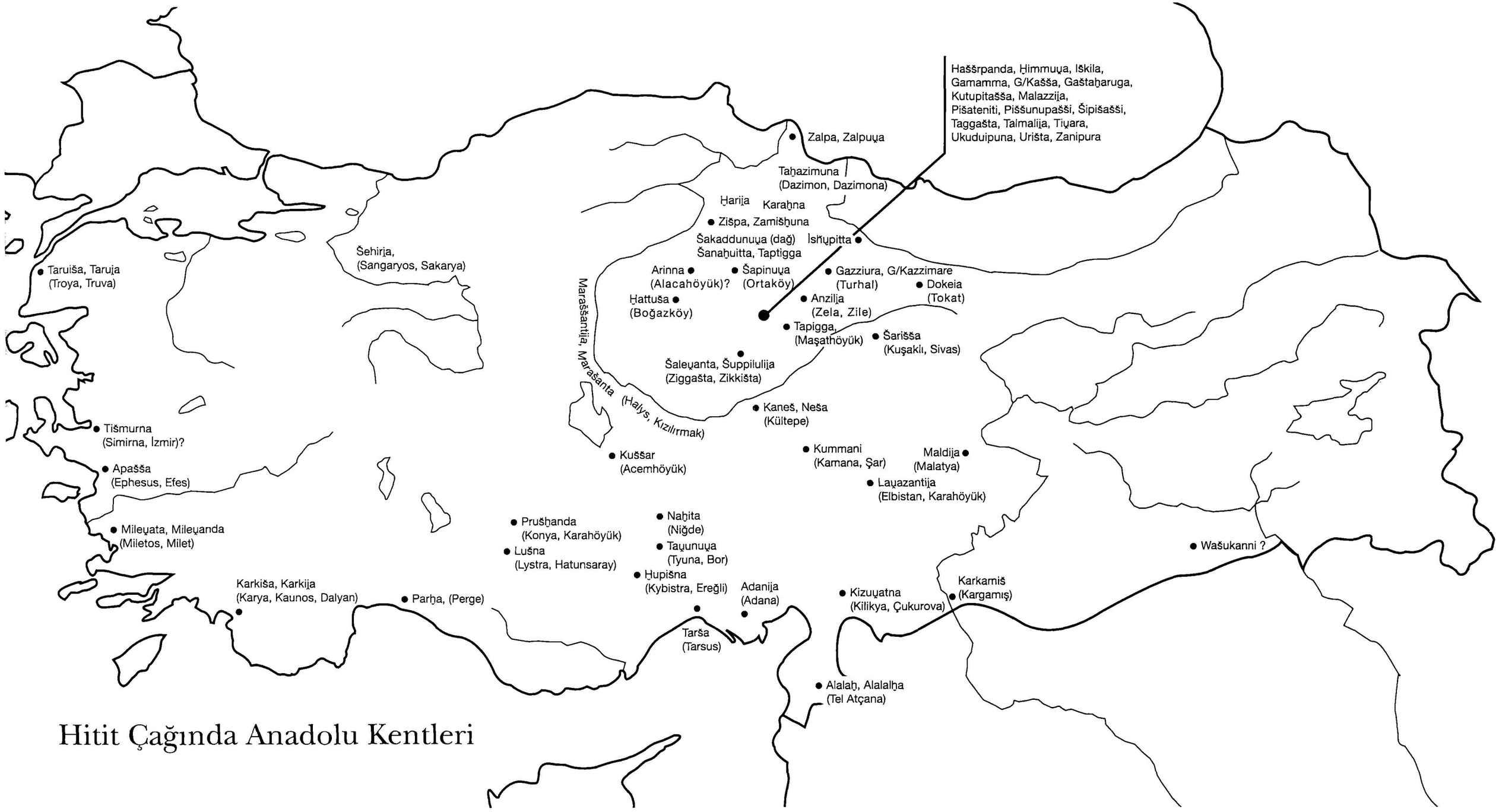
_, Hurritische Lexikografie und Grammatik: Die hurritisch - hethitische Bilingue aus Boğazköy, Dz. 61, 1992, 122-141.

_, Hurritisch e/urama/i "Geschenle" Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, 501-506

_, L'etat actuel et les perspectives des etudes hourrites, Ammuru I, ERC, Paris 1996.

Kuşaklı, Sarissa, Keilschrifttexte aus Gebäude A., Rahden / Westf. 1997.

L. Zgusta,Kleinasiatische Personennamen, 1964.
_, Kleinasiatische Ortsnamen, 1984.

Hitit Çağında Anadolu Kentleri

Hitit Çağında Anadolu,
Türkiye'nin ilk Hititoloğu
Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in
kılı kırk yaran çalışmalarının bir ürünü.
TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları,
Eski Anadolu'nun tabletlere kazınan
dilini, kültürünü, tarihini
gözler önüne seren bu önemli kitabı
okuyucuya sunmaktan gurur duyar.

ISBN 975-403-205-X

Fiyatı: 3.000.000 TL (KDV DAHİL)

Basılı fiyatından farklı satılamaz